

“कृषि र पर्यटनमा मुख्य सुधार ,
दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका सम्बृद्धिको मूल आधार”

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका टोकरपुर, रामेछाप

गाउँ शिक्षा योजना (०८२/८३-०९२/९३)

मिति २०८२ असार २२ गतेको गाउँ कार्यापालिकाबाट स्वीकृत

हाम्रो भनाइ

नेपालको संविधान २०७२ ले संघीय, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार गरी तीन तहको सरकार र विद्यालय शिक्षाको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई दिइएको छ । संघीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको हो । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहले क्षेत्रगत आवधिक योजना निर्माण र विषयगत योजनाहरू समेत निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने नीतिगत व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना तयार गरिएको हो ।

योजना तयार गर्दा कार्यशाला सञ्चालन, तथ्याङ्क संकलन, विज्ञहरूसँगको छलफल तथा अन्तर क्षेत्रका सरोकारवालाहरूसँगको छलफलमा निस्किएका सुझावहरू समेतलाई समावेश गरिएको छ । प्रस्तुत दश वर्षीय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८२-२०९१) हेर्दा महत्वकाक्षी देखिएपनि गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको कायापलट गर्नका लागि नगरि नहुने क्रियाकलापहरूलाई समेटेर निर्माण गरिएको छ । संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै आवश्यकताका आधारमा कानून समेत परिमार्जन गरी बालविकास र शिक्षाको अवधि २ दुई वर्षको बनाउने, शिक्षकहरू राजनीतिक दलको सदस्य हुन नपाउने, अभिभावक विहिन बालबालिकाको अभिभावकत्व पालिकाले लिने, प्राविधिक धार अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण गर्ने, विद्यालय दुरी टाढा भएका विद्यार्थी लक्षित आवासीय विद्यालय स्थापना गर्ने लगायत विविध महत्वपूर्ण योजनाहरू समेटेर **१० वर्षको योजना तयार भएता पनि ५ वर्षमा पुनरावलोकन हुनेछ भन्ने अभिप्रायले क्रियाकलापहरूको बजेट, सूचकहरूको लक्ष्य ५ वर्षको मात्र तय गरिएको छ ।** यो योजनाबाट योजनावद्ध हिसाबले यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विकासमा टेवा पुऱ्याउने र राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न मार्ग निर्देशन गर्नेछ भन्ने विश्वास लिएका छौं ।

शिक्षा योजना निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सरोकारवाला वि.व्य.स. सि.अ.सं. प्रधानाध्यापक, जनप्रतिधिहरू र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने सरल जनसेवा केन्द्र प्रा. लि. काठमाडौं लगायत सबै गाउँपालिका बासी प्रति आभार व्यक्त गर्दछौं । साथै यो योजना कार्यान्वयनमा हामी सबैको अमूल्य योगदान रहनेछ भन्नेमा विश्वास लिएका छौं ।

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका

टोकरपुर, रामेछाप

बागमती प्रदेश

शुभकामना मन्तव्य

शिक्षाले जीवन निर्वाह गर्न सहयोग गर्न सक्नुपर्छ । आदर्श, नैतिकवान, चारित्रवान र सिर्जनशील एवम् वैज्ञानिक चिन्तन भएको जनशक्ति निर्माण गर्न शिक्षाले सघाउनु पर्छ । शिक्षा देश विकास र समृद्धिको मूल आधार हो भने मानव जीवनको अपरिहार्य आवश्यकता हो। यसर्थ न्यूनतमरूपमा आधारभूत तहको शिक्षा प्राप्त गर्नु मानव अधिकारको रूपमा लिइएको छ भने नेपालको संविधान २०७२ ले मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ । समावेशी, समतामूलक, गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई प्रोत्साहित गरी दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाको शिक्षाको समग्र विकास र परिवर्तनका लागि लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलाप जस्ता पक्षहरू यस शिक्षा योजनाले निर्धारण गरेकोमा मलाई खुशी लागेको छ । यस १० वर्षे दीर्घकालिन शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनबाट शैक्षिक समस्याहरूलाई समाधानमा कोसे ढुङ्गा हुने अपेक्षा लिएको छु । यसका लागि आवश्यक पर्ने विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास तथा सूचना प्रविधिको न्यूनतम सुविधा, अभिभावकहरूको सकारात्मक सहयोग तथा शिक्षकहरूको तालिम व्यवस्थापन, शिक्षकहरूमा उत्प्रेरणा र आत्मबल विकास, शैक्षणिक सामग्री उपलब्धता, विद्यालय प्रशासन तथा व्यवस्थापनमा सुधार, अभिभावक क्षमता विकास र समुदाय परिचालन जस्ता शैक्षिक क्षेत्रको विकासमा पनि सहयोग पुग्ने आशा लिएको छु ।

स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारमा रहेका शिक्षाका २३ ओटा अधिकारको साथै सङ्घीय सरकारको शिक्षा क्षेत्रको ५ वर्षे योजना, शिक्षा नीति २०७६, आवधिक योजनाले तय गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य पूरा गर्न स्थानीय सरकारले सहयोग र समन्वय गर्नु आवश्यक छ । गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षाका लागि सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयको पहुँचमा लिएर उनीहरूलाई नियमित गराउँदै विद्यालय तहहरू पार गराउनु पर्ने चुनौती पनि हाम्रो सामु रहेको छ । यी चुनौतीहरूलाई समुदाय परिचालन, अभिभावक सक्रियता र सचेतनाका माध्यमबाट समाधान गर्ने प्रयत्नमा यस योजनाले सहयोग पुर्याउने छ । शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक पर्ने सबै आधारहरूलाई एकिकृत रूपमा हेर्ने दृष्टिकोणको विकास र त्यसको कार्यान्वयनमा शिक्षा योजना सफल होस् भन्ने शुभेच्छा प्रकट गर्न चाहन्छु । योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापक, शिक्षक वर्ग, विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीहरू, शिक्षाप्रेमी बुद्धिजीवी व्यक्तित्वहरू, समाजसेवीहरू, राजनैतिक दलका पदाधिकारीहरू, सामाजिक सङ्घ संस्थाका पदाधिकारीहरू र शिक्षाका राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको निरन्तर परिश्रम र लगनशिलताले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने नै छ । हाम्रो शैक्षिक विकासमा यस योजनाले सहयोग पुग्नुका साथै सामाजिक, आर्थिक विकासमा समेत सकारात्मक प्रभाव पार्नेछ भन्ने आशा लिएको छु । अन्तमा यो १० वर्षे (२०८२/०८३-२०९२/०९३) दीर्घकालीन शिक्षा योजना तयार गर्नु आफैमा चुनौतिपूर्ण कार्य हो । स्रोत पहिचान एवम् व्यवस्थापनको काम समेत चुनौतिपूर्ण रहेको छ । योजना कार्यान्वयनमा सरोकारवालाको अपनत्व हुने अपेक्षा लिएको छु । अन्तमा यस दीर्घकालीन शिक्षा क्षेत्रको योजनाको सफल कार्यान्वयनको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु । धन्यवाद ।

२०८२ असार

श्री मैन कुमार मोक्तान

अध्यक्ष

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका

शुभकामना मन्तव्य

बालबालिकामा रहेको अन्तर्निहित प्रतिभालाई प्रस्फुटन गर्ने गराउने वातावरण घर, परिवार र विद्यालयमा सिर्जना गर्न सक्नु हामी सबैको कर्तव्य हो । शिक्षाको विकास विना गाउँपालिकाको विकासको परिकल्पना पनि गर्न सकिदैन । मानवीय सर्वाङ्गिण विकासका लागि शिक्षा अपरिहार्य हो । यस महत्वपूर्ण विषयवस्तुलाई आत्मसात् गर्दै वर्तमान ऐन, कानून, नीति, नियम तथा अन्य दस्तावेजहरूको गहन अध्ययन गरी नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, पञ्चवर्षीय योजनाहरू, शिक्षा क्षेत्र योजना तथा विभिन्न ऐन, कानूनको परिधी एवम् गाउँपालिकाले शिक्षासम्बन्धी अवलम्बन गरिएका नीति, कार्यक्रम तथा वजेटको प्रतिवद्धतासमेतलाई समेटेर स्थानीय सरोकारवाला, विज्ञ तथा जनप्रतिनिधिहरूसँग छलफल गरी निर्माण गरिएको यो शिक्षा योजना गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक विकासका लागि महत्वपूर्ण दस्तावेज हुनेछ । जनताको सबै भन्दा नजिकको सरकार स्थानीय तह भएको हुनाले जनतासँग प्रत्यक्षरूपमा सरोकार राख्ने कुराहरू लगायत आधारभूत आवश्यकताहरूको सम्बोधन गर्ने कर्तव्य स्थानीय तहको पनि हो । शिक्षा, स्वास्थ्य, पूर्वाधार, कृषि, पशु लगायतका विषयमा प्रत्यक्ष र परोक्षरूपमा स्थानीय सरकार र जनताको सम्बन्ध रहेको हुन्छ भने जनजीविका र रोजगारीका सन्दर्भमा पनि उत्तिकै ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ ।

गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गर्न शिक्षाले सहयोग गर्न सक्नुपर्छ, त्यसको निम्ति नैतिक शिक्षा, आदर्श, चारित्रवान र सिर्जनशील एवम् वैज्ञानिक चिन्तन भएको जनशक्ति निर्माण गर्न शिक्षाले सघाउनु पर्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयको पहुँचमा लिएर, उनीहरूलाई नियमित गराउँदै विद्यालय तहहरू पार गराउनुपर्ने चुनौती पनि हाम्रो सामु रहेको छ । यी चुनौतीहरूलाई समुदाय परिचालन, अभिभावक सक्रियता र सचेतनाका माध्यमबाट समाधान गर्ने प्रयत्नमा यस योजनाले सहयोग पुर्याउने छ । योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापक, शिक्षक वर्ग, विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीहरू, शिक्षाप्रेमी बुद्धिजीवी व्यक्तित्वहरू, समाजसेवीहरू, राजनैतिक दलका पदाधिकारीहरू, सामाजिक सङ्घ संस्थाका पदाधिकारीहरू र शिक्षा एकाईका राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको अविच्छिन्न परिश्रम र लगनशिलताले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने नै छ । हाम्रो शैक्षिक विकासमा यस योजनाले सहयोग पुग्नुका साथै सामाजिक, आर्थिक विकासमा समेत सकारात्मक प्रभाव पार्नेछ भन्ने आशा लिएको छु ।

अन्तमा यस १० वर्षे (२०८२/८३-२०९२/०९३) दीर्घकालिन शिक्षा क्षेत्रको योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु । धन्यवाद ।

श्री खमला थापामगर

उपाध्यक्ष

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका

शुभकामना मन्तव्य

शिक्षा प्राप्त गर्नु व्यक्तिको आधारभुत आवश्यकताका साथै मौलिकहकको रुपमा स्थापित हुन आउँछ । लोकतान्त्रिक मुल्य मान्यतामा आधारित रहेर समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माणमा शिक्षाको महत्वपूर्ण भुमिका हुन आउँछ । व्यक्तिको आनीबानीमा परिवर्तन गरी सामाजिकरण गर्दै राष्ट्र निर्माणमा यसले महत्वपूर्ण भुमिका खेलेको हुन्छ । सबैका लागि शिक्षा सहज एवम् पहुँच र निरन्तरताको सुनिश्चितता गर्दै शिक्षालाई सर्वसुलभ, सर्वव्यापी, जिवनोपयोगी, प्रतिस्पर्धी र गुणस्तरीय बनाउन आवश्यक हुन आउँछ ।

शिक्षाले ब्यक्ति समाज र राष्ट्रको परिवर्तन गर्ने महत्वपूर्ण भुमिका खेल्ने हुँदा प्रत्येक व्यक्तिलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु स्थानिय सरकारको जिम्मेवारी हुन आउछ । शिक्षाका समग्र पक्षको विकासका लागि स्पष्ट शिक्षा नीति, लगानीमा बृद्धि, शैक्षिक सुधारका कार्यक्रमहरूको छनोट र कार्यान्वयन गर्नु जरुरी हुन आउँछ । शिक्षाका राष्ट्रिय तहगत उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि सबै तहका सरकारले स्पष्ट शिक्षा नीति लिई कार्यान्वयन गर्नु जरुरी पर्दछ ।

गाउँपालिकाको शिक्षा नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नका लागि यो योजना आफैमा पथ प्रदर्शकको एउटा दस्तावेज भएको हुनाले यसका लक्ष्य उद्देश्य र कार्यक्रमहरू केहि बढी महत्वकांक्षी पनि हुन सक्छन भने कतिपय कार्यक्रम छुटेका र दोहोरिएका पनि हुन सक्छन । यसर्थ यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्रत्येक बर्ष यसै योजनाका आधारमा बार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन रणनीतिक योजना निर्माण गर्नु आवश्यक हुन्छ । तथापि दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाले गाउँपालिका क्षेत्र भित्रमा शैक्षिक विकास गरी यसलाई गन्तव्यको थलोको रुपमा विकास गर्न शिक्षा योजना कार्यान्वयनमा ल्याई शिक्षाका लक्ष्य एवम् उद्देश्यहरू हासिल हुने अपेक्षा लिइएको छ । त्यसका लागि योजना निर्माण टोलीले विशेष ध्यान दिएको महसुस गरेको छु । यो १० वर्षे शिक्षा योजना कार्यान्वयन गर्नका लागि सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानिय सरकार, जनप्रतिनिधि, लगायत सरकारी तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरूको महत्वपूर्ण भुमिका रहने अपेक्षा लिएको छु ।

अन्तमा शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक पर्ने सबै आधारहरूलाई एकिकृत रुपमा हेर्ने दृष्टिकोणको विकास र त्यसको कार्यान्वयनमा शिक्षा योजना सफल होस् भन्ने शुभेच्छा प्रकट गर्न चाहन्छु । धन्यवाद ।

श्री नरेश महतो

निमित्त प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका

विषयसूची

सन्दर्भ र औचित्य	८
१. बिषय प्रवेश	८
२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता	८
३. स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य	९
४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार	९
५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया	१०
६. योजनाको लेखाजोखा.....	११
७. योजनाको दस्तावेजको स्वरूप	१२
परिच्छेद १ - परिचय	१३
१.१ पृष्ठभूमि	१३
१.२ गाउँपालिकाको सामान्य परिचय	१४
१.३ जनसाङ्ख्यिकी विवरण.....	१५
१.३ शैक्षिक अवस्था	१६
१.४ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका समस्या तथा चुनौतीहरू	१८
१.५ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका अवसरहरू	१९
परिच्छेद २ दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण	२०
२.१ स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा लिनपुर्नेआधार	२०
२.२ दूरदृष्टि	२१
२.३ लक्ष्य.....	२१
२.४ उद्देश्य	२१
२.५ रणनीति	२१
२.६ कार्यनिति	२२
२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि	२२
परिच्छेद ३ - विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू	३०
३.१ बालविकास र शिक्षा.....	३०
३.२ आधारभूत शिक्षा.....	३५
३.३ माध्यमिक शिक्षा	४४
३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम.....	५३
३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजिवन सिकाइ.....	५८

परिच्छेद ४ - अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु.....	६२
४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन.....	६२
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	६९
४.३ शैक्षिक समता तथा समावेशीकरण	७७
४.३ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य	८४
४.५ विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता.....	८९
४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	९४
४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि.....	९७
परिच्छेद ५ - सुशासन तथा व्यवस्थापन	१०२
५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास.....	१०२
५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रवन्ध	१०७
परिच्छेद ६ - लगानी र स्रोत व्यवस्थापन	१११
६.१ परिचय.....	१११
६.२ वर्तमान अवस्था.....	१११
६.३ उद्देश्यहरु.....	११२
६.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरु.....	११२
६.५ प्रमुख उपलब्धि, नतिजा, क्रियाकलाप र लक्ष्य	११३
परिच्छेद ७ - अनुगमन तथा मूल्याङ्कन.....	११९
७.१ परिचय	११९
७.२ वर्तमान अवस्था.....	११९
७.३ उद्देश्यहरु.....	१२०
७.४ रणनीति तथा कारयनीतिहरु.....	१२०
७.५ उपलब्धि ,नतिजा ,प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	१२०
अनुसूची १. क्रियाकलापगत वजेट.....	१२४
सन्दर्भ सामाग्रीहरु	१४२

सन्दर्भ र औचित्य

नेपालको संविधानले सङ्घीय गणतान्त्रिक लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थालाई अङ्गीकार गरी तीन तहमा निर्वाचित सरकार क्रियाशील रहेको छ। संविधानमा व्यवस्था भएअनुसार शिक्षा साझा अधिकार सूचीमा परे पनि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको व्यवस्थापन स्थानीय तहको अधिकारक्षेत्रमा परेको छ। यही व्यवस्था अनुसार स्थानीय तहहरूले कार्य गर्दै आएका छन्। विद्यालय शिक्षाको मूल जिम्मेवारी स्थानीय तहको भएअनुसार विद्यालय शिक्षाको विकासको योजना निर्माणको दायित्व स्थानीय तहको हुन आएको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले पनि क्षेत्रगत आवधिक योजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि मार्गनिर्देश गरेको छ। दिगो विकास लक्ष्य (SDG) अनुरूप सबैका लागि गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु सबै तहका सरकारको दायित्व हुन आएको सन्दर्भ विद्यमान रहेको छ। सङ्घीयता लागू हुनुपूर्व नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालयले कार्यान्वयनमा ल्याएको SSDP को अवधि २०७८ आषाढमा समाप्त भई हाल शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले परिवर्तित सन्दर्भ अनुसार नयाँ बिद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP) कार्यान्वयन गरिरहेको छ। साथै सबै प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारलाई शिक्षा क्षेत्रको आवधिक योजना निर्माणका लागि मार्गनिर्देश गरेको अवस्था छ। दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाले संविधान प्रदत्त अधिकार र जिम्मेवारी अनुरूप शिक्षालाई समय सापेक्ष शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर, समता र सक्षमता सहितको शिक्षाका लागि शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण आवश्यक ठानी दश वर्षे योजना निर्माण गरिएको छ।

१. बिषय प्रवेश

शैक्षिक सेवा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न एवम् शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, सहभागिता र समता सुनिश्चित गर्नका लागि शिक्षा योजनाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। नेपालको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना कार्यान्वयनमा रहेको छ। त्यसै गरी प्रदेश स्तरमा पनि शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण भई कार्यान्वयनमा छन। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ जारी भए पश्चात् आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाका कार्यक्रम स्थानीय तह मार्फत कार्यान्वयन भइरहेका छन। अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा हासिल गर्नका लागि ७५३ ओटै स्थानीय तहले सङ्घीय र प्रदेश सरकारका योजनालाई आधार मानी आफ्ना आवश्यकतालाई प्राथमिकतामा राखी स्थानीय तह स्तरीय शिक्षा योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। विभिन्न स्थानीय तहले शिक्षा योजना तयार गर्ने कार्य प्रारम्भ गरेको सन्दर्भमा यस दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाले पनि शिक्षा योजना निर्माण गरि कार्यान्वयन गर्नको लागि यो गाउँ शिक्षा योजना तयार गरिएको छ।

२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता

नेपालको संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन तथा नियमावली, दिगो विकास लक्ष्य सोह्रौँ पञ्चवर्षीय योजनाको अवधारणा तथा विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन कानूनले प्राथमिकतामा राखेका नीति, कार्यक्रम तथा लक्ष्यलाई सङ्घीय संरचनाअनुरूप कार्यान्वयन गर्न र विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्यालय शिक्षा योजनाको निर्माण गर्न आवश्यकता देखिएको छ। विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई आत्मसात् गर्न र सृजनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी नागरिक तयार गर्नका लागि र शिक्षाको योगदानलाई समय सापेक्ष बनाउन पनि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना मार्फत समग्र शिक्षा प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ।

नेपालको संविधान अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको एकल अधिकार अन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा उल्लेख भएको तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ (११, ज) ले आधारभूत तथा माध्यमिक तहका लागि २३ ओटा शिक्षाको अधिकार तोकेको छ।

यस ऐनको दफा २४ (१) मा स्थानीय तहले आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था समेत गरेको छ । यी प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि सबै स्थानीय तहले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य छ ।

विद्यालय शिक्षामा रहेका आर्थिक तथा सामाजिकलगायतका कारणले सुविधाविहीन, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न तथा प्रत्येक बालबालिकामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्न शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १० वर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (School Education Sector Plan) स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यसैको आधारमा प्रदेश स्तरमा पनि आवधिक शिक्षा योजना निर्माण भएका छन । यसै परिवेशमा दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई महसुस गरी गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गरिएको हो ।

३. स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य

- ✓ तीनै तहमा बन्ने शिक्षा योजनाका बिच लम्बीय (Vertical) र क्षितिजीय (Horizontal) सहसम्बन्ध स्थापित गर्न
- ✓ सङ्घ र प्रदेशबाट प्रदान गरिने स्रोतहरूलाई योजनामा आधारित बनाई व्यवस्थापन, परिचालन र उपयोग गर्न
- ✓ कार्यक्रम र स्रोतमा देखिएको अभाव, दोहोरोपना, स्रोत परिचालनमा असक्षमता जस्ता समस्यालाई न्यूनीकरण गर्न
- ✓ साझा विषयमा लागत साझेदारी, समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाउन
- ✓ शिक्षासम्बन्धी राष्ट्रिय लक्ष्य तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता हासिल गर्न सहयोग पुर्याउन
- ✓ बिधालय शिक्षामा देखिएको कमिकमजोरिहरूको अन्त्य गरि संबिधानले सुनिश्चितता गरेको हक अधिकार कार्यान्वयन गर्न

४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाको शिक्षा योजना निर्माण गर्दा निम्नलिखित दस्तावेजलाई मूल आधार बनाइएको छ । यसका अतिरिक्त अन्य सान्दर्भिक सामग्री प्रयोग गरी योजना निर्माण गरिएको छ ।

१. नेपालको संविधान
२. सोह्रौँ आवधिक योजना
३. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
४. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन २०७७
५. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावली
६. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (School Education Sector Plan) र सिकाइ आपूर्ण तथा द्रुत सिकाइ योजना
७. शिक्षा नीति मूलतः राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षाको सोचपत्र २०७९
८. विद्यालय शिक्षामा समता रणनीति
९. दिगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय कार्यढाँचा
१०. स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ र स्थानीय तहको विकास योजना

११. स्थानीय तहको मध्यमकालिन खर्च संरचना
१२. राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०७८
१३. विद्यालय सुधार योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम आदि
१४. सामुदायिक तथा संस्थागत बिधालयहरूले बनायका बिधालय सुधार योजना

यो गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गर्दा दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाले अन्य क्षेत्रमा निर्माण गरेका योजना (कृषि, स्वास्थ्य, पूर्वाधार विकास, आदि) तथा विद्यालयले बनाएका विद्यालय सुधार योजना र नमुना विद्यालय विकास योजना जस्ता विभिन्न योजनालाई कार्यान्वयन सहजीकरण गर्ने अभिप्रायले योजनाले परिलक्षित गरेका मुख्य मुख्य कार्यक्रमलाई आधार मानि विभिन्न योजनाबिचको अन्तर्सम्बन्ध कायम हुने गाउँ शिक्षा योजना तर्जुमा भएको छ । माथि उल्लेखित योजनाका लागि दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका अन्तर्गतका विभिन्न विभाग/शाखाहरूसँग पनि समन्वय गरिएको छ ।

५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया

स्थानीय तह नागरिकसँग दैनिक रूपमा साक्षात्कार हुने भएकोले स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकतामा बढी जानकारी हुने गर्दछ । यसका साथै शैक्षिक सेवा प्रवाह र विद्यालय शिक्षाको विकास लगायतका कार्य जिम्मेवारी स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रमा पर्ने भएकाले शैक्षिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने प्राबधान अनुरूप दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाले यो योजना तर्जुमा गरि कार्यान्वयनमा ल्याउने प्रयास गरेको छ । गाउँ शिक्षा योजना निर्माणको सुरुवाति चरणमा गाउँ शिक्षा समितिमा छलफल भई गाउँ शिक्षा योजना निर्माण कार्यशालाको तयारी गरिएको थियो । योजना निर्माणका लागि तपसिलमा सामग्री तथा श्रोतहरूको अध्ययन गरि समिक्षा गरिएको थियो ।

क) सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूको EMIS 2080/2081

ख) विद्यालय अनुगमन प्रतिवेदनहरू

ग) गाउँपालिकाको वार्षिक बजेट

घ) शिक्षा सम्बन्धि ऐन नियम तथा कार्यविधिहरू

ङ) राष्ट्रिय शिक्षा निति २०७६

च) सोह्रौ योजना

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाद्वारा शिक्षा योजनाको निर्माणमा सहभागितामूलक प्रक्रिया नै अवलम्बन गरिएको छ । यो शिक्षा योजना निर्माणको क्रममा अवलम्बन गरिएका प्रमुख प्रक्रिया उल्लेख निम्नानुसार रहेका छन् ।

१. गाउँ सभा र गाउँ कार्यपालिका स्तरीय स्थानीय तहको बैठक
२. योजना निर्माण समितिको गठन
३. स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रको अवस्था विश्लेषण

४. गाउँ/टोल तथा वडास्तरमा विभिन्न सरोकारवाला (वडाध्यक्ष, विद्यालयका प्रधानाध्यापक र शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, अपाङ्गता भएका व्यक्तिसँग सम्बन्धित सङ्घसंस्थालगायत विभिन्न सरकारी/गैरसरकारी सङ्घसंस्था आदि) सँग भेला छलफल गरी सुझाव सङ्कलन
५. योजनाको मस्यौदा तयारी
६. मस्यौदामाथि सरोकारवालाको सुझाव सङ्कलन तथा पृष्ठपोषण
७. योजनाको अन्तिमीकरण
८. बाह्य विज्ञद्वारा योजनाको लेखाजोखा र सुझाव समायोजन
९. स्थानीय कार्यपालिकाबाट योजनाको स्वीकृति र कार्यान्वयन

६. योजनाको लेखाजोखा

क्र.स	लेखाजोखाका पक्ष	विस्तृत विवरण
१	नेतृत्व तथा सहभागीता	■ शिक्षा योजना निर्माणमा प्रारम्भिक चरणको छलफलदेखि नै मूल नेतृत्वको संलग्नता रहेको छ । ■ सामाजिक विकास समिति संयोजकत्वमा शिक्षा योजना निर्माण समिति बनेको ■ शिक्षा सरोकारवालाको संलग्नतासहितको योजना मस्यौदा कार्यदल गठन गरी पारदर्शी ढङ्गमा मस्यौदा तयार गरिएको छ । ■ सूचना र सुझाव सङ्कलनका क्रममा सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सक्रिय सहभागीता भएको छ ।
२	पर्याप्तता र सान्दर्भिकता	■ यस योजनामा उल्लेख गरिएका रणनीति, कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू गाउँपालिकाका शिक्षा क्षेत्रका समस्या र चुनौतीहरू सम्बोधन गर्न पर्याप्त छन ।
३	समता, सक्षमता तथा गुणस्तर	■ यो योजनाले समता, सक्षमता तथा सिकाइ र गुणस्तरजस्ता सबालमा अपेक्षित वृद्धि गर्दै शिक्षा क्षेत्रको समग्रतामा उन्नयनको पर्याप्त प्रयास गरेको छ ।

४	अन्तर्सम्बन्ध र तादाम्यता	■ यो योजना गाउँपालिकाका वार्षिक नीति कार्यक्रम लगायत अन्य योजनाहरूसँग अन्तर्सम्बन्धित छ । ■ शिक्षाका राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय लक्ष्यहरूसँग अनुकूलन गरिएको छ । ■ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा सम्बन्धि अद्यावधिक मार्गनिर्देशन २०८१ मा आधारित यस योजनाले शिक्षाका उल्लेखित क्षेत्रहरू र अन्तर्सम्बन्धित विषयबिच उपयुक्त तालमेल राखेको छ ।
५	सम्भाव्यता र कार्यान्वयनयोग्यता तथा सान्दर्भिकता	■ योजनामा भएका विषयको शिक्षाका उपक्षेत्र, अन्तर्सम्बन्धित विषय साथै उपलब्ध स्रोत र अनुगमन मूल्याङ्कनसँग तादाम्यता कायम गरिएको छ । ■ स्थानीय आवश्यकता र भोगिरहेका प्रमुख चुनौतीलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास योजनाले केही हदसम्म गरेको छ ।
६	स्रोतको प्रबन्ध	■ योजनामा उल्लेख गरिएका क्रियाकलापका लागि आवश्यक बजेटको प्रस्ताव गरिएको छ । ■ नपुग बजेटका लागि सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूसँग निरन्तर सहकार्य गर्नुपर्ने छ ।
७	संस्थागत क्षमता	■ योजना साथै क्रियाकलापहरू कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त संयन्त्र र आवश्यक क्षमता विकास कार्यक्रम राखिएका छन् ।
८	कार्यान्वयनमा तत्परता	■ स्थानीय तहभित्रका सरोकारवालाको सहभागीतामै योजना तयार भएको छ । ■ यो योजना स्वीकृतिपूर्व जिम्मेवार पक्षलाई प्रबोधीकरण र अभिमुखीकरण गरिएको छ । ■ स्थानीय तहको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा योजनाकै आधारमा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

९	तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रक्षेपण	■ स्थानीय तहभित्रका शैक्षिक सूचकहरू र आवश्यक तथ्याङ्क राखिएका छन् ।
१०	अनुगमन र प्रतिवेदन	■ सबै तहको आवधिक अनुगमन र मूल्याङ्कनका संयन्त्र तयार गरिएको छ ।

७. योजनाको दस्तावेजको स्वरूप

यस योजनाको पहिलो परिच्छेदमा स्थानीय तहको पृष्ठभूमि शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू चुनौतीहरू र अवसरहरू उल्लेख गरिएको छ । दोस्रो परिच्छेदमा यस योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू र प्रमुख अपेक्षित उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद तीनमा विद्यालय क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रगत योजनाका खाका समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका उपक्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ रहेका छन् ।

परिच्छेद चारमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयहरू समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका अन्तरसम्बन्धित विषयहरूमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन, शिक्षक विकास तथा व्यवस्थापन, समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, विद्यालय सुरक्षा, विपद न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता, विद्यालय भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि रहेका छन् । परिच्छेद पाँचमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत आवश्यक संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था समावेश गरिएको छ । परिच्छेद छमा योजनाका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने विषय प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद सातमा योजनाको कार्यान्वयन अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणाली उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद १ - परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक तथा रणनीतिगत विषय क्षेत्रगत मध्यकालीन, तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने नीतिगत व्यवस्था भएको छ। समावेशी, समतामूलक तथा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई प्रोत्साहन गरी गाउँपालिकाको समग्र विकास र परिवर्तनका लागि लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा रणनीति एवम् क्रियाकलाप यस योजनाले निर्धारण गरेको छ। स्थानीय तहको शिक्षाको क्षेत्रगत योजना, स्थानीय तहका आवधिक विकास योजना, वार्षिक नीति कार्यक्रम, तथा बजेट तथा प्रदेश एवम् संघीय आवधिक योजना तथा शिक्षा क्षेत्रका योजनाले लिएका लक्ष्य उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति एवम् कार्यक्रमहरू एक अर्कामा अन्तर सम्बन्धित हुने गर्दछन्।

१.१.१ भौगोलिक अवस्थिति

धरातलीय अवस्थालाई मध्यनजर गर्दा बागमती प्रदेश अन्तर्गत रामेछाप जिल्लाको दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका पहाडी तथा उच्च पहाडी धरातलीय स्वरूपमा रहेको छ। यस क्षेत्रमा धरातलीय स्वरूपका हिसाबले ठूलो शैलुङमा हिउँ पर्ने सीमा रजमन्टार, लखनपुर, धान फल्ने एवम् खाद्यान्नको भरिपूर्ण हरियाली भूभाग, सामान्य भीरालो र चट्टानी क्षेत्रले ओगटेको छ। सामान्य अग्ला र भीराला पहाडी शृङ्खलाले बनेको यस गाउँपालिकामा भीरपाखा बसोबासको क्षेत्र सहितको विविधतायुक्त धरातलीय अवस्थिति रहेको छ। अधिकांश भीरालो क्षेत्रमा वन जङ्गलले ढाकेको छ भने केही क्षेत्र उजाड डाँडाका रूपमा रहेका छन्।

प्राकृतिक सम्पदाका रूपमा गाउँ पालिकालाई मूल प्रवाह क्षेत्र बनाएर अविरल रूपमा बगिरहने चौरी खोला, घट्टे खोला र धोवी खोला यहाँका मुख्य प्राकृतिक सम्पदाहरू हुन्। सिँचाइको मुख्य स्रोतको रूपमा रहेका यी खोलाबाट यस क्षेत्रको तल्लो बेंसी क्षेत्रको जमिनमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध रहेको छ। जैविक विविधताका हिसाबले पर्वतीय चिसो हावापानीमा पाइने जीव तथा वनस्पतिहरूमा पाखनबेद, कटुकी, सतुवा, विषजडा पशुहरूमा चौरी, भेडा, गाई, गोरु, भैंसी, बाखा, राँगा चराचुरुङ्गीहरूमा डाँफे, कालिज, वन कुखुरा, भँगेरा, सारौ, काग, ढुकुर, मयुर र वन्य जन्तुहरूमा मृग, भालु, चितुवा, खरायो, बाघ, मुख्य रूपमा रहेका छन्। यसका अलावा पहाडको माथिल्लो भागका अधिकांश स्थानमा वन तथा खर्कहरू रहेका छन् भने चुन ढुङ्गा र तामाखानी लगायतका खनिजहरू यस क्षेत्रमा पाइन्छ।

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका रामेछाप जिल्लाको उत्तर पश्चिम भूभागमा रहेको छ। जिल्लाको कूल क्षेत्रफलको ८.९९ प्रतिशत भूभाग ओगटने यस गाउँ पालिकाको क्षेत्रफल १४०.८८ वर्ग किमि रहेको छ। सम्वत् २०७८ सालको जनगणना अनुसार यस गाउँ पालिकाको जनसंख्या १७६८६ जना रहेको छ यस मध्य ४६.९ प्रतिशत पुरुष र ५३.१ प्रतिशत महीला छन। यस जिल्लाको भौगोलिक विस्तार २७ डिग्री २८ उत्तरी अक्षांशदेखि २७ डिग्री ५० उत्तरी अक्षांशसम्म र ८५ डिग्री ५० पूर्वी देशान्तर देखि ८६ डिग्री ३५ पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ।

१.२ गाउँपालिकाको सामान्य परिचय

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका रामेछाप जिल्लाका ८ स्थानीय तहहरूमध्ये उच्च पहाडी भूभागमा अवस्थित सुन्दर र ऐतिहासिक स्थानीय तह हो। मुलुकको संघीय राजधानीबाट करिब १२५ किलोमिटरको दूरीमा रहेको भए पनि भौतिक सेवा सुविधाका हिसाबले यो गाउँपालिका विकट क्षेत्रका रूपमा रहेको छ। तामाङ भाषामा दो को अर्थ दुई र रम्बा को अर्थ माने भन्ने हुन्छ। माने तामाङ संस्कृति अनुसार पूजा गर्ने पवित्र ठाउँ हो।

यसरी तामाङहरूको दुईवटा माने भन्ने अर्थमा दोरम्बा हुन गएको र पछि यो ठाउँको नाम नै दोरम्बा कायम हुन गएको हो भन्ने जनविश्वास यहाँ प्रचलित छ। शैलुङ पर्वतको काखमा रहेको सुन्दर ग्रामीण बस्तीहरूको सङ्गम पर्यटकीय एवम् धार्मिक स्थानको नामबाट गाउँपालिकाको नाम दोरम्बा शैलुङ राखिएको हो। यस गाउँपालिकाको केन्द्र साविक टोकरपुर गाविसको थामडाँडामा रहेको छ। पूर्ववतरूपमा नेपालको मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रमा पर्ने जनकपुर अञ्चलको रामेछाप जिल्लामा रहेको यो गाउँपालिका जिल्ला भित्रको प्रतिनिधि सभा निर्वाचन प्रयोजनका लागि एउटा मात्र निर्वाचन क्षेत्र र प्रदेश सभा निर्वाचन प्रयोजनका लागि तय गरिएका २ निर्वाचन क्षेत्र मध्ये २ ख अन्तर्गत पर्दछ।

यो दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका वागमती प्रदेश अन्तर्गत रहेको ११९ वटा स्थानीय तह मध्येको एक हो। यस गाउँपालिका को भौगोलिक स्वरूप निकै भिरालो रहेकोले वर्षायाममा भू-क्षय र पहिरो निकै जाने गर्दछ। यो पहिरोवर्षायाममा रोकिने र सुख्खा याममा निरन्तर गइरहने गर्दछ। यस पहिरोले वडा नं. ३ र ४ का अधिकांश वस्ती विस्थापित गर्नुका साथै सदरमुकामलाई समेत जोखिम युक्त बनाएको छ।

१.३ जनसाङ्ख्यिकी विवरण

जनगणना २०७८ को प्रतिबेदन अनुसार यस दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका घरधुरी सङ्ख्यास् ५०६२ कुल जनसङ्ख्यास् १७६८६९ महिला ७७१ पुरुष ४६.९ प्रतिशत र महिला ५३.१ प्रतिशत रहेको छ। यसैगरी मुख्य पेशा कृषि तथा पशुपालन र मुख्य धार्मिक सम्प्रदाय हिन्दु, बौद्ध र क्रिश्चियन रहेको छ। यस पालिकाको मुख्य भाषा नेपाली, तामाङ, मगर, नेवारी, गुरुङ र मुख्य समुदाय ब्राह्मण, क्षेत्री, तामाङ, गुरुङ, नेवार, सुनुवार तथा प्रमुख खाद्यान्न बाली मकै, धान, कोदो, गहुँ आदि रहेको छ। वडागत रूपमा जनसंख्या बितरण यस अनुसार रहेको छ।

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्या विवरण र लैंगिक अनुपात:

वार्ड	पुरुष	महिला	लैंगिक अनुपात
१	८२८८	९३९८	८८.१९
२	१८७९	२०९५	८९.६९
३	११६८	१३३७	८७.३६
४	७५४	८४७	८९.०२
५	१२२८	१४६३	८३.९४

६	८८८	१०४७	८४.८१
७	६३५	७०७	८९.८२
जम्मा	१४८४०	१६८९४	३१७३४

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

पालिकाको कूल जनसङ्ख्या ३१७३४ रहेको छ । जसमध्ये महिला ५३.२४ % र पुरुष ४६.७६ % रहेका छन् । यसबाट महिलाको जनसङ्ख्या पुरुषको तुलनामा ६.४८% प्रतिशत धेरै रहेको छ । त्यसै गरी सबै भन्दा बढी जनसङ्ख्याको वडा १ मा रहेको छ । सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या वडा ७ मा रहेको छ ।

१.३ शैक्षिक अवस्था

शैक्षिक अवस्था अन्तर्गत विभिन्न पक्षहरूको हालको अवस्थालाई विप्लेषण गरिएको छ । यसमा मूलतः शैक्षिक सूचकहरूलाई प्राथमिकता दिई विद्यमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ । यस अन्तर्गतका विभिन्न सूचकहरूको अवस्थालाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको विवरण:

कक्षा	छात्रा	छात्र	अन्य	जम्मा
प्रारम्भिक बाल विकास	२७२	३०२	०	५७४
कक्षा १-५	७१९	७४२	०	१४६१
कक्षा ६-८	४७२	४४१	०	९१३
कक्षा ९-१०	२८३	२४६	०	५२९
कक्षा ११-१२	१७९	१४९	०	३२८
जम्मा	१९२५	१८८०	०	३८०५

शैक्षिक सत्र २०८० को तथ्याङ्कअनुसार सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १ देखि ८ सम्म छात्रा ११९१ र छात्र ११८३ गरी जम्मा २३७४ विद्यार्थी अध्ययन गरेको देखिन्छ, । जसमा दलित छात्रा १२५ छात्र ११९ गरी २४४ जना तथा जनजाती तर्फ छात्रा ९१४, छात्र ८८६ गरी जम्मा १८०० विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेका छन् ।

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुर्याउन विगतमा गरिएका प्रयासहरूको नतिजास्वरूप कक्षा १-५ र १-८ को खुद भर्नादर क्रमशः ९४.९३ र ९२.९७ पुगेको छ, यो राष्ट्रियस्तरको २.१७ र ०.४३ भन्दा न्यून हो । विशेषगरी दलित र आर्थिक एवम् सामाजिक रूपमा पिछडिएका समुदायका बालबालिकाहरू विद्यालयबाहिर रहेका वा कक्षा छाड्ने बढी देखिन्छन् ।

पालिकामा कार्यरत शिक्षकको विवरण:

तह	स्वीकृत दरबन्दी	राहत/अनुदान	जम्मा
प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	४१	०	४१
प्रथमिक (१-५)	९७	४४	१४१
निम्न माध्यमिक (६-८)	१९	२३	४२

माध्यमिक (९-१०)	९	२३	३२
उच्च माध्यमिक (११-१२)	५	४	९
जम्मा	१७१	९४	२६५

गाउँपालिकामा कूल जना २६५ शिक्षक कार्यरत रहेका छन्। तहगत रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी शिक्षक प्राथमिक (१-५) तहका रहेका छन्। यसमा १४१ जना अर्थात् ५६% प्रतिशत शिक्षक कार्यरत रहेका छन्। सबैभन्दा कम शिक्षक उच्च माध्यमिक तह (११-१२) मा रहेका छन्। यो तहमा जम्मा ९ जना शिक्षकहरू रहेका छन्।

पालिकामा संचालित वडागत विद्यालय विवरणः

क्र.स.	विद्यालयको नाम	बिद्यालयको तह	वडा नं.	कैफियत
१.	श्री सिद्धार्थ जनज्योति आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	१	
२.	श्री ज्योति आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	१	
३.	श्री नवबुद्ध आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	१	
४.	श्री देवी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	१	
५.	श्री भैरवकाली आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	१	
६.	श्री शैलुङेश्वरी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	१	
७.	श्री नवनालन्द आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	१	
८.	श्री यदार्थ माओबिन आधारभूत बिद्यालय	आधारभूत	१	
९.	श्री सन्जीवनी माध्यामिक बिद्यालय	माध्यामिक	१	
१०.	श्री सुर्के देउराली माध्यामिक बिद्यालय	माध्यामिक	१	
११.	श्री जनजागृति आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	२	
१२.	श्री सेतीदेवी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	२	
१३.	श्री कालीदेवी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	२	
१४.	श्री बुध्दोदय आधारभूत बिद्यालय	आधारभूत	२	
१५.	श्री काकलिङ माध्यमिक विद्यालय	माध्यामिक	२	
१६.	श्री धनेश्वर आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	३	
१७.	श्री नवज्योति आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	३	
१८.	श्री कुशेश्वर आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	३	
१९.	श्री जनज्योति आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	३	
२०.	श्री कण्ठेश्वर माध्यमिक विद्यालय	माध्यामिक	३	
२१.	श्री सेतीदेवी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	४	

२२.	श्री दुर्गा आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	४	
२३.	श्री कालीभूमि आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	४	
२४.	श्री कुशेश्वर आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	४	
२५.	श्री खारपानी माध्यमिक विद्यालय	माध्यामिक	४	
२६.	श्री शिवलिङ्गेश्वर माध्यमिक विद्यालय	माध्यामिक	४	
२७.	श्री कालिका भगवती आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	५	
२८.	श्री गोलमादेवी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	५	
२९.	श्री नवीन बाल प्रगति आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	५	
३०.	श्री गुराँसे देवी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	५	
३१.	श्री कालिका आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	५	
३२.	श्री सेतीदेवी माध्यमिक विद्यालय	माध्यामिक	५	
३३.	श्री बुद्धेश्वरी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	६	
३४.	श्री जनता आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	६	
३५.	श्री हरेराम आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	६	
३६.	श्री सूर्य ज्योति आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	६	
३७.	श्री गणतान्त्रिक आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	६	
३८.	कालीका माध्यामिक विद्यालय	माध्यामिक	६	
३९.	श्री अन्तराष्ट्रिय युवा वर्ष माध्यमिक विद्यालय	माध्यामिक	७	
४०.	श्री सेतीदेवी आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	७	
४१.	श्री ब्रह्माविष्णु आधारभूत विद्यालय	आधारभूत	७	
४२.	श्री भीमेश्वर माध्यमिक विद्यालय	माध्यामिक	७	

गाउँपालिकामा कूल विद्यालयलय ४२ वटा सञ्चालनमा रहेका छन् । प्रारम्भिक बाल विकास ४८ र आधारभूत तह कक्षा १(५ सञ्चालन हुने विद्यालय २५ ओटा रहेका छन् । त्यसै गरी आधारभूत तह कक्षा १(८ सञ्चालन हुने विद्यालय ८ ओटा रहेका छन् । कक्षा १(१२ सञ्चालन हुने माध्यामिक विद्यालय ९ ओटा रहेका छन् । सबैभन्दा बढी विद्यालय भएको वडा १ रहेको छ । यसमा १० ओटा विद्यालय छन् ।

१.४ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका समस्या तथा चुनौतीहरू

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक सन्दर्भ र विद्यालय शिक्षाका उपलब्धिका आधारमा विद्यालय शिक्षाको क्षेत्रमा देखिएका मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् (

- विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षकको कमि, तह तथा विषय अनुसार शिक्षक व्यवस्थापन, तालिमको अभाव ।
- बालमैत्री भौतिक संरचना तथा आवश्यकताको आधारमा भवन, शौचालय, खानेपानीको अभाव आदी ।
- विद्यालय प्रति अभिभावकहरुको चासोमा कमि ।
- शैक्षिक सामग्रीको अभाव तथा भएको सामग्रीको पनि उचित प्रयोग नभएको ।
- प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र/कक्षाको समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी मापदण्ड अनुसार सञ्चालन गर्नु।
- नक्शांकनका आधारमा सुलभ दुरीमा विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गर्नु।
- बालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री, लैङ्गिकमैत्रीको सिकाइ वातावरण निर्माण गर्नु।
- भौतिक पूर्वाधार र शैक्षिक वातावरणको निर्माण गर्नु।
- आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक तहको शिक्षालाई पूर्ण रुपमा निःशुल्क गरी गुणस्तरयुक्त सिकाइलाई सुनिश्चित गर्नु।
- व्यवहारकुशल सीपलाई विद्यालय शिक्षाको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षादेखि माध्यमिक तहसम्म एकीकृत गर्ने र सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग अनुकूलन गर्न पाठ्यक्रममा परिमार्जन गरी विद्यालय शिक्षाको औचित्यता वृद्धि गर्नु।
- व्यावसायिक तथा प्राविधिक शिक्षाका लागि उपर्युक्त संरचना र कार्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार तथा सिकाइमा प्रभावकारी ढंगले प्रयोग गर्नु।

१.५ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका अवसरहरु

माथि उल्लेख गरिएका चुनौतीहरु समाधान गरि विद्यालय शिक्षाको प्रभावकारी विकासका लागि निम्न अवसरहरु रहेकाछन् (

- विद्यालय शिक्षाको पहुँच, समता विकास र गुणस्तर वृद्धिका लागि सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरुले विकास गरेका संरचना तथा क्षमता पूर्वधारका रुपमा रहन सक्ने।
- शिक्षालाई स्थानीय तहले प्राथमिता दिएको ।
- पालिकाबाट नियमित रुपमा अनुगमन तथा पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने गरीएको ।
- पालिकामा शिक्षक पेशागत सहयोगका लागि विषय विज्ञ समुह गठन तथा परिचालन भएको ।
- दीगो विकासको लक्ष्य प्रप्तिका लागि द्विपक्षीय र बहुपक्षीय सहकार्य तथा प्रतिवद्धता रहेको।
- सार्वजनिक शिक्षाको विकास तथा गुणस्तर सुधारको लागि जनप्रतिनिध तथा स्थानिय जनमत सकारात्मक रहेको।
- संविधान अन्तर्गतको ऐन कानूनले नै स्थानिय सरकारलाई शिक्षा सम्बन्धी अधिकार प्रदान गरेको ।

परिच्छेद २ दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा लिनपुर्ने आधार

नेपालको संविधान, २०७२ ले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । संविधानले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकको कानूनी व्यवस्था गरेको छ । अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने र प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय वा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हकको व्यवस्था गरेको छ । नेपालको संविधानको मौलिक हक अन्तर्गत शिक्षाको हक, बालबालिकाको हक लगायत राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व, राज्य संरचना र राज्य शक्तिको बाँडफाँड सम्बन्धी धारा ५७ को उपधारा ४ बमोजिम स्थानीय तहको अधिकार अनुसूची र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ (ज) मा उल्लिखित प्राप्त अधिकारलाई समेत आधार मानी स्थानीय तहको शिक्षालाई योजनाबद्ध ढंगले अगाडि बढाइ स्थानीय आवश्यकतालाई पूरा गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय जनशक्ति उत्पादनका लागि कृषिबायमिष्यन को भूमिका निर्वाह गर्न सकोस् भन्ने आशयले सबैको राय सुझाव लिई यो १० वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना (सन् २०२१-२०३०) तयार गरिएको छ ।

यस विद्यालय क्षेत्र योजनाको माध्यमबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा र सर्वसुलभ साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइमा नेपालले वि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरि यस परिच्छेदमा योजनाको दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्यहरू, रणनीतिहरू तथा प्रमुख उपलब्धि सूचक प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२ दूरदृष्टि

दोरम्बा शैलुङको सान, दक्ष गुणस्तरीय रोजगारमूलक समावेशी, प्रविधिमैत्री सिपयुक्त ब्यवहारिक शिक्षा,हाम्रो अभियान ।

२.३ लक्ष्य

आगामी दश वर्षभित्र सबै नागरिकलाई शिक्षामा पहुँचको अवसर प्रदान गरी, समावेशिताका आधारमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।

२.४ उद्देश्य

१. शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच पुर्याउनु ।
२. विद्यार्थीहरूको उपस्थितिदरमा वृद्धि ल्याई कक्षा दोहोर्‍याउँने र कक्षा छाड्नेदरलाई न्यूनीकरण गर्नु ।
३. आधारभूत तह अनिवार्य र निःशुल्क र माध्यमिक तह निःशुल्क गराउने राज्यको नीतिगत व्यवस्थाको सुनिश्चित गर्नु ।
४. सिकाइमैत्री वातावरण निर्माण गरी व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमुलक र प्रविधिमूलक शिक्षामा जोड दिनु ।
५. व्यवहारिक नैतिक शिक्षामा जोड दिई सुसंस्कृत, सामाजिक संस्कारमुखी समृद्ध समाज निर्माणमा जोड दिनु ।
६. शैक्षिक सुशासन प्रबन्ध गर्नु ।

७. आपतकालीन, संकटपूर्ण र महामारीजस्ता जोखिमपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नु।
८. विद्यालय तहको शिक्षामा समता र समावेशीताका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु।
९. सिर्जनशील, दक्ष, नैतिकवान, जीवनोपयोगी सीपयुक्त र सकारात्मक सोच भएको सचेत नागरिक तयार गर्नु।

२.५ रणनीति

१. बालविकास केन्द्रलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अंगको रूपमा विकास गरी सबै बालबालिकालाई अनिवार्य रूपमा भर्ना गर्ने
२. ५ देखि १२ वर्ष उमेर समुहका सम्पूर्ण बालबालिकालाई आधारभुत तह सम्मको शिक्षाको पहुँचमा पुर्याउने।
३. आधारभुत तह पुरा गरेका सबै बालबालिकालाई निशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था गर्ने।
४. विद्यालयमा सुशासन कायम गरी अभिभावकहरूको सहभागिता बढाउने।
५. सञ्चालनमा रहेका प्राविधिक धारका विद्यालयहरूको थप व्यवस्थापन गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने।
६. औपचारिक शिक्षाको मूलधार बाहिर रहेका नागरिकलाई वैकल्पिक शिक्षाको व्यवस्था गर्ने। स्वतन्त्र र भयरहित सिकाइ पद्धतिका सक्षम जनशक्ति निर्माणमा जोड दिने
७. विद्यालयमा आपतकालीन, संकटपूर्ण र महामारी जस्ता जोखिमपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न वैकल्पिक विधि, माध्यम, पद्धतिको विकास गरि कार्यान्वयनमा ल्याउने।
८. विद्यालय तहको शिक्षामा समता र समावेशीताका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न निश्चित नीति नियम निर्माण गरी प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि जोड दिने।

२.६ कार्यनिति

१. कम्तीमा एक विद्यालय एक बालविकास केन्द्र र आवश्यकता अनुसार समुदायमा पनि बालविकास केन्द्र स्थापना गरिनेछ।
२. तथ्यांक संकलन गरि विद्यालय भर्ना नभएका बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गर्न लगाउनेछ।
३. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयभित्र ल्याउन एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
४. विद्यालय श्वेतपत्रको माध्यमबाट विद्यालयको यथार्थ चित्रण गरिनेछ।
५. स्थानीय तहबाट विभिन्न सहयोगको माध्यमबाट विद्यालयको विकासमा सहयोग पुर्याइनेछ।
६. औपचारिक शिक्षाको मूलधारभन्दा बाहिर रहेका नागरिकलाई सामुदायिक अध्ययन केन्द्र एवं शैक्षिक निकायले सञ्चालन गर्ने वैकल्पिक शिक्षाको माध्यमबाट शिक्षाको मूलधारमा ल्याइनेछ। भएको हुनेछ।
७. स्थानीय ज्ञान, सीप र विषयवस्तु एवम् पालिका विशेषका सिकाई अनुभवहरु विद्यार्थीहरुमा हासिल भई “हाम्रो दोरम्बा र हामी दोरम्बा वासी” भन्ने भावनात्मक सोच विकास भएको हुनेछ।

२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

शिक्षा क्षेत्रको योजनाको अन्त्य (सन् २०३०) सम्ममा निम्नानुसारको मुख्य उपलब्धि प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ।

१. ८५ प्रतिशत बालबालिका बालविकास र शिक्षाको अनुभव हासिल गरि कक्षा एकमा प्रवेश गरेको हुने।

२. योजनाको अन्त्य सम्ममा साक्षरता दर ७३ बाट ८५ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
३. आधारभूत तहमा खुद भर्नादर ९४ बाट १०० प्रतिशत र माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर ४८ बाट ६८ पुगेको हुनेछ । प्रारम्भिक बालविकासमा खुद भर्नादर शत प्रतिशत भएको हुनेछ ।
४. अंग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयको नतीजामा सुधार भएको हुनेछ ।
५. बि व्यासा तथा शि।आसां, प्रा।आ तथा शिक्षक शिक्षाको गुणस्तर प्रति जवाफदेही भएका हुनेछन ।
६. सबै बालबालिकाहरूले गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको पहुँच र अवसर पाएका हुने।
७. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा प्रविधिको पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि भएको हुने।
८. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार आएको हुने।
९. सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार सहितको उच्च शिक्षामा अध्ययन गर्ने अवसर पाएको हुने।
१०. आधारभूत तहमा कार्यान्वयनमा रहेको स्थानीय पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकता तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सीपहरू, स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सीप तथा ज्ञान, सकारात्मक सोच, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार गर्ने महत्वपूर्ण साधन भएको हुने।
११. प्रविधिमैत्री, क्षमतावान् र सक्षम शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार भएको हुने।
१२. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त भएको हुने।

सूचाङ्कगत लक्ष्य देहाय अनुसार निर्धारण गरिएको छ।

.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०८१			लक्ष्य २०८३			लक्ष्य २०८५			लक्ष्य २०८७			सूचकको स्रोत
		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा														
१.१	कुल भर्नादर	९९.९	१०९.९	७२.८	९५.९		९०.५		१०४	९५	९९	१०१	९९	राष्ट्रिय जनगणना २०७८ EMIS data 2080-081
१.२	न्यूनतम योग्यता पुगेका शिक्षक प्रतिशत	९५.७		१००	१००		१००	१००		१००			१००	
१.३	आधारभूत तालिम प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	९१.२		१००	१००		१००	१००		१००			१००	
१.४	कक्षा १ का नवप्रवेशीमध्ये प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव प्राप्त बालबालिकाको प्रतिशत	७६.९	७६.९	९५.९	८६.२		९७	९०	८१	९८	९५	८५	९९	
२. आधारभूत शिक्षा														
२.१	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	११५.९		१०२.५	१०६	११०	१००		१००	१००			९९	
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९५.७	९६.१	९६.२	९९	९९	९९	९८.१	९९	९९			१००	
२.३	कक्षा १- ५मा कुल भर्नादर	१२४.५	१३०.१	१०६.७	११२	११५	१०५	११८	१०५	१००			९९	

.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०८१			लक्ष्य २०८३			लक्ष्य २०८५			लक्ष्य २०८७			सूचकको स्रोत
		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
२.४	कक्षा १- ५ मा खुद भर्नादर	९५.६	९६.१	९७.४	९८.४	१००	९८	१००	९८.१	९९	१००	९९.५	९९.५	
२.५	कक्षा १- ५ सम्म विद्यालय शिक्षक अनुपात	३.६		०	४.१	३	४	४	४	४			४	
२.६	कक्षा १- ५ सम्म शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	२४.०		०	२८.१	३०	२०	३०	३०	२५			३०	
२.७	कक्षा १- ८ मा कुल भर्नादर	१२०.४	१२८.३	१०७.२	१११.८	११२	१०५	१११	११०	१००	१००	१०६	९९.५	
२.८	कक्षा १- ८ मा खुद भर्नादर	९५.१	९५.९	९६.९	९७	९९		९७	१००		१००	९९		
२.९	कक्षा १- ८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.९९	१	०	१	१	१	१	१	१			१	
२.१	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	८६.२		८७.८	९०.९		९०	९९.५		९५	९९		९९	राष्ट्रिय जनगणना २०७८ EMIS data
२.११	आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर	८०.२		०	८६.९		८५	९९		९५	९८		९९	
२.१२	कक्षा ६- ८ सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	२.१		०		४	४		४	४			४	

.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०८१			लक्ष्य २०८३			लक्ष्य २०८५			लक्ष्य २०८७			सूचकको स्रोत
		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
२.१३	कक्षा ६- ८ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	५१.०		०		३०	२०		३०	२०			२०	2080-081
२.१४	५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको प्रतिशत	५.९	५.१	०	१		१	०		०	०		०	
३. माध्यमिक शिक्षा														
३.१	कुल भर्नादर कक्षा ९- १०	९४.६		८६.७	१०५.६	११५.	९८	१०९	११०	१००	१०९		१००	
३.२	खुद भर्नादर कक्षा ९- १०	७६.५	६५.५	७१.२	८१.४	७७.५	८०	९६.४	९०	९०	९६.५		९५	
३.३	कुल भर्नादर कक्षा ९- १२	७१.४	९९.८	६९.६	३७.२	९०.५	८०	९७	९५	९०	९०	१००	९५	
३.४	खुद भर्नादर कक्षा ९- १२	५७.९	६१.०	४९.४	५८.१	५७.५	६०	७२.१	७०	६५		६५	७०	
३.५	कुल भर्नादर कक्षा ११- १२	५१.५		५४.५	७७.३	७७.१	६०	८५.८	८५.५	७०			७५	
३.६	खुद भर्नादर कक्षा ११- १२	२५.८		३०.१	४०.१	४२.५	५०	६२.२	६५.५	६०	७४.३		७०	
३.७	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६९.९		०	९७.९		९९	९९		९९	८५		९९	

.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०८१			लक्ष्य २०८३			लक्ष्य २०८५			लक्ष्य २०८७			सूचकको स्रोत
		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
३.८	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	३७.२		०	४२.७		५०	५२.३		५५	५५.२		६०	
३.९	कक्षा ९- १० सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	२.८		०		५	८		६	८			१०	
३.१०	कक्षा ९- १० सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	४०		०		३०	३०		३०	३०			३०	
३.११	कक्षा ११- १२ सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	३.६		०		४	८		५	१०			१०	
३.१२	कक्षा ११- १२ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	७३	७०	०		४०		४०	३०	४०			४०	
३.१३	कक्षा १-१२ मा खुद भर्नादरका आधारमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	१.०१	१.०९		१	१.०५	१	१	१	१			१	
४. जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा														
४.१	६ वर्ष माथिको साक्षरता दर	७८	८५	८५	९६	९५	१००	१००	१००	१००			१००	
४.२	१५-२४ वर्षको साक्षरता दर	९२		९४	९९		१००	१००	९५	१००			१००	

.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०८१			लक्ष्य २०८३			लक्ष्य २०८५			लक्ष्य २०८७			सूचकको स्रोत
		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
४.३	१५ वर्ष माथिको साक्षरता दर	५८		८९	९५		१००	१००	७५	१००			१००	
५. महिला शिक्षक प्रतिशत														
५.१	आधारभूत तह	५४.	३०.	०	५०	३७	४५	५०	४५	४५			४५	
५.२	माध्यमिक तह	१९.	१४.१	०	२५	२०	३०	३०	२५	३०			३०	
६. प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC)पूरा गरेका विद्यालय प्रतिशत (कम्तिमा ३ सक्षमता)														
६.१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्र	५२		८०	६३		१००	९०		१००			१००	
६.२	आधारभूत विद्यालय	१३.४		५०	७०		८०	९५		१००			१००	
६.३	माध्यमिक विद्यालय			५०	६०		९०	९०		१००			१००	
७. शिक्षामा लगानी														
७.१	कुल बजेटमा शिक्षाको बजेटको प्रतिशत	११.६४		०	१७		२०	२०		२०	२०		२०	
७.२	कक्षा १-८ मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च	१८०००			२१०००		२००००	२४०००		२५०००			२५०००	

.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०८१			लक्ष्य २०८३			लक्ष्य २०८५			लक्ष्य २०८७			सूचकको स्रोत
		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
७.३	कक्षा ९-१२ मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च	११०००			१५०००		१५०००	१७०००		१५०००			१५०००	

परिच्छेद ३ - विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू

३.१ बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय

चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाका लागि एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने व्यवस्था निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, आवधिक सोह्रौ योजना, शिक्षा क्षेत्रको योजनामा समेत उल्लेख गरिएको छ । ४ वर्ष उमेरका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण पक्ष (शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक, सामाजिक र संवेगात्मक) को विकासमा सहयोग पुर्याई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउने कार्यक्रम नै प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा हो । जसले बालबालिकालाई कक्षा १ मा भर्ना हुनका लागि दरिलो आधार तयार गर्ने काम समेत गर्दछ । यो कार्यक्रम विद्यालय र समुदाय दुवैमा सञ्चालन गर्ने नीति भएपनि पछिल्ला वर्षहरूमा विद्यालयमा सञ्चालन गर्ने प्रचलन बढ्दै गएको पाइन्छ । यसका लागि छुट्टै व्यवस्थापन समितिको व्यवस्था गरिए पनि विद्यालयमा आधारित केन्द्रको हकमा सम्बन्धित विद्यालयको विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाटै व्यवस्थित हुने गरेको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकामा हाल ४१ वटा बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । जसमध्ये २ वटा समुदायमा आधारित छन् भने ३९वटा विद्यालयमा आधारित छन् । बालविकास केन्द्रमा ५७४ जना बालबालिका अध्ययनरत रहेका छन् । केही बालबिकासका कक्षाकोठाको अभावका कारण व्यवस्थित गर्न सकिएको छैन । सहजकर्ता एक जना मात्र भएका कारण बालबालिकाहरूको उचित हेरविचार गर्न कठिनाई भइ रहेको छ ।

३.१.३ उद्देश्य

१. प्रत्येक बालबालिकालाई बालविकास केन्द्रको पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
२. बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र संवेगात्मक पक्षको विकास गर्नु,
३. बालविकास केन्द्रको व्यवस्थापकीय पक्षमा सुधार गर्नु,
४. सहयोगी कार्यकर्ताहरूलाई उचित तालिमको व्यवस्था गर्नु ।

३.१.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षासम्बन्धी योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीति तथा कार्यनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :-

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति
प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा समतामूलक र समावेशी सहभागिता सहित पहुँच र गुणस्तर बढाउनु,	-प्रारम्भिक बालविकासका लागि उमेरगत रुचि, क्षमता तथा आवश्यकता अनुसारको, बालमैत्री, समावेशी,	- बालविकास कक्षाको हालको स्तर पहिचान सर्वेक्षणगरी हालको अवस्था पत्ता लगाउने , -आधारमा बालविकास कक्षालाई क स्तर हालको स्थितिको , ख स्तर र ग स्तर गरी तीन बर्गमा वर्गीकरण गर्ने,

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति
	समतामूलक र गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गरीने छ । -सबै बालबालिकालाई सिकाइको समान अवसर प्रदान गर्ने वातावरण निर्माण गरिनेछ ।	-न्यूनतमस्तरको विभिन्न वर्ग अनुसार आवश्यक सहयोग गर्न कार्ययोजना बनाउने, -कार्ययोजना अनुसार विभिन्न संस्थाहरूको समेत सहयोग लिई बालविकास कक्षालाई प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड स्तरमा पुर्याउने , -सुरक्षित, आकर्षक, र बालमैत्री कक्षाकोठा र खेलकुद क्षेत्रको विकास गर्ने, सहजकर्ताहरूको नियमित तालिम र व्यवसायिक विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, बालविकास शिक्षाका कक्षाहरूमा डिजिटल शिक्षण सामग्री र उपकरणहरूको व्यवस्था गर्ने, - ,बालविकास तथा शिक्षाका संरचना निर्माण गर्दा सुरक्षित ,समावेशी ,बालबालिका मैत्री समतामूलक तथा आकर्षण संरचनाको मापदण्ड अनुसार निर्माण र सुधार गर्ने, -गरीब र पिछडिएका समुदायका बालबालिका एवम् विशेष आवश्यकताका बालबालिकालाई आवश्यक सहयोग तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने, - सरकारी संस्थाहरूसँग सहकार्य-निजी क्षेत्र र गैरगरी बालविकास कार्यक्रमहरूको विस्तार र सुदृढीकरण गर्ने, -प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन गर्ने - बालबालिकाको सख्याको आधारमा थपसहजकर्ता तथा आया व्यवस्थापन गरी केन्द्रको शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय बनाउने ।
सबै बालबालिकाहरूलाई बालविकास र शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना गर्नु ,	अभिभावकहरूलाई पूर्व-प्राथमिक शिक्षाको महत्त्व र फाइदाहरूको बारेमा जानकारी दिन अभियान सञ्चालन गरिने छन ।	- समुदायका अगुवाहरू, समाजसेवीहरू, र स्थानीय सङ्घसंस्थाहरूको सहयोगमा पूर्व-प्राथमिक शिक्षाको महत्त्वको बारेमा जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी समुदायका सबै बालबालिकाहरूलाई बालविकास कक्षामा भर्ना गरिने छ । - सामाजिक संजालको माध्यमबाट जनचेतना बढाइने छ । - भर्नाको लागि घरदैलो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि आमाबाबु, परिवार, संरक्षक तथा समुदायको सक्रिय संलग्नता सुनिश्चित गर्नु	समुदाय तथा अभिभावकहरूलाई बालविकास शिक्षाको महत्त्व र अवधारणाको बारेमा बोध गराउनु	बालविकास तथा शिक्षाका बालबालिकाका आमाबाबु वा अभिभावक तथा समुदायका लागि प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रका सहजकर्ता मार्फत अभिभावक शिक्षा दिने व्यवस्था गरिनेछ ।

३.१.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क अपेक्षित उपलब्धि

सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने ।

ख नतिजा

- प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रममा सहज पहुँच हुने ।
- प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर हुने ।
- न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेको हुने ।
- सबै बालबालिकाहरूको विकासात्मक र सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन भएको हुने
- प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाकार्यक्रमका नमुना विकास हुने ।
- प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यान्वयनमा गाउँपालिका, परिवार, समुदाय, गैसस र विद्यालयहरू जिम्मेवार हुने ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण गर्ने	पटक	१					१	१	
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	१					१	१	
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
४	अनाथ असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध गराउने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था गर्ने	ओटा		१	२	१	२	६	१६	
६	सहयोगी कार्यकर्ता र शिक्षकको तलब भत्ता	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
७	सुपरिवेक्षणको लागि अधिकार सम्पन्न संयन्त्रको विकास गर्ने	पटक	१					१	१	
८	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
९	पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने	ओटा	१०	१५	२०	३०	४०	४८	४८	
१०	सहजकर्ताको योग्यता क्षमता र पेसागत विकास गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
११	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	

१२	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	आवश्यकता अनुसार								
१३	अभिभावक शिक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१४	अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत् स्थानीय ज्ञान तथा सीपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१५	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने	आवश्यकता अनुसार								
१६	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरूको सहभागीता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१७	उत्कृष्ट बाल विकास सहजकर्ता प्रोत्साहन कार्यक्रम	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१८	सहयोगी (आया) को व्यवस्था	आवश्यकता अनुसार)								
१९	न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरि बालविकास केन्द्रहरूलाई नमुना बालविकासमा केन्द्रको रुपमा सुदृढिकरण गर्ने ।	सङ्ख्या	१०	१५	२०	३०	४०	४८	४८	
२०	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सहजकर्ताको सेवा तथा सुविधामा वृद्धि गर्ने	पटक			१			१	२	
२१	विद्यालय वा समुदायमा आधारित बालउद्यान निर्माण	सङ्ख्या	१०	१५	२०	३०	४०	४८	४८	
२२	बालविकासका शिक्षकलाई उत्कृष्ट बालविकास कक्षा / केन्द्रको अवलोकन भ्रमण कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँच हुने र यो तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र आवश्यक व्यवस्था, जिम्मेवारी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको हुने उल्लेख गरेको छ । आधारभूत शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय पठाउने प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने कुरा उल्लेख गरेको छ । आधारभूत शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवनयापन र सामाजिक समायोजनमा सहयोग गर्दछ । यसले व्यक्तिलाई आजीवन र सिकाइको मार्गप्रशस्त गरी राज्यको सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ । विद्यालय शिक्षाको सुरुवाती र माध्यमिक शिक्षाको जगको रूपमा आधारभूत तहको शिक्षालाई लिने गरिन्छ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाभित्र आधारभूत विद्यालय ३२ ओटा रहेका छन् ३ कक्षा सम्म सञ्चालित १२ ओटा, ५ कक्षा सम्म सञ्चालित १३ वटा र ८ कक्षा सम्म सञ्चालित विद्यालयहरू ७ वटा रहेका छन् । प्राथमिक तहमा १४१ र निम्नमाध्यमिक तहमा ४२ गरी आधारभूत तहमा १८३ शिक्षक रहेका छन् । शैक्षिक सत्र २०८० को तथ्याङ्कअनुसार सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १ देखि ८ सम्म छात्रा ११२६ र छात्र १०९३ गरी जम्मा २२१९ विद्यार्थी अध्ययन गरेको देखिन्छ, । जसमा दलित छात्रा १२५ छात्र ११९ गरी २४४ जना तथा जनजाती तर्फ छात्रा ९१४, छात्र ८८६ गरी जम्मा १८०० विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेका छन् ।

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुर्याउन विगतमा गरिएका प्रयासहरूको नतिजास्वरूप कक्षा १देखि ५ र १ देखि ८ को खुद भर्नादर क्रमशः ९४.९३ र ९२.९७ पुगेको छ, यो राष्ट्रियस्तरको २.१७ र ०.४३ भन्दा न्यून हो । विशेषगरी दलित र आर्थिक एवम् सामाजिक रूपमा पिछडिएका समुदायका बालबालिकाहरू विद्यालयबाहिर रहेका वा कक्षा छाड्ने बढी देखिन्छन् । आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा आर्थिक र सामाजिक स्थितिमा आधारित असमानताहरू विद्यमान छन् । आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि परेका, सीमान्तकृत समुदाय, दलित, जनजाति, कठिन परिस्थितिमा रहेका क्षेत्रका बालबालिकाको पहुँचको अवस्था तुलनात्मक रूपमा कमजोर रहेको छ ।

प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC-Textbook, Teacher, Toilet, Classroom & Learning Materials/Book Corner) पूरा गरेका विद्यालयहरू करिब ९० प्रतिशत रहेको छ । विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ । बालबालिकाको विकास तथा सिकाइलाई प्रभावित गर्ने पोषण, स्वास्थ्य, सरसफाइ, दिवा खाजाजस्ता सेवाहरूमा विस्तार एवम् सुधार गर्नुपर्ने छ । पेशागत रूपमा सक्षम, योग्य शिक्षकको अपर्याप्तता र विद्यालयको नेतृत्व तथा व्यवस्थापनका पक्षमा भएका विभिन्न समस्याहरूले पनि आधारभूत शिक्षाको पहुँच र गुणस्तरमा असर परेको देखिन्छ । आधारभूत तहमा बालबालिकाको विद्यालय छोड्ने र कक्षा दोहोर्‍याउने उच्च दरका कारण तह पूरा गर्ने दरमा अपेक्षित सुधार नहुँदा यस तहको आन्तरिक सक्षमतामा सुधार गर्नुपर्ने छ ।

दोरम्बा शैलुङ गाँउपालिकाको शैक्षिक अवस्थाहरूलाई हेर्दा थुप्रै अबसरहरू देखिन्छन् । गाँउपालिका ले शैक्षिक नीतिमा दीर्घकालिन सोचका साथ शिक्षा क्षेत्रलाई पहिलो प्राथमिकता दिँदै सुधारका अनेकौ कार्यक्रमहरू लागु गरीएको, शिक्षका तिन वटै तहका सरकारहरूले साझा अधिकारका क्षेत्रका रूपमा रहेकाले आपसि साझेदारीमा लगानी अभिवृद्धि गरी शिक्षा क्षेत्रमा समयानुकूल परिवर्तन गर्न सकिने, आधारभूत तहमा हाल कार्यान्वयनमा रहेको राष्ट्रिय प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रमले विद्यार्थीहरूमा आएको सिकाइ जागरुकता र अभिभावकहरूमा आएको अपनत्वको भावना एवम शिक्षकहरूमा पेसागत सिपमा आएको सिकाइ हस्तान्तरण गर्ने कलाले सार्वजनिक विद्यालय प्रतिको चासो र जनअपेक्षा बढदै जानु, शैक्षिक सूचांकहरूको प्रगति सकारात्मक दिशा तिर जानु पालिकाले शैक्षिक कार्य विधि तथा वर्तमान अवस्थाको पार्श्वचित्र १० बर्षे शैक्षिक योजना निर्माण गरी अघि बढ्ने नीतिले पन गाँउपालिकाको शैक्षिक उन्नयनका लागि महत्वपूर्ण अबसरहरू रहेका छन ।

आधारभूत शिक्षामा देखिएका विद्यमान चुनौतीहरू (

१. अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु
२. आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
३. बालबालिकालाई सुरक्षित, बालमैत्री तथा सिकाइ अनुकूल वातावरणको व्यवस्था गर्नु
४. सुचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार तथा शिक्षकको दक्षतामा वृद्धि गरी सिकाइमा प्रभावकारी ढंगले प्रयोग गर्नु
५. विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण, समायोजन र वैकल्पिक प्रबन्ध समेत गरी पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
६. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउनु।
७. शिक्षकको वृत्ति विकासलाई व्यवस्थित पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमान योग्य बनाउनु।
८. विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विद्यार्थीको सिकाइ प्रति उत्तरदायी तथा जबाफदेही बनाउनु

३.२.३ लक्ष्य:

सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरिय आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

३.२.४ उद्देश्यहरू:

आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस योजनाले आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी निम्न लिखित उद्देश्य तय गरेको छ ।

१. आधारभूत तह उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी उक्त तहको शिक्षालाई निःशुल्क, अनिवार्य र समावेशी बनाउने ,
२. कक्षामा सिकाईको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट बालबालिकाहरूको सिकाई क्षमता सुधार ल्याउने
३. प्रविधि समावेशी शिक्षणको (Technology-Integrated Teaching) माध्यमबाट आधारभूत तहको शिक्षालाई गुणस्तरीय र समावेशी मैत्री बनाउने,
४. विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको शारीरिक, मानसिक, र भावनात्मक सुरक्षालाई सुनिश्चित गर्ने ,

५. सबै बालबालिकहरूले आधारभूत तह पूरा गरेको सुनिश्चित गर्नु,
६. आधारभूत तहका सबै बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिमा उल्लेख्य सुधार गर्नु

३.२.४. रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

माथि उल्लिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति
आधारभूत तह उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी उक्त तहको शिक्षालाई निःशुल्क, अनिवार्य, र समावेशी बनाउने ।	अभिभावक र समुदायलाई शिक्षाको महत्त्वबारे सचेत गराउँदै बालबालिकालाई विद्यालय नियमित पठाउन प्रोत्साहित गरी आफ्ना बालबालिको सिकाइमा रुची देखाउन लगाउने ।	-आधारभूत तहका बालबालिकाका आमाबाबु वा अभिभावक तथा समुदायका लागि सोही तहका शिक्षक मार्फत अभिभावक शिक्षा दिने व्यवस्था गरिनेछ । -प्रेरणादायक वक्ताहरूलाई (Motivational Speakers) बोलाएर शिक्षा महत्त्वबारे अभिभावक र समुदायलाई जागरूक बनाइने छ । -विद्यार्थीहरूको प्रतिभा प्रदर्शन गर्न विशेष कार्यक्रम आयोजना गरी अभिभावकहरूलाई आमन्त्रित गरिने छ । -विद्यालयमा भइरहेका राम्रा अभ्यास र सफल प्रयोगहरूको बारेमा अभिभावकहरूलाई जानकारी गराई समुदायमा समेत त्यसको प्रचार प्रसार गरीने व्यवस्था मिलाइने छ ।
	अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको लागि समावेशी शिक्षा र आर्थिक रूपमा विपन्न परिवारका बालबालिकाहरूको लागि छात्रवृत्ति र अन्य सहयोगी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी आधारभूत शिक्षामा तोकिएका उमेर समूहको पहुँचको सुनिश्चितता गरिने छ ।	-विद्यालय भवन र कक्षाहरूमा अपाङ्गमैत्री बनाई आवश्यकता अनुसार सहायक सामग्रीको व्यवस्था गरिने छ । - डिजिटल र इ-लर्निङ सामग्रीहरू व्यवस्थापन गरी सबै बालबालिकाहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा पहुँच योग्य बनाइने छ । - समावेशी शिक्षा प्रवर्धनका लागि शिक्षकहरूलाई समावेशी शिक्षण विधिहरूमा तालिम दिइने छ । - आर्थिक रूपमा कमजोर परिवारका बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति तथा अन्य सहायता उपलब्ध गराइने छ ।
	विद्यालय र समुदाय बीचमा विश्वासको वातावरण सृजना गरिने छ ।	-विद्यालयका योजनाहरू, नीतिहरू, र प्रगति सम्बन्धी जानकारी समुदायलाई समयमै दिने व्यवस्था गरिने छ । - पारदर्शीता कायम राख्नका लागि विभिन्न संचार माध्यम (जस्तै: न्यूजलेटर, सामाजिक सञ्जाल, वेबसाइट) को प्रयोग गरिने छ । - अभिभावकहरूलाई शिक्षा र बालबालिकाको भविष्यबीचको सम्बन्धबारे जानकारी दिइने छ । - विद्यालयमा नियमित उपस्थित अभिभावक र विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कृत अथवा सम्मान गर्ने,

		- शिअसंघ मार्फत अभिभावकहरूको सुझाव र प्रतिक्रिया लिने प्रणाली विकास गरिने छ ।
प्रारम्भिक कक्षा सिकाई लाई (१-३)को प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट बालबालिकाहरूको पठन क्षमता सुधार ल्याउने ।	-प्रारम्भिक कक्षा (१-३)को प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था गरी विद्यालय ,शिक्षक , अभिभावक तथा समुदायलाई जिम्मेवार बनाईनेछ । - प्रारम्भिक कक्षा(१-३)को महत्त्वका बारेमा अभिभावक र समुदायलाई सचेत गराई बालबालिकाको पठनमा संलग्नता बढाउने ।	- प्रारम्भिक कक्षाको लागि स्पष्ट उद्देश्य र लक्ष्य निर्धारण गरी प्रत्येक कक्षामा हासिल गर्नुपर्ने पठन क्षमता निर्धारण गरी समय समयमा मूल्यांकन गरिने छ । -प्रारम्भिक कक्षाको स्थान, समय र आवश्यक डिजिटल तथा सहयोगी सामग्रीहरूको व्यवस्था गरीने छ, -प्रारम्भिक कक्षा (१-३) सम्बन्धित शिक्षकहरूलाई तालिम/प्रशिक्षण दिइने छ । -सिकाइमा भाषाका कारणले कठिनाई भएका बालबालिकाका लागि बहुभाषिक शिक्षण गरी प्रारम्भिक कक्षा पठनलाई प्रभावकारी बनाईने छ । -- प्रारम्भिक कक्षा (१-३)को महत्त्वका बारेमा अभिभावक र समुदायमा व्यक्तिगत भेटघाट, अभिभावक भेला, न्यूजलेटर, सामाजिक सञ्जाल, तथा वेबसाइट आदिबाट प्रचार प्रसार गरिने छ । - बालबालिकाका लागि पढाई उत्सव तथा प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ ।
पाठ्यक्रम र प्रविधि समावेशी शिक्षणको (माध्यमबाट आधारभूत तहको शिक्षालाई गुणस्तरीय र समावेशी मैत्री बनाउने ।	-स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्माण तथा परिमार्जन गरिने । - कक्षा कोठामा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न शिक्षकहरूलाई सक्षम र दक्ष बनाई गुणस्तर सुधार गरिनेछ ।	- विद्यार्थीहरूको शैक्षिक स्तर, रुचि, र क्षमता विश्लेषण गर्दै समुदायका सांस्कृतिक, आर्थिक, र सामाजिक आवश्यकताहरूको मूल्यांकन गरी स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकलाई परिमार्जन गर्दै लगिने छ । -राष्ट्रिय पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि, र पाठ्यक्रमको विभिन्न पक्षहरूबारे नियमित तालिम सञ्चालन गरिने छ । -पाठ्यक्रम सम्बन्धी अनुभवि भएका शिक्षकहरूबाट नव प्रवेशी शिक्षकहरूलाई मेन्टोरिङ्ग र कोचिङ्ग सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । - पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका तथा अन्य सहायक शिक्षण सामग्री उपलब्ध गराइने छ । - विद्यालयमा पुस्तकालय र विषयगत प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिने छ । - शिक्षकहरूको शिक्षण कार्यको नियमित मूल्यांकन गर्ने एवम् सुधारका लागि पृष्ठपोषण दिने र उत्कृष्ट देखिएका शिक्षकहरूलाई पुरष्कार र सम्मान गरिने छ ।

	-विद्यालयमा नविनतम प्रविधिहरूको स्थापनागरी शिक्षण सिकाइ लाई प्रभावकारी बनाइने छ ।	-सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा डिजीटल प्रविधि, प्रयोगशाला र बहुविधायुक्त पुस्तकालयको स्थापना गरी शिक्षण सिकाइको प्रमुख अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याइने छ । -डिजीटल प्रविधि साधनहरूको प्रयोगका बारेमा शिक्षकहरूलाई प्रशिक्षण गरी शिक्षण सिकाइमा प्रविधिहरूको प्रयोगमा दक्ष बनाइनेछ ।
विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको शारीरिक, मानसिक, र भावनात्मक सुरक्षालाई सुनिश्चित गर्ने ।	-विद्यार्थीहरूको शारीरिक, मानसिक, र भावनात्मक सुरक्षालाई सुनिश्चित गर्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छन ।	विद्यालयमा हुन सक्ने प्रत्येक प्रकारका भेदभाव र दुर्व्यवहार विरुद्ध सम्बन्धित पक्षहरूलाई प्रशिक्षित गर्न तालिम, कार्यशाला तथा सचेतना जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरी बालमैत्री विद्यालय घोसणा गरि निरन्तरता दिईने छ ।
	विद्यालय सुरक्षा नीति बनाई विद्यार्थीहरूको भावनात्मक, मानसिक र शारीरिक सुरक्षाको सुनिश्चित गर्ने ।	सुरक्षा नीतिको अनुसरण गर्न विद्यार्थीसमुदाय, शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यालयलाई जिम्मेवार बनाउनेछ ।
सबै बालबालिकहरूले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सहित आधारभूत तह पूरा गरेको सुनिश्चित गरि निरन्तर सिकाई उपलब्धि बृद्धि गर्ने ।	- विद्यार्थीहरूको प्रगतिको नियमित मूल्यांकन गरी तिनीहरूको कमजोरी पहिचान गरी सुधारात्मक कदम चालिने छ । -आधारभूत तह उमेरका बालबालिका विद्यालय बाहिर नरहेको सुनिश्चितताका लागि वडा शिक्षा समितिलाई जिम्मेवार बनाउने र अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित वडा/पालिका घोषणा गर्दै जाने ।	-विषयगत, कक्षागत, विद्यालयगत र पालिकागत सिकाइ उपलब्धि निर्माण तथा विश्लेषण तथा पृष्ठपोषणका कार्यक्रम संचालन गरिने छ । -नियमित विद्यालयमा जानै नसक्ने समूहका बालबालिकाका लागि सिकाइको वैकल्पिक व्यवस्था गरी सिकाइ परीक्षण र प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने । - पृष्ठपोषणको आधारमा सुधारका लागि शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई जिम्मेवार बनाईने छ । -आधारभूत तहको शिक्षालाई निःशुल्क, तथा अनिवार्य सम्बन्धी ऐन नियमलाई कडाइका साथ लागु गर्दै अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित वडा हुदै पालिका घोषणा गरिने छ ।
	विद्यालयहरू बाट न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्न प्रवर्तनात्मक कार्य (Innovative Work) को आधारमा प्रस्तावना माग गरी स्विकृत प्रस्तावना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।	-विद्यालयहरू बाट न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्न प्रवर्तनात्मक कार्य (Innovative Work) को आधारमा गाउँपालिकामाबाट प्रस्तावना माग गरी स्विकृत प्रस्तावना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था गरिने छ । -विद्यालयले स्विकृत प्रस्तावना अनुसार कार्य भए नभएको विद्यालय व्यवस्थापन समितमा छलफल गरी समितिको निर्णय सहित न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सम्बन्धीको प्रतिवेदन गाउँपालिकामा पेश गरिने छ ।

३.२.५. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क. उपलब्धी:

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा सतप्रतिशत बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

ख. मुख्य नतिजाहरू:

१. सबै बालबालिका आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी भएको हुने,
२. सबै विद्यालयमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गरी न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार, सिकाइ सामग्री र सक्रिय एवम् उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थामार्फत बालमैत्री र समावेशी सिकाइ वातावरणमा सिकाइ हुने ।
३. पौष्टिक र स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार हुने ।
४. आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने ।
५. भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक समता सूचकमा सुधार भएको हुने ।
६. विविध प्रकोप, सङ्कट र महामारीको परिस्थितिप्रति विद्यालय शिक्षा प्रणाली उत्थानशील हुने ।
७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार भई सिकाइलाई सहयोग पुग्ने ।
८. कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई गुणस्तरीय सेवा प्रवाह र सुशासन कायम हुने
९. बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने,
१०. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने,
११. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग हुने,

आधारभूत तहका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	विद्यालय नक्साङ्कन	पटक		१				१	१	
२	दरबन्दि पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	आधारभूत तहका शिक्षकको तलब भत्ता	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
४	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
६	कक्षा ६ देखि ८ का छात्रालाई स्यानिटरी प्याड	छात्रा	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
७	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	५	१०	१५	२०	३०	४२	४२	
८	प्रारम्भिक कक्षाको न्यूनतम प्याकेज व्यवस्थापन र संचालनका लागि विद्यालयलाई अनुदान	पटक	०	१	१	१	१	४	९	
९	शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१२	पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	

१३	सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१४	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१५	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१६	शैक्षिक सूचना प्रणाली व्यवस्थापन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
१७	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१८	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागीता	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१९	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
२०	कक्षा १ देखि ३ मा बालमैत्री र छापायुक्त कक्षाकोठाको व्यवस्था	विद्यालय	५	१०	१५	२०	३०	४२	४२	
२१	कक्षा १ देखि ३ सम्मको बालबालिकाका लागि बालमैत्री बसाई व्यवस्थापन	विद्यालय	५	१०	१५	२०	३०	४२	४२	
२२	कक्षा पुस्तकालयको वा बुक कर्नरको स्थापना गरी बालबालिकालाई भरपुर पढाईको अवसर प्रदान	सबै विद्यालयमा	√	√	√	√	√	√	√	
२३	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन	विद्यालय	५	१०	१५	२०	३०	४२	४२	
२४	विद्यालयमा बाल क्लव र खेलकुद क्लब गठन	विद्यालय	५	१०	१५	२०	३०	४२	४२	

२५	प्रेरणादायक (Motivational Speaker) वक्ता मार्फत विद्यार्थी तथा अभिभावकका लागि सेमिनार कार्यक्रम सञ्चालन (वडास्तर)	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२६	शैक्षिक अवलोकन भ्रमण (विज्ञान र प्रविधिको ज्ञान समेट्ने, जस्तै: हाइड्रो प्लान्ट, आई टी पार्क, सर्भर प्लान्ट)	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२७	बाल समुह गठन/बैठक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२८	दिवा खाजा कार्यक्रम	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गर्नुका साथै विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र समेटेको छ। कक्षा ९ देखि १२ सम्म दिइने शिक्षा माध्यमिक शिक्षा हो। राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुणसहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवम् उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयन सँगै कक्षा (९-१२) मा प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारको सुरुवात गरिएको छ। माध्यमिक तहको शिक्षालाई साधारण, व्यवसायिक र संस्कृत गरी तीन धारमा बाँडिएको छ। यो तहको शिक्षा कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने सीप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो। माध्यमिक शिक्षाले मानवीय मूल्यका साथै कला, संस्कृति, विज्ञान र प्राविधिक क्षेत्रका आधारभूत मूल्य-मान्यताको ज्ञान, सीप र दृष्टिकोण तथा व्यवहार आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राख्दछ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

यस दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका ४२ ओटा सामुदायिक विद्यालय सञ्चालनमा रहेका छन्। १२ कक्षा सम्म सञ्चालित ४ ओटा विद्यालयहरू रहेका छन्। शैक्षिक सत्र २०८० को तथ्याङ्कअनुसार कक्षा ९-१० मा छात्रा २८३ जना छात्र २३७ जना गरी ५२० जना त्यस्तै कक्षा ११-१२ मा छात्रा २४४ जना छात्र १४५ जना गरी ३६९ जना विद्यार्थी रहेका छन्। दलित विद्यार्थी क्रमश ५२ र ३४ जना रहेका छन्। छात्रा सहभागिता क्रमश ५४.४२ र ४५.५७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। विशेषगरी दलित र आर्थिक एवम् सामाजिक रूपमा पिछडिएका समुदायका बालबालिकाहरू विद्यालयबाहिर रहेका वा कक्षा छाड्ने बढी देखिन्छन्।

सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ९-१० मा शिक्षक ३२ जना र कक्षा ११-१२ मा ९ जना शिक्षकहरू कार्यरत छन्। कक्षा ९ र १० तथा ११ र १२ मा शिक्षक अपर्याप्त छन्। यसले गर्दा पनि माध्यमिक शिक्षामा गुणस्तर सुधार हुनसकेको छैन। कक्षा १०, ११ र १२ का परीक्षाहरूको नतिजाले ठूलो सङ्ख्यामा विद्यार्थीहरू न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेको कारणले उच्च शिक्षाबाट समेत बञ्चित छन्। शिक्षकलाई नयाँ ज्ञान, सीप र प्राविधिमा अद्यावधिक गराई सिकाइ सुधार गर्न जरूरी देखिन्छ।

गाउँपालिकामा शिक्षाका कर्मचारी व्यवस्था भएपनि प्रशासनिक कार्य कै बोझ बढी भएकोले विद्यालयको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण र शिक्षक सहायता प्रणाली कमजोर देखिएको छ। वर्तमान संरचना शिक्षकको पेसागत सहयोग गर्ने कार्यमा पर्याप्त छैन। गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका समस्याहरू विद्यमान देखिन्छन्:

१. माध्यमिक शिक्षा पूर्ण निःशुल्क हुन नसकेको।
२. विषयगत तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था हुन नसकेको।
३. विद्यार्थी, विद्यालय र शिक्षक अनुपात मिलाउन नसकिएको।
४. शैक्षिक उपलब्धि बढ्दै हुन नसकेको।
५. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न नसकिएको।

६. विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला ICT कक्षा, बुक कर्नर पर्याप्त नभएको ।
७. कक्षा व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसकेको ।
८. विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रभावकारी बनाउन नसकिएको
९. विषयगत पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिका विद्यालयमा व्यवस्था गर्न नसकिएको
१०. विषय शिक्षक प्रोत्साहन कार्यक्रम लागु नभएको
११. विषयगत दरबन्दी व्यवस्था नभएको

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था र मौजुदा व्यवस्थाको विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका अन्तर(Gap) देखिन्छन ।

१. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा पूर्ण रुपमा लागु हुन नसकेको
२. वार्षिक कार्य योजना, वार्षिक कार्यपात्रो कार्यन्वयन हुन नसकेको।
३. प्रोत्साहन कार्यक्रमलाई सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्न नसकेको ।
४. विद्यालयमा बालमैत्री संरचना, अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण हुन नसकेको ।
५. पाठ्यक्रम शिक्षक निर्देशिका सबै विद्यालयहरूमा उपलब्ध गराउन र प्रयोगमा ल्याउन नसकिएको ।
६. कक्षा ११ र १२ मा विद्यार्थी नियमित गराउन नसकिएको ।
७. आन्तरिक मूल्याङ्कन तथा प्रयोगात्मक कार्यको २५ पूर्णाङ्क अङ्कभरको मूल्याङ्कन मापदण्ड अनुसार प्रयोगमा ल्याउन नसकिएको ।
८. उपलब्ध शैक्षिक सामग्रीहरूको अर्थ पूर्ण प्रयोग गर्न नसकेको
९. प्रयाप्त शिक्षकहरू भएका विद्यालयहरूमा पनि आफ्नो जिम्मेवारी बोध नहुदा सिकाइ उपलब्धि न्यून रहेको ।
१०. कक्षा ११ र १२ मा बिज्ञान विषय शिक्षा प्रति आकर्षण बढाउने कार्यको ब्यवस्थापन गर्न नसकेको
११. पालिकाको प्राथमिकतामा कक्षा ११ र १२ मा बिज्ञान विषय नपारेको

३.३.३ उद्देश्यहरू

१. माध्यमिक शिक्षालाई समावेशी, बालमैत्री र निःशुल्क बनाउनु,
२. माध्यमिक शिक्षामा बालबालिकाको समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
३. माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्नु,
४. सबै बालबालिकामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु ।

३.३.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

देखिएका समस्याहरू समाधान गर्दै उद्देश्यहरू पुरा गर्न देहाय अनुसारका रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति
माध्यमिक शिक्षालाई समावेशी,	-सबै विद्यार्थीलाई समान अवसर प्रदान गर्न विद्यालयमा निष्पक्ष प्रवेश प्रणाली लागूगरीने छ,	-विद्यालयमा भर्ना हुन आउने विद्यार्थीहरूमा उनीहरूको लिङ्ग, जात तथा अपाङ्गता आदीको आधारमा कुनै भेदभाव नगरी विद्यालयमा भर्ना गरीने वातावरण तयार गरिने छ ।

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति
बालमैत्री र निःशुल्क बनाउने ।	-शिक्षक, विद्यार्थी, र अभिभावकबीच सकारात्मक र सहयोगी सम्बन्ध निर्माण गरीने छ,	-विद्यार्थीहरूको प्रतिभा प्रदर्शन गर्न विशेष कार्यक्रम आयोजना गरी अभिभावकहरूलाई आमन्त्रित गरी एक आपसमा विचार आदान प्रदान गरीने, -विद्यालयमा भै रहेका राम्रा अभ्यास र सफल प्रयोगहरूको बारेमा अभिभावकहरूलाई जानकारी गराई समुदायमा समेत त्यसको प्रचार प्रसार (जस्तै: न्यूजलेटर, सामाजिक सञ्जाल, वेबसाइट आदि) गरीने व्यवस्था मिलाईने छ ।
	विद्यालयका भवन, कक्षाकोठा, शौचालय तथा अन्य भौतिक सुविधाहरू अपाङ्गमैत्री, लैगिङ्क मैत्री, बालमैत्री अनुकूल हुने गरी सुधार तथा निर्माण गरिने छ	-विद्यालयको भवन, कक्षाकोठा, शौचालय तथा अन्य सुविधाहरूलाई अपाङ्गमैत्री, लैगिङ्क मैत्री एवम् बालमैत्री बनाउनका लागि सम्बन्धित विद्यार्थीहरूको समेत सल्लाह लिइ उक्त सुविधाहरूको डिजाइन, निर्माण र सुधार गरिने छ ।
	-शिक्षक र विद्यालय कर्मचारीहरूलाई समावेशी तथा बालमैत्री शिक्षण विधि तथा क्रियाकलापहरूमा नियमित तालिम दिइनेछ ।	-शिक्षक र विद्यालय कर्मचारीहरूलाई समावेशी क्रियाकलापहरूमा तथा शिक्षकहरूलाई समावेशी शिक्षण विधिहरू, विविधतालाई सम्बोधन गर्ने गरी बालमैत्री तालिम प्रदान गरिने छ, - खेल, समूह कार्य, र सहभागितामूलक शिक्षण विधिहरू प्रयोग गरी सिकाइलाई रमाइलो र आकर्षक बनाइने छ ।
	-शारीरिक, मानसिक, र भावनात्मक रूपमा सुरक्षित र सहयोगी विद्यालय वातावरण बनाउने छ ।	विद्यालयमा हुन सक्ने सबै प्रकारका भेदभाव र दुर्व्यवहार विरुद्ध सम्बन्धित पक्षहरूलाई प्रशिक्षित गर्न तालिम, कार्यशाला तथा सचेतना जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरी विद्यालयमा एक संयन्त्र स्थापना गरिने छ ।
गरीब र असमर्थ समुदायहरूका विद्यार्थीहरूको लागि आर्थिक अथवा भौतिक सहयोग उपलब्ध गराईने छ ।		-आर्थिक रूपमा असमर्थ विद्यार्थीहरूलाई वित्तिय सहायता उपलब्ध गराइने छ । - गरीब र असमर्थ विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न सङ्घ संस्थाहरूको समेत सहयोग लिई विविध शैक्षिक सामग्री (कापि, किताब, सन्दर्भ सामग्री, कम्प्युटर, आदि) र अन्य भौतिक सुविधा प्रदान गरिने छ । - विद्यालयमा अभिभावक दिवस, सामाजिक परीक्षण जस्ता कार्यक्रमहरूमा विद्यालयले विद्यार्थीहरूबाट कुनै पनि शुल्क नलिइ निशुल्क माध्यमिक शिक्षा प्रदान गरी रहेको भनि स्वघोषणाको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । -निजी क्षेत्र र गैर-सरकारी संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी अतिरिक्त स्रोतहरूको व्यवस्था गरिनेछ । - निःशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न नियमित निगरानी र मूल्यांकन गरिने छ ।

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति
माध्यमिक शिक्षामा बालबालिका को समतामूलक (Equitable) पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तरमा सुधार गर्नु ।	विद्यालयमा लिङ्ग, जात जाति धर्म, अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका लागि समतामूलक (Equitable) पहुँचको लागि समानता (Equity) र सहिष्णुताको वातावरण सुनिश्चित गरिने छ ।	-शैक्षिक रूपमा पछाडि परेका विद्यार्थीहरूलाई अतिरिक्त कक्षा वा ट्युटरिङ सेवा प्रदान गरिने, -विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक सुविधा र सहयोग व्यवस्था गरिने छ, -छात्रा र छात्रहरूको समान सहभागिता सुनिश्चित गर्न विशेष कार्यक्रमहरू जस्तै प्रोजेक्ट कार्य, कार्यशाला, वादविवाद प्रतियोगिता, अन्य शैक्षिक गतिविधि, सांस्कृतिक प्रदर्शनी, नाटक, नृत्य, र संगीत मिश्रित खेल टोली, फिटनेस कार्यक्रम र खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ ।
	-कक्षा कोठामा पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न शिक्षकहरूलाई सक्षम र दक्ष बनाईने छ,	-नयाँ पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि, र पाठ्यक्रमको विभिन्न पक्षहरूबारे नियमित तालिम सञ्चालन गरिने छ । -पाठ्यक्रम सम्बन्धी अनुभव भएका शिक्षकहरूबाट नयाँ शिक्षकहरूलाई मेन्टोरिङ्ग र कोचिङ्ग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने - पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका तथा अन्य सहायक शिक्षण सामग्री उपलब्ध गराइने छ । - विद्यालयमा पुस्तकालय र विषयगत प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिने छ । - शिक्षकहरूको शिक्षण कार्यको नियमित मूल्यांकन एवम् सुधारका लागि पृष्ठपोषण दिने र उत्कृष्ट देखिएका शिक्षकहरूलाई पुरस्कार र सम्मान गरिने छ ।
	-वर्तमान नविनम शैक्षणिक प्रविधि र डिजिटल शिक्षण सामग्रीहरूको व्यवस्थापन तथा प्रयोग गरेर शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरिने छ ।	-सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा डिजिटल प्रविधि, प्रयोगशाला, इ-पुस्तकालय र बहुविधायुक्त पुस्तकालयको स्थापना गरी शिक्षण सिकाइको प्रमुख अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याइने छ । -गाउँपालिकामा भित्र एक वडा एक स्मार्ट विद्यालय स्थापना गरी मूल्यांकन प्रणालीलाई समेत अनलाइन गरिने छ । -विद्यालयहरूमा स्मार्टबोर्ड, कम्प्युटर, द्रुत गतिको इन्टरनेट जस्ता डिजिटल उपकरण तथा सफ्टवेयरहरू स्थापना तथा प्रदान गरिने छन, - अनलाइन प्लेटफर्ममा पाठ्यक्रम सामग्री, भिडियो लेक्चर, र इ-बुकहरू उपलब्ध गराइने छन । - शिक्षकहरूलाई डिजिटल शिक्षण विधिहरूमा तालिम दिइने छ ।

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति
		- डिजिटल साक्षरता सम्बन्धी शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी तथा सामाजिक अगुवा र जनप्रतिनिधिहरूलाई अभिमुखिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने।
	STEAM Education लाई सिकाइ रणनीतिका रूपमा कार्यान्वयन गरीने छ ।	- STEAM Education सम्बन्धी शिक्षकहरूलाई तालिम दिई उक्त Education लाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरिने छ, - विशेषगरी STEAM संग सम्बन्धित विषयहरूमा विषयगत प्रयोगशाला स्थापना गरी प्रयोगशालाहरूलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाईने छ, - STEAM Education सम्बन्धी पालिकास्तरीय प्रतियोगिता सञ्चालन गरी उत्कृष्ट विद्यालय तथा विद्यार्थीलाई पुरस्कृत गरिने छ
सबै बालबालिका मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु ।	-प्रत्येक विद्यार्थीको क्षमता र आवश्यकताअनुसार व्यक्तिगत शिक्षण योजना (IEP) तयार गर्ने ।	-विद्यार्थीको शैक्षिक आवश्यकता, क्षमता, र रुचिहरू पहिचान गर्न प्रारम्भिक मूल्यांकन गर्ने . -शिक्षक र अन्य शिक्षण सहायकहरूको समन्वयमा IEP तयार गर्ने । - IEP को प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्न नियमित रूपमा समीक्षा गर्ने र आवश्यकतानुसार परिमार्जन गर्ने । -विद्यार्थीको विशेष आवश्यकताहरू पूरा गर्न उपयुक्त शैक्षिक साधन र स्रोतहरूको व्यवस्था गर्ने ।
	विद्यार्थीहरूको प्रगति नियमित रूपमा मूल्यांकन गर्ने र तत्काल सुधारात्मक कदमहरू उठाउने छन ।	- विद्यालयगत र पालिकागत सिकाइ ,कक्षागत ,विषयगत उपलब्धि निर्माण तथा विश्लेषण तथा पृष्ठपोषणका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । -पृष्ठपोषणको आधारमा सुधारका लागि शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई जिम्मेवार बनाईनेछ ।
	विद्यालयहरू बाट शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिका लागि प्रवर्तनात्मक कार्य (Innovative Work) को आधारमा प्रस्तावना माग गरी स्विकृत प्रस्तावना कार्यान्वयनकालागि आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।	-विद्यालयहरू बाट शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिका गर्न प्रवर्तनात्मक कार्य (Innovative Work) को आधारमा गाउँपालिकामाबाट प्रस्तावना माग गरी स्विकृत प्रस्तावना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था गरिने छ । -विद्यालयले स्विकृत प्रस्तावना अनुसार कार्य भए नभएको विद्यालय व्यवस्थापन समितमा छलफल गरी समितिको निर्णय सहित न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सम्बन्धीको प्रतिवेदन गाउँपालिकामा पेश गरिनेछ ।

३.३.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप

क. उपलब्धि

निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयन तथा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने

ख. नतिजा

१. सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित भई सिकाइ उपलब्धि स्तर, खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने,
२. सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पुरा गरेको हुने,
३. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने,
४. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता, उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन, प्रविधिको समुचित प्रयोग, र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने,
५. माध्यमिक शिक्षा पुरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने,
६. माध्यमिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार हुने,
७. माध्यमिक विद्यालयहरू प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील हुने,
८. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग भई विद्यार्थीको सिकाइमा सहयोग पुगेको हुने,
९. माध्यमिक तहको शिक्षामा सुशासन कायम हुने,
१०. माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह हुने ।

माध्यमिक तहका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	पटक	१					१	१	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
२	विद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमांकन गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकिन गर्ने र सीमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना	पटक	१					१	१	स्थानीय तह
३	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सनिश्चित गर्न आवश्यकतानुसार बसको व्यवस्था तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका वैकल्पिक प्रबन्ध गर्ने	माध्यमिक विद्यालय		१	१	१	१	४	५	
४	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, शौचालय)	माध्यमिक विद्यालय	२	४	६	८	१०	१०	१०	सङ्घ र स्थानीय तह

५	प्रविधि तथा व्यवहारकुशल सीपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास	शिक्षक प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
६	विव्यस, शिअसङ्घ पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखीकरण	प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००		प्रदेश तथा स्थानीय तह
७	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने आकस्मिक व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	स्थानीय तह		१				१	१	स्थानीय तह
८	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१३	सङ्घ र स्थानीय तह
९	विभिन्न किसिममा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ तथा स्थानीय तह
१०	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि पाठ्यपुस्तक	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
११	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस तथा स्टेशनरी सहयोग र छात्रवृत्ति	विद्यार्थी सङ्ख्या	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	३५०	
१२	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	माध्यमिक विद्यालय	२	४	६	८	१०	१०	१०	
१३	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा एकीकृत गर्ने गरी सुधार तथा प्रयोग	विद्यालय	२	४	६	८	१०	१०	१०	

१४	सिक्दै कमाउँदै कार्यक्रम व्यवस्थापन	विद्यालय		१	१	१	१	४	४	
१५	बुक फ्री फ्राइडे (पुस्तकरहित शुक्रकार) व्यवस्थापन	विद्यालय		१	१	१	१	४	४	

३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम

३.४.१ परिचय

सीपयुक्त जनशक्ति नै देश विकासका मूल आधार हुन् भन्ने मान्यतालाई मनन गर्दै आधारभूत तथा मध्यमस्तरीय दक्षप्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न वि.सं. २०३७ मा प्राविधिक शिक्षालय योजना लागू भई जुम्लामा सर्वप्रथम कर्णाली प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना भएको थियो । तत् पश्चात लहान प्राविधिक शिक्षालय, सिराहा, उत्तरपानी प्राविधिक शिक्षालय, धनकुटा, जिरी प्राविधिक शिक्षालय, दोलखा क्रमशः स्थापना भएको पाइन्छ । प्राविधिक शिक्षालय योजना कार्यान्वयन सम्बन्धी नीतिगत मार्गदर्शनका लागि वि.सं. २०३९ मा राष्ट्रिय शिक्षा समिति अन्तर्गत रहने गरी राष्ट्रिय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम समिति गठन भयो । देशका विभिन्न स्थानमा स्थापना भएका प्राविधिक शिक्षालयहरूको व्यवस्थापन एवं प्रशासनिक कामकाजका लागि प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा निर्देशनालय गठनभयो । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा पद्धतिको समग्र विकासका लागि समन्वय र सहजीकरण गर्न छुट्टै निकायको आवश्यकता महसुस भयो । आधारभूत, मध्यम तथा उच्चस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने, सीपको स्तरनिर्धारण एवं प्रमाणीकरण गर्ने, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र तालिम (TVET) प्रदायक निकायहरूसँग समन्वय गरी प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमका कार्यक्रमहरूको बिस्तार गर्ने मूल उद्देश्यका साथ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद् ऐन, २०४५ बमोजिम स्वायत्त निकायको रूपमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद्को स्थापना भएको हो।

सीपयुक्त जनशक्ति मार्फत एकातिर राष्ट्रको विकास सम्भव छ भने अर्कोतिर रोजगारी, स्वरोजगारी र आयआर्जनका दृष्टीले समेत प्राविधिक जनशक्तिको भूमिका अग्र स्थानमा देखिन्छ। विकासका लागि साधारण र प्राविधिक जनशक्तिका बीच सन्तुलनको आवश्यकता पर्दछ । सुरुवातीका दिनहरूमा साधारण शिक्षातर्फ जोड दिइएता पनि विस्तारै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमका क्षेत्रमा जोड दिन थालिएको छ । कृषि, भेटनरी, सव ओभरसियर, इन्जिनियरिङ, चिकित्सा विज्ञान, कम्प्युटर लगायतका क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको माग उच्च रहेको छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका अवसरहरूमा सबै लिङ्ग, अपाङ्गता, गरिबी, सीमान्तकृत आर्थिक सामाजिक रूपले पछि परेको समुदाय लगायतका सबै वर्गको समतामूलक पहुँच, सहभागिता र सिकाई उपलब्धिमा सुधार गर्दै श्रम बजार सँग आबद्ध गर्नुपर्ने देखिन्छ । “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” भन्ने राष्ट्रिय आकांक्षा पुरा गर्नका लागि राष्ट्रिय योजना आयोगले नौ ओटा राष्ट्रिय लक्ष्य अन्तर्गत उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिकालागि गुणस्तरीय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमको विस्तारमा जोड दिएको देखिन्छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ मा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको तल्लो तहदेखि नै समेट्ने प्रयास गरेको छ र कक्षा ९ देखि १२ सम्म ५ ओटा विधामा कक्षा सञ्चालन भइरहेको छ । कम्तिमा सबै स्थानीय तहमा एक ओटा प्राविधिक धार अन्तर्गतको विद्यालय शिक्षा व्यवस्था गर्ने नेपाल सरकारको नीतिगत प्रतिबद्धता रहेको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद् अन्तर्गत ६५ ओटा आङ्गिक शिक्षालय, ५२ ओटा साझेदारी स्वरूपमा सञ्चालनमा रहेका शिक्षालय, ६३६ ओटा प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गर्न सामुदायिक विद्यालय ४२९ ओटा सम्बन्धन प्राप्त निजी शिक्षालयहरू र १,५६० ओटा छोटो अवधिको तालिम सञ्चालन गर्न स्वीकृति लिएका निजी तालिम प्रदायक संस्थाहरू मार्फत प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भैरहेका छन् ।

यस गाउँपालिकामा विद्यालय तहको शैक्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत एक विद्यालयमा कक्षा ९ देखि १२ प्राविधिक धारको विद्यालय सञ्चालन भइरहेको छ । यस गाउँपालिकामा १ ओटा सिभिल इन्जिनियरिङ धारको माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनमा छ र कक्षा ९-१२ मा ३१ छात्रा र २९ छात्र गरि जम्मा ६० जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् ।

प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र तालिमक सन्दर्भमा भएका नीतिगत, संस्थागत, कार्यक्रमिक व्यवस्थाका बाबजुत वर्तमान अवस्थाको बिश्लेषण गर्दा देहायका अन्तर देखिन्छः

१. प्राविधिक शिक्षा तर्फ अभिभावकको चासो भएता पनि विद्यार्थीमा रुचि, क्षमता नहुनाले **Quota** पूरा हुन नसक्नु ।
२. कक्षा ९-१२ मा कठिन पाठ्यक्रम भएकोले मध्ययम तथा सामान्य सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकाहरु भर्ना हुन कठिन भएको
३. दक्ष प्रशिक्षकहरुको अभावमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न कठिन
४. सरकारले निर्धारण गरेको तलब भत्तामा प्रशिक्षक उपलब्ध नहुनु
५. प्राविधिक शिक्षा बढी प्रयोगात्मक क्रियाकलापमुखी हुनु पर्नेमा सैद्धान्तिक भएको ।
६. दीर्घकालिन सञ्चालन (व्यवस्थापन)का लागि आर्थिक सुनिश्चितता नहुनु ।
७. साधारण शिक्षा भन्दा प्राविधिक शिक्षा महँगो भएकाले सबैको पहुँच नपुगु
८. विद्यार्थीको रुचि र आवश्यकता अनुरूपका विषयहरु उपलब्ध नहुनु ।
९. प्राविधिक धारको विद्यालयमा रहेका ल्याव तथा फर्मको प्रभावकारी प्रयोग नहुनु।
१०. पालिकाको प्राथमिकतामा प्राविधिक शिक्षा पर्न नसक्नु।

३.४.३ उद्देश्यहरु

१. प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नु ।
२. प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकासका अवसर सिर्जना गर्न संयन्त्र विकास गर्नु ।
३. प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकासका अवसरलाई सान्दर्भिक र गुणस्तरीय बनाउनु ।
४. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा प्रति अभिभावक सचेतना जगाई न्यूनतम लगानीको वातावरण तयार गर्नु ।
५. पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रम एवम् विद्यालय आय आर्जन कार्यक्रमको माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्नु ।
६. एक पालिका , एक प्राविधिक विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।
७. निर्वाहमुखी कृषि उपजलाई व्यवसायिक कृषि उपजमा रुपान्तरण गर्न सवै आ.वि. र मा.वि.मा पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रमका लागि विद्यार्थी र विद्यालयलाई प्रोत्साहन गर्नु ।
८. पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रमबाट विद्यार्थीहरुको घरका कृषि उपजलाई दिवा खाजाका लागि उपयोग गर्नु
९. स्थानीय विज्ञलाई वुक फ्रि डे का लागि आमन्त्रण गरी विद्यालय र विद्यार्थीहरुले रैथाने ज्ञान र सीप हासिल गर्नु ।
१०. माध्यमिक तह / आधारभूत तह विद्यालयहरुका लागि “एक विद्यालय , एक करेशावारी ” अभियान सञ्चालन गर्नु ।
११. आधारभूत कक्षा (१-५) विद्यालयका लागि “एक विद्यालय, एक फूलवारी” अभियान सञ्चालन गर्नु ।

३.४.४ रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

१. स्थानीय तहमा प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षाको अध्ययनको अवसर सिर्जना गर्ने ।
२. स्वरोजगार एवम् आयआर्जनका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गरी आत्मनिर्भर हुन संस्थागत क्षमता वृद्धि गर्ने ।
३. सिटिईभिटीबाट सञ्चालित सःशुल्क एनेक्स कार्यक्रमको विकल्पमा निःशुल्क प्राविधिक धार शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
४. एक पालिका एक प्राविधिक विद्यालयको कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।
५. प्राविधिकधार तर्फको शैक्षिक कार्यक्रमको लागि विद्यालयले प्रस्तावना पत्र र पालिकाको सिफारिश सहित माग गर्ने ।

६. वडास्तरमा लिडर र फिडर विद्यालयको रुपमा कलष्टर वनाई पढ्दै कमाउदै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
७. प्रत्येक वडाका विद्यालयहरूमा वुक फ्रि डे कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
८. प्रत्येक वडामा एक विद्यालय एक करेशावारी अभियान सञ्चालन गर्ने ।
९. प्रत्येक वडामा एक विद्यालय एक फूलवारी अभियान सञ्चालन गर्ने ।
१०. पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका लागि अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
११. विद्यालय आय आर्जन कार्यक्रमका लागि विद्यालयलाई (विउपूँजी) अनुदान उपलब्ध गर्ने ।
१२. पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका लागि पालिका भित्रका शिक्षा , कृषि / पशु विकास शाखासंग समन्वयमा आमन्त्रित स्थानीय विज्ञ सहित एउटा प्राविधिक सहजीकरण समिति गठन र कार्यक्रम सहजीकरणका लागि परिचालन गर्ने

३.४.५. उपलब्धि, नतिजा, मुख्य क्रियाकलाप र लक्ष्य

क उपलब्धि

प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र तालिम मार्फत सीपयुक्त जनशक्तिको उत्पादन भई उत्पादन, उत्पादकत्व, रोजगारी तथा स्वरोजगारी मार्फत जीवनस्तरमा सुधार हुने ।

१. विद्यार्थीहरूमा रोजगारी, उद्यमशीलता एवम् स्वरोजगार र जिविकोपार्जनका अवसरमा वृद्धि हुनेछ ।
२. विद्यार्थीहरूमा गरि खाने शिक्षा सहित जीवनपयोगी सीप एवम् व्यवहार कुशलसीप हासिल भएको हुनेछ ।
३. विद्यार्थी एवम घर परिवारका सदस्यको जीवनस्तरमा सुधार हुनेछ ।
४. स्थानीय तहमा भएका रैथाने एवम् परम्परागत सीपको पहिचान र प्रमाणीकरण हुनेछ ।

ख नतिजा

१. थप बहुप्राविधिक शिक्षालयःप्राविधिक धारका माध्यमिक विद्यालयहरूको सञ्चालन हुने
२. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सीपका क्षेत्रमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने
३. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सीपका क्षेत्रहरूलाई उत्पादन र आर्थिक उपार्जनसँग जोडिने
४. परम्परागत सीपहरूको पहिचान, प्रमाणिकरण तथा प्रवर्द्धन हुने
५. वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सीपको खोजी, प्रमाणिकरण तथा उपयोग हुने वातावरण सृजना हुने
६. खोज, नवप्रवर्तन तथा उद्यमशीलतामा अभिवृद्धि भएको हुने
७. उत्पादनशील, रोजगारी, स्व-रोजगारी र जीविकोपार्जनका अवसरमा वृद्धि हुने
८. आफ्नै घर आंगनमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा अध्ययनको अवसर प्राप्त हुनेछ ।
९. पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमबाट विद्यार्थीको सिकाई सामग्रीको खाँचो पुरा हुनेछ ।
१०. पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमबाट आम्दानी र खर्चको आधारमा वचत गर्ने वानीको विकास हुनेछ ।
११. घरपरिवारमा भएको उपजको लागि आफ्नै विद्यालय बजार भई घरायसी दैनिक समस्याको समाधान हुनेछ ।
१२. प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा करेशावारी तयार भएको हुनेछ ।
१३. पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमको लागि पालिकास्तरमा एक प्राविधिक सहजीकरण समिति गठन हुनेछ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	प्रयोगशाला व्यवस्थापन सहयोग	विद्यालय		२				२	२	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
२	विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा(बाली विज्ञान, पशु विज्ञान, सिभिल इन्जिनियरिङ इत्यादि) कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय		१	१	१	१	४	४	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
३	छोटो अवधिका सीपमूलक तालिमहरू सञ्चालन	ओटा	२	२	२	२	२	१०	१०	
४	प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा सम्बन्धी पालिका स्तरीय नीतिको तर्जुमा	पटक		१				१	१	
५	युवालाई खोज र नवप्रवर्तनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन	सङ्ख्या		१०	१०	१०	१०	४०	८०	
६	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गरेका युवाहरूलाई उद्यमशीलता विकासको लागि सहयोग	सङ्ख्या		५	५	५	१०	२५	५०	

७	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरूको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
८	बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना	विद्यालय		१	१	१	१	४	४	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
९	सीप विकास तालिम	पटक		२	२	२	२	८	१६	

३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

३.५.१. परिचय

मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रकृत्याको प्रशोधन गर्ने औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिरको जीवन पर्यन्त अर्थात आजीवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो। अनौपचारिक शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समुहका लागि विभिन्न लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सीप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

३.६.२. वर्तमान अवस्था

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा वाचनालय, पुस्तकालय, Digital literacy, वैकल्पिक शिक्षा, खुल्ला सिकाइको व्यवस्थापन गर्ने क्षेत्राधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको छ । औपचारिक सिकाइको पहुँच बाहिर रहेका व्यक्तिलाई जीवन पर्यन्त सिकाइको लागि सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गरी साक्षरता तथा निरन्तर सिकाएको अवसर प्रदान गर्ने व्यवस्था भएको छ । यसदोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका का मा ६ ओटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहेका छन जसमध्ये हाल ४ सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सन्चालनमा छन् ।

सामुदायिक सिकाइ केन्द्रले साक्षरता तथा निरन्तर सिकाइका अवसरहरु प्रदान गर्न प्रौढ शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ । समूह गठन गरी जीविकोपार्जनका लागि आर्थिक लगानी गरी चक्रीय प्रणालीमा व्यवसाय सञ्चालन भएको छ । दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकालाई साक्षर गाउँपालिका घोषणा गरिए सँगै यस रामेछाप जिल्लालाई वि. सं. २०७३ सालमा ३१ औँ साक्षर जिल्ला घोषणा गरिएको छ । सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा कर्मचारीको व्यवस्था गरी गाउँ वस्तीमा सरसफाई अभियान र दैवि प्रकोपमा परेका पीडितहरुलाई सहयोग, सचेतना, जागरण, साक्षरता, सीपमूलक कार्यक्रम सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत गरी ज्ञानमा आधारित समाज तथा अर्थतन्त्र निर्माण गर्न सकिन्छ।

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकामा अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका सन्दर्भमा देहायका अन्तर देखिन्छनः

१. पूर्ण साक्षरता गा.पा.घोषणा भएको तर पूर्ण साक्षरता दर कायम राख्न निरन्तर शिक्षाका लागि कार्यक्रम नभएको ।
२. वाचनालय, पुस्तकालय, वैकल्पिक शिक्षा तथा खुल्ला सिकाइको व्यवस्था नभएको ।
३. Digital Literacy का सन्दर्भमा कार्यक्रमहरु नरहेको
४. प्रत्येक वडामा अनौपचारिक तथा जीवन पर्यन्त सिकाइका लागि सामुदायिक अध्ययन केन्द्र नभएको
५. अनौपचारिक शिक्षाले जीविकोपार्जनसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा सीप दिन नसकेको ।

३.५.३ उद्देश्यहरु

१. सबै पालिका वासीका लागि साक्षरता कक्षा निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइको अवसर र पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
२. पालिका भित्र रहेका रैथाने ज्ञान सीप र सिकाइ अनुभवको पहिचान र परिचालन गर्नु ।
३. तह पुरा नगरेका र वीचमा कक्षा छाडेका बालबालिका पहिचान र विद्यालयमा पुनःभर्ना गराउनु ।
४. एक पालिका एक नमूना सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्नु ।
५. दिदी बहिनी र आमाहरुलाई स्वरोजगार केन्द्रित ज्ञान र सीप प्रदान गर्नु ।
६. नवसाक्षरहरुलाई जिविकोपार्जनका गतिविधिहरुमा सहभागितामा वृद्धि गर्नु ।

७. बालबालिकाको सिकाईका लागि अभिभावकहरुको सचेतनामा सुधार ल्याउनु ।
८. सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई वडास्तरमा सूचना केन्द्रको रुपमा विकास गर्नु ।
९. निरक्षर पालिकावासीको पहिचान र साक्षरता कक्षा सञ्चालन गर्नु ।

३.५.४ रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

१. “एक वडा, एक सामुदायिक सिकाई केन्द्र” अभियान सञ्चालन गर्ने ।
२. “एक पालिका, एक नमुना सामुदायिक सिकाई केन्द्र” स्थापना गर्ने ।
३. सामुदायिक सिकाई केन्द्रको सवलीकरणका लागि गैर सरकारी संस्थासंग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
४. सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई सामुदायिक सूचना केन्द्रको रुपमा विकास गर्ने ।
५. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका र कक्षा छाड्ने बालबालिकाको पहिचान र विद्यालय भर्ना प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
६. पालिकाभित्र रहेका निरक्षरहरु पहिचान र उनीहरुका लागि साधरण साक्षरता कक्षा र डिजिटल साक्षरता कक्षा सञ्चालन गर्ने ।
७. नवसाक्षरहरुका लागि निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
८. सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई आयमूलक एवम् आजीवन सिकाई केन्द्रको रुपमा विकास गर्ने ।
९. समुदाय भित्रका जेष्ठनागरिकहरुको श्रम र सीपको पहिचान र सोको सम्मान वातावरण विकास गर्ने ।

३.५.५ उपलब्धिनतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य ,

क उपलब्धि

सबैका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइको अवसर सुनिश्चित हुने

ख नतिजा

१. दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकामाका सबै वडामा सामुदायिक सिकाई केन्द्र स्थापना भएको हुनेछ ।
२. विद्यालय बाहिर रहेका वा प्रवेश विहिन बालबालिकाहरुले साक्षरता कक्षाको अवसर प्राप्त गरेका हुनेछन ।
३. बीचमा कक्षा छाडेका बालबालिकाहरु पुनः विद्यालय भर्ना भएका हुनेछन ।
४. निरक्षर रहेका पालिकावासीहरुले साक्षरता कक्षाको माध्यमबाट साक्षर हुनेछन ।
५. पालिकामा एक नमूना सामुदायिक सिकाई केन्द्र स्थापना भएको हुनेछ ।
६. नव साक्षरहरुमा डिजिटल साक्षरता सम्बन्धी ज्ञान र सीप उपलब्ध हुनेछ ।
७. सञ्चालित सामुदायिक सिकाई केन्द्र सवलीकरण भएको हुनेछ ।
८. नवसाक्षरहरुले आय आर्जन सम्बन्धी ज्ञान सीप प्राप्त गर्नेछन ।
९. सामुदायिक सिकाई केन्द्र सामुदायिक सूचना केन्द्रको रुपमा स्थापित हुनेछन ।

अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ र यसका आगामी मार्ग सम्बन्धमा अवधारणागत स्पष्टताका लागि विज्ञ समूहबाट अवधारणा पत्र तयार गराई अभिमुखीकरण गर्ने	पटक	१					१	१	
२	निरक्षरहरूको विवरण सङ्कलन र आजीवन सिकाइका सरोकारवालाहरूको खण्डीकृत तथ्याङ्कहरूको डाटाबेस तयार गर्ने	पटक		१				१	१	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र
३	सामुदायिक पुस्कालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आवद्ध गर्ने	सङ्ख्या			१			१	१	सङ्घ
४	सामुदायिक केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चारप्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने	पटक		१				१	१	
५	कम्तिमा बाल कक्षा देखि कक्षा ३ सम्म अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचान गर्ने	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓			
६	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	तह	१					१	१	

७	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहमा रहेका समुदायमा आधारित संस्थासँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			
८	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय लगायतका संस्थाहरूको स्थापना, संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउने	ओटा		१	१			२	४	सङ्घ
९	जेष्ठ नागरिक, श्रमिक, गृहणी महिलाहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	स्थानीय तह	✓	✓	✓	✓	✓			
१०	साक्षरता प्रवर्धनका लागि सीपमूलक तालिम सञ्चालन	पटक	०	२	२	२	२	८	१६	

परिच्छेद ४ - अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

पाठ्यक्रम शैक्षिक प्रणालीको मेरुदण्डको रूपमा रहेको हुन्छ। विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम तर्जुमा गर्ने कार्य सङ्घीय सरकारको तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने/गराउने दायित्व स्थानीय सरकारको रहेको छ भने स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी पनि स्थानीय तहमै रहेको छ । कुन कक्षा र कुन तहमा के के सिकाउने, केकस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट अपेक्षित सक्षमता हासिल गराउने र विद्यार्थीले सिकेको वा नसिकेको कुरा सुनिश्चित गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्न के कसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्दछ । मानवीय आवश्यकता, बालबालिकाका रुचि, चाहना, सामाजिक मूल्य मान्यता र समाज तथा विश्वपरिवेशमा विकसित ज्ञान, सीप र प्रविधिअनुकूल पाठ्यक्रमलाई एक गतिशील र लचिलो प्रक्रियाका रूपमा लिन सकिन्छ ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ शैक्षिक सत्र २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन शुरू भइ शै.स. २०८० सम्ममा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना अनुसार सबै कक्षामा कार्यान्वयन भैरहेको छ । पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-३ मा अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी व्यवहारकुशल र जीवनोपयोगी सीपहरू समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप तर्जुमा गरी सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने गरी एकीकृत पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरिएको छ ।

विद्यालय शिक्षाको समग्र पाठ्यक्रमलाई सक्षमतामा आधारित बनाई विकास तथा कार्यान्वयन गरिएको छ भने विषयवस्तु र सिकाइ क्रियाकलापको भार पाठ्यघण्टा (Credit Hour) मा निर्धारण गरिएको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनको नतिजालाई अक्षराङ्कन पद्धतिमा आधारित गरी व्याख्या गर्ने व्यवस्था छ । विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसार आधारभूत तह कक्षा १-३, ४-५ र ६-८ लाई तह १, २ र ३ तथा माध्यमिक तहका ९-१० र ११-१२ लाई तह ४ र ५ गरी ५ ओटा सिकाइ क्षमतास्तरमा विभाजन गरिएको छ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्थापित गर्न नसकिनु गुणस्तर सुधारको निमित्त प्रमुख समस्याको रूपमा रहिआएको छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी कक्षोन्नति गर्ने नीति (Liberal Promotion Policy) लाई विद्यार्थीलाई कुनै पनि हालतमा अनुत्तीर्ण गर्नहुने मात्रको बुझाइले यथार्थ धरातलमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिले सार्थकता पाएको छैन । त्रैमासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक लिखित परीक्षाजस्ता औपचारिक मूल्याङ्कनमा क्रमशः सुधार गरी आधारभूत तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन, आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनको व्यवस्था, केही कक्षाका केही विषयमा स्तरीकृत परीक्षाको प्रारम्भ, अक्षराङ्कन मूल्याङ्कन पद्धतिअनुसार नतिजा प्रकाशन गर्ने परिपाटीको शुरूवात भई परीक्षण र मूल्याङ्कनमा सुधारको प्रयास नभएको होइन । तापनि मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा सिकाइमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरी सिकाइ सुधार गर्ने कार्य तथा परीक्षालगायत मूल्याङ्कनका साधन र विधिहरूलाई प्रभावकारी बनाउने कार्यमा सुधारको खाँचो रहेको छ । कक्षा ८, १० र १२ मा सञ्चालन हुने बाह्य परीक्षालाई थप व्यवस्थित, वैध र विश्वसनीय बनाउनुपर्ने आवश्यक छ । विद्यालयमा आधारित मूल्याङ्कनको नतिजा विश्लेषण र प्रबोधीकरणको कार्यलाई सुदृढ, व्यवस्थित र अनिवार्य गर्न सकिएको छैन । जसले गर्दा मूल्याङ्कन औपचारिकतामा मात्र सीमित छ ।

कक्षा १-३ मा एकीकृत पाठ्यक्रम, आधारभूत तह ४-५, ६-८, (कक्षा ९-१० र ११-१२) माध्यामिक तहमा समेत सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रम विषयगत पाठ्यक्रमको व्यवस्था रहेको छ। आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा स्थानीय पाठ्यक्रम वा मातृभाषामा शिक्षा दिन सकिने व्यवस्था छ भने विभिन्न डिजिटल सामग्रीहरू, Learning Portal CEHRD, CDC को Website मा उपलब्ध छन।

परियोजना कार्य जस्ता बाल केन्द्रित क्रियाकलाप तथा गरेर सिक्ने क्रियाकलापमा पाठ्यक्रमले जोड दिएको छ। निर्माणात्मक तथा निर्णयात्मक दुबै प्रकारका मूल्याङ्कन पद्धतिको माध्यमबाट विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरिने व्यवस्था रहेको छ। कक्षा १ देखि ७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन र कक्षा १ देखि १२ सम्म लेटर ग्रेडिङ प्रणाली कार्यान्वयनमा रहेको छ। कक्षा ८ को स्थानीय तह स्तरीय र कक्षा १० तथा १२ को अन्तिम परीक्षा राष्ट्रिय स्तरको सञ्चालन भइरहेको छ।

यस गाउँपालिकामा भित्र विद्यालय शिक्षामा पाठ्यक्रम तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धमा निम्नानुसारको अवस्था विद्यमान देखिन्छ:

१. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक प्रवोधिकरण नभएको।
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन कार्यान्वयनको प्रयास भइ सामग्रीहरू समेत वितरण भएको।
३. स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण भई कार्यान्वयन भएको।
४. मातृभाषामा पाठ्यक्रम निर्माण नभएको
५. इन्टरनेटको सहज पहुँच नहुदा डिजिटल सामग्री प्रयोगमा समस्या।
६. विद्यार्थी केन्द्रित गतिविधिमा कमी।
७. समयमा पाठ्यपुस्तक उपलब्ध भएको।
८. बहुपाठ्यपुस्तक नीतिगत रुपमा मात्र भएको
९. पाठ्यक्रमहरूको विचमा तहगत तथा विषयगत तादात्म्यता कमजोर रहेको।

मौजुदा कानूनी, नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा देहायका अन्तर (Gap) पहिचान गरिएको छ:

१. समयसापेक्ष पाठ्यक्रम विकास गरिएको भएपनि प्रवोधिकरण हुन नसक्दा कार्यान्वयनमा समस्या,
२. पाठ्यक्रममा उल्लेख गरिए अनुसार निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकनका साधन उपलब्ध भए पनि कार्यान्वयन हुन नसकेको,
३. एकीकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सक्षम जनशक्ति व्यवस्थापन सहित आवश्यक प्रवोधिकरण हुन नसकेको।
४. इन्टरनेटको भरपर्दो सेवाको अभावमा पर्याप्त मात्रामा डिजिटल सामग्री प्रयोग गर्न नसकेको।
५. परीक्षा बाहेकका मूल्यांकनका साधनहरूको प्रयोग र अभिलेखिकरण नभएको।
६. पाठ्य घण्टाको व्यवस्था गरिएपनि पूर्णाङ्कको प्रयोग यथावत रहेको।
७. तोकिएको पाठ्य घण्टा अनुसार पठनपाठन सञ्चालन गर्न नसकेको
८. परियोजना कार्य ICT को प्रयोग अनुसन्धानात्मक कार्य व्यवहारिक रुपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको।
९. लिखित परीक्षाको तुलनामा प्रयोगात्मक परीक्षालाई कम महत्व दिइएको।

४.१.३ उद्देश्यहरू

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी राष्ट्रिय नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइको अभिन्न अंगको रुपमा विकास गर्नु यस योजनाको समग्र उद्देश्य रहेको छ:

१. पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
२. पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण दिनु,
३. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनु,
४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सीप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु,
५. सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु,
६. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु

४.१.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने	१.१ सबै शिक्षकहरूको लागि पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । १.२ सरोकारवालाहरूसँग व्यापक सहभागीतामा स्थानीय पाठ्यक्रम परिमार्जन गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने १.३ सबै विद्यालयमा अनिवार्य रूपमा बाल केन्द्रित क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लगाउने १.४ सबै विद्यालयमा सबै तहको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गर्ने । १.५ प्रारम्भिक कक्षाहरूमा बहुभाषा प्रयोगलाई प्राथमिकता दिने ।
२. मूल्याङ्कनलाई सिकाइको अभिन्न अंग बनाउने	२.१ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, लेटर ग्रेडिङ प्रणाली र मूल्याङ्कनका साधन सम्बन्धि कार्यशाला, गोष्ठी सञ्चालन गर्ने । २.२ परीक्षा तथा मूल्याङ्कनका साधनलाई स्तरीय र व्यवस्थित बनाउने । २.३ आवधिक परीक्षाको नतिजा विश्लेषण, प्रकाशन र प्रबोधीकरणको कार्यलाई अनिवार्य गरिनुका साथै अभिभावकलाई विद्यार्थी प्रगति विवरण उपलब्ध गराउने कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने ।

४.१.५. उपलब्धि नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य ,

क. उपलब्धि

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार हुने ।

ख. नतिजा

१. पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुने,
२. पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण उपलब्ध हुने,

३. सिकाइ दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित हुने,
४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सीप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण भएको हुने,
५. सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधानउन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्यङ्कन हुने,
६. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन हुने

पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह, शिविसइ
२	शिक्षक तालिम र पुनर्ताजगी तालिम	सङ्ख्या	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	स्थानीय तह, शिक्षा तालिम केन्द्र
३	शिक्षक पेसागत सहयोग	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह, मानव संसाधन केन्द्र
४	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्याङ्कन	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
५	आवधिक मूल्याङ्कन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	विद्यालय
६	डिजिटल सामग्रीको प्रयोग	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
७	सूचना प्रविधिको प्रयोग	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
८	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय

९	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह, विद्यालय
१०	माध्यम भाषाको रूपमा मातृभाषाको प्रयोग (आवश्यकता अनुसार)	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			
११	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन		✓	✓	✓	✓	✓			
१२	पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाह्रखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती र अन्य सामग्रीको व्यवस्था	सबै विद्यालयका कक्षा १ देखि ३	५४	५४	५४	५४	५४			
१३	सबै बालबालिकालाई पाठ्यपुस्तक तथा अभ्यास/कार्य पुस्तिकाको उपलब्धता	विद्यार्थी	✓	✓	✓	✓	✓			
१४	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण तथा प्रयोग	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			

१५	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै : पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायत सन्दर्भ सामग्रीको उपलब्धता	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
----	--	-----	---	---	---	---	---	---	----	--

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१. परिचय

शिक्षक व्यवस्थापन शैक्षिक प्रणालीको मुख्य कार्यभित्र पर्दछ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यवसायिक रूपमा दक्ष, पेशाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । कुनै पनि शिक्षा प्रणालीको अवस्था कस्तो छ भनेर त्यहाँ कार्यरत शिक्षकको अवस्था हेरेर अनुमान गर्न सकिन्छ । शिक्षकमा भएको विषयवस्तुको प्रयाप्त ज्ञान, शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य दक्ष समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ । प्राथमिक तहमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा र निम्न माध्यमिक तथा माध्यमिक तहमा विषयगत रूपमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था विद्यमान छ ।

नेपालमा विगतदेखि हालसम्म सञ्चालित विभिन्न शिक्षा योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याई शिक्षाको स्तर वृद्धि गर्न जोड दिएका छन । यसको फलस्वरूप विद्यालयको शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने, प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण गर्ने, बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ता केही प्रयास भएका छन । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना अवधिमा कक्षाकोठाको शैक्षणिक अभ्यास वा क्रियाकलापलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन । यस अवधिमा शिक्षक पेसागत विकास प्रमाणीकरण तालिम, छोटो अवधिको मागमा आधारित तालिमहरू सञ्चालन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउन प्रयत्न गरियो ।

शिक्षकको पेशागत विकासका लागि विभिन्न तौरतरिकाहरू छन । शिक्षक तालिम, कार्यशाला, सेमिनार कन्फरेन्स, क्रियात्मक अनुसन्धान, शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, अवलोकन भ्रमण मेन्टरिङ आदि अवसरबाट शिक्षकको पेसागत विकास सम्भव हुन्छ । शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाको रूपमा विकास गर्न शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि, प्रधानाध्यापक तथा लेखापालहरूलाई विद्यालयमा गरिने लेखा व्यवस्थापन, सार्वजनिक खरिद र जिन्सी व्यवस्थापन, शिक्षकहरूलाई पेशागत विकासका विभिन्न मोडालिटिका तालिम लगायतका कार्यक्रमहरूको आवश्यकता आँकलन गरिएको छ । कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय बनाउने शिक्षक सहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने शिक्षक पेसागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने विद्यार्थीको सिकाइप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने कार्यलाई प्राथमिकता दिइएको छ ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

प्रत्येक बालविकास केन्द्रमा एक जना सहयोगीकार्यकर्ताको दरबन्दी तोकिएको, आधारभूत तह कक्षा १-५ संचालित विद्यालयमा कम्तिमा ३ जना शिक्षक, कक्षा ६ देखि ८ संचालित विद्यालयमा कम्तिमा ४ जना शिक्षक, कक्षा ६ देखि १० कक्षा सम्म सञ्चालन भएको विद्यालयमा कम्तिमा ९ जना शिक्षक, कक्षा ९ देखि १२ सम्म सञ्चालित विद्यालयमा कम्तिमा ८ जना शिक्षक रहने व्यवस्था रहेको छ । यसै गरी शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हिमालः १:४०, पहाडः १:४५ र तराईः १:५० तोकिएको छ । दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकामा शिक्षक व्यवस्थापनका सन्दर्भमा निम्न अवस्था विद्यमान देखिन्छः

१. शिक्षकहरूका लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालनमा नरहेको
२. शिक्षकहरू तालिम प्राप्त रहेको
३. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा SLC/SEE उत्तीर्ण शिक्षक नियुक्ति भएको
४. कक्षा १ देखि ५ सञ्चालित विद्यालयमा ३ जना शिक्षक मात्र हुँदा कक्षागत शिक्षक व्यवस्था हुन नसकेको ।

५. विद्यार्थी संख्या कम भई निरन्तर शैक्षिक क्रियाकलाप नहुदा गुणस्तर खस्किएको ।
६. कक्षा ११ र १२ सञ्चालन भएका सबै विद्यालयलाई शिक्षक दरबन्दी प्राप्त नभएको आ.वि. तथा मा.वि. तहका शिक्षकले माथिल्लो कक्षा सञ्चालन गर्नु परेको
७. कक्षा ६ देखि १२ सम्मका शिक्षक पूनरावलोकन नभएको तथा विषयगत शिक्षक अभाव रहेको

शिक्षकको प्राप्ति, वितरण, प्रयोग एवम् अभिप्रेरणाको अवस्थाले शैक्षिक गुणस्तरलाई प्रत्यक्ष असर पुर्याउनछ । शिक्षक दरबन्दी मिलान, थप शिक्षकको व्यवस्था, सुदृढ पेशागत सहयोग प्रणाली, बृत्ति विकासका अवसर जस्ता पक्षहरूको समूचित संवोधन शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास अन्तर्गततका कार्यहरू हुन् । दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका अन्तर्गततको शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास सम्बन्धि वर्तमान अवस्था र व्यवस्थाको विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका समस्या, चुनौती तथा अन्तर (Gap) देखिन्छन्

१. दरबन्दी मिलान कार्यलाई पूर्णता दिनु,
२. आवश्यकतामा आधारित शिक्षक तालिम तथा तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सीपको कक्षाकोठामा प्रयोग,
३. शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाको रूपमा विकास गर्नु,
४. आधारभूत तहमा नमुना शिक्षक निर्माण गर्नु,
५. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्यांकनसँग आवद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
६. विशेष गरी (बालविकास) कक्षामा तालिम प्राप्त तथा बालमनोविज्ञान एवम् प्रविधिमैत्री सहयोगी कार्यकर्ताको अभाव
७. विद्यार्थी संख्या बढी भएको विद्यालयमा शिक्षक अभाव
८. विषयगत शिक्षकको अभावमा सिकाइ उपलब्धिमा कमी
९. विद्यालय सञ्चालन अनुमती दिएको तर सो अनुसार विद्यालय स्वीकृति नहुँदा नदिँदा शिक्षक दरबन्दी सिर्जना हुन नसकेको

४२.३ उद्देश्यहरू

१. जहाँ विद्यार्थी त्यहाँ शिक्षक अनुसार शिक्षक व्यवस्थापनका लागि संस्थागत पद्धति विकास गर्नु ।
२. कक्षागत र विषयगतरूपमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्नु ।
३. शिक्षकको निरन्तर पेशागत विकासका लागि अवसरहरूको सुनिश्चितता गर्नु ।
४. विषय विज्ञ शिक्षकहरूको रोष्टर समूहद्वारा कक्षा अवलोकन र नमूना पाठ प्रदर्शनको अवसर प्रदान गर्नु ।
५. पालिकास्तरमा शिक्षकको पेशागत विकास र क्षमता अभिवृद्धिका लागि शिक्षक सहायता पद्धति (**Teacher Support System / Mechanism**) स्थापित गर्नु ।
६. पालिका र अन्तर पालिकाका असल अभ्यास र सिकाइ अनुभवको अवसर प्रदान गर्नु ।
७. विद्यालय/पालिकास्तरबाट नियुक्ति हुने अस्थायी /करार शिक्षक र शिक्षण सहजकर्ताको छनोट कार्यलाई विश्वसनीय र सुदृढ बनाउनु ।
८. शिक्षक सेवा आयोगबाट सिफारिश र तोकिएको अधिकारीबाट स्थायी नियुक्ति प्राप्त शिक्षकलाई प्रचलित तोकिएको मापदण्ड अनुसार शिक्षक पदस्थापन गर्नु ।
९. “ एक विद्यालय , एक प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षक ” कायम गर्नु ।

१०. समसामयिक र नवीन शिक्षण विधि र प्रविधि तथा डिजिटल सामग्रीसंग परिचित गराउनु र कक्षा शिक्षणमा प्रयोगको वातावरण तयार गर्नु ।

४.२.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

उद्देश्यहरू पुरा गर्न देहायअनुसारका रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

१. शिक्षकहरूको वितरण Serving Class & Serving Student को आधारमा गर्ने ।
२. विषय विज्ञ शिक्षकहरूको रोष्टर समूह गठन र कक्षा अवलोकन र नमूना पाठ प्रदर्शन लागि परिचालन गर्ने ।
३. जहाँ विद्यार्थी त्यहाँ शिक्षक अनुसार शिक्षक व्यवस्थापनका लागि संस्थागत पद्धति विकास गर्नु ।
४. तहगत र विषयगतरूपमा योग्यता प्रणालीमा सूचीकृत गरि सिफारिश गर्ने गरी पालिकास्तरमा एक शिक्षक वैङ्क स्थापना गर्ने ।
५. शिक्षक सेवा आयोगवाटअस्थायी योग्यता सूचीमा सूचीकृत रहेका सम्बन्धित अन्तर्गतकातहगत र विषयगत शिक्षकहरूलाई अस्थायी करार नियुक्तीको लागि उच्च प्राथमिकता प्रदान गर्ने ।
६. प्रसुती वा सुत्केरी विदामा रहेको अवधिमा शिक्षण सिकाई निरन्तरताको लागि शिक्षण सहजकर्ताको व्यवस्थापन गर्ने ।
७. न्यूनतम संख्या र विषयगत शिक्षक नभएको विद्यालयकालागि पालिकास्तरवाट स्वयंसेवक शिक्षककालागि व्यवस्थापन गर्ने ।
८. नव प्रवेशी एवम् कार्यरत शिक्षकहरूको पेशागत दक्षता र क्षमता विकासका लागि नवीनतम विधि र प्रविधि सम्बन्धी तालिमको सञ्चालन गर्ने ।
९. शिक्षकको उपस्थिति र शिक्षकले कक्षा कोठामा विताउने समय र कार्यसम्पादन सुधार योजना अनिवार्यरूपमा लागू गर्ने ।
१०. शिक्षक तथा प्र अ को वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धि सुधारसंग सम्बन्धित गरि नतिजा प्रति जवाफदेहि हुने पद्धतिको विकास गर्ने ।
११. प्र अ र शिक्षकहरूका लागि कार्यसम्पादन करार सम्झौताको नीति अवलम्बन लागू गर्ने ।
१२. अवकाश प्राप्त स्थानीय जनशक्ति एवम् पूर्व विद्यार्थीहरू र रैथाने ज्ञान सीप र अनुभव प्राप्त स्थानीय व्यक्तिहरूलाई आमन्त्रित स्रोतव्यक्तिको रूपमा परिचालन गर्ने ।
१३. तहगत र विषयगत शिक्षकहरूका लागि सिकाई उपलब्धि प्रक्षेपण र कार्यान्वयनको नीति अवलम्बन गर्ने ।
१४. दीर्घसेवा पश्चात अनिवार्य अवकाश प्राप्त शिक्षक एवम् कर्मचारीहरूलाई सम्मान कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

४.२.५ उपलब्धि , लक्ष्य नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र

क उपलब्धि

दक्ष, योग्य, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई शिक्षण सिकाइमा सुधार हुने

ख नतिजा

१. सवै विद्यालयहरूमा न्यूनतम संख्यामा शिक्षकहरूको पदपूर्ति भएको हुनेछ ।
२. शिक्षकहरूलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरू प्राप्त भएको हुनेछ ।

३. पालिकास्तरमा तहगत विषय शिक्षक एवम् विज्ञहरु रोष्टर समूह गठन र शिक्षकहरुको कक्षा अवलोकन र नमूना पाठ प्रदर्शनका लागि परिचालित गरिनेछ ।
४. प्रसुती अवधिमा सिकाई निरन्तरताको शिक्षण सहजकर्ताको व्यवस्था भएको हुनेछ ।

शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय
२	कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दिने ।	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	स्थानीय
३	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय
४	शिक्षक पेसागत सहयोग कार्यविधिका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकको इ सञ्जाल बनाउने	ओटा	१						१	
५	शिक्षकलाई परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपिरवेक्षणको लागि विज्ञ समूह परिचालन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, स्थानीय तह
६	शिक्षक मेन्टरिङ/कोचिङका लागि कार्यक्रम सञ्चालनका गरेर शिक्षक पेसागत सहयोग विकास गर्ने	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			सङ्घ, स्थानीय तह

७	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समूह बैठक/घुम्ती बैठक सञ्चालन गर्ने	पटक	१०	१०	१०	१०	१०	५०	८०	स्थानीय तह तथा अन्य निकाय
८	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	१२५	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
९	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	पटक		१				१	१	
१०	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत् सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
११	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समूह बैठक/घुम्ती बैठक सञ्चालन गर्ने	पटक	२	२	२	२	२	१०	२०	
१२	कक्षा १ देखि ३ सम्म क्रमिक सिकाइ रणनीतिमा आधारित शिक्षण सिकाइ कार्य सञ्चालनका लागि तालिमको व्यवस्था	पटक	१	१				२	४	
१३	एकीकृत पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मका शिक्षकहरूलाई साक्षरता तथा गणितीय सीप एकीकृत तालिमको व्यवस्था	जना	३०	४०				७०	७०	

१४	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माणका लागि तालिम वा कार्यशालाको व्यवस्था	ओटा		१		१		२	४	
१५	एकीकृत पाठ्यक्रममा पठन तत्त्व तथा एकीकृत ढाँचासम्बन्धी पुर्नताजगी तालिमको व्यवस्था	पटक					१	१		
१६	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	पटक		१				१		
१७	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली विकास र कार्यान्वयन	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
१८	शिक्षक पेसागत सहयोग सम्बन्धी प्रावधान कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रणाली विकास गर्ने (जस्तै)प्रधानाध्यापक/ आधारभूत संयोजक/ अनुभवी शिक्षक परिचालन विज्ञ समूह गठन र परिचालन शिक्षक सिकाइ समूह गठन र परिचालन वैकल्पिक विधिको प्रयोग	सबै विद्यालय र पालिकामा/ पटक	१		१		१	३	५	

१९	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने र निरन्तरताका लागि निम्न काम गर्ने शिक्षकलाई शिक्षण कार्य प्रभावकारी बनाउन प्राज्ञिक तथा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने प्राविधिक सहयोगकर्ताका लागि तालिमको व्यवस्था गर्ने प्राविधिक सहयोगकर्ताबाट नियमित कक्षा अवलोकनको व्यवस्था गर्ने शिक्षकहरूको नियमित समीक्षा बैठक सञ्चालन, अन्तरक्रिया र छलफलको व्यवस्था गर्ने दिगो र प्रभावकारी रूपमा शिक्षकलाई पेसागत सहयोग प्रदान गर्नेप्रणाली विकास र निरन्तरताको सुनिश्चितता गर्ने	सबै विद्यालयमा	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
----	--	----------------	---------	---------	---------	---------	---------	--	--	--

४.३. शैक्षिक समता तथा समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

नेपालको संविधानले समानुपातिक समावेशिताको सुनिश्चितता गरेको छ । शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गर्दै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने र नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरू तय गरेको छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ र नियमावली, २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिमका शैक्षिक संस्थाद्वारा निःशुल्क रूपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ ।

विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचकसहितको एकीकृत समता रणनीति, २०७१ कार्यान्वयनबाट बहुबिज्जितिकरणमा परेका बालबालिकाहरूलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ । अपाङ्गता भएका बालबालिका, छात्रा, दलित तथा जनजाति समुदायका बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति र प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा प्राथमिकता एवम् आरक्षण कोटाको व्यवस्थाले यस समूहका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढेको तथ्याङ्कले देखाए तापनि पहुँचमा सुधारका साथै सहभागिता र गुणस्तर सुधारमा अझै थुप्रै कार्यहरू गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

विद्यालय शिक्षामा कमजोर वर्गको समतामूलक पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न, विशेष सुविधाको आवश्यकता पर्ने बालबालिकाहरूलाई सिकाइका लागि आवश्यक पर्ने सहयोग गर्ने प्रणाली प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि विशेष शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु, विद्यालयका पूर्वाधारहरूलाई छात्रामैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउनु र श्रोतकक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नु यस क्षेत्रमा देखिएका मुख्य चुनौतीका विषयहरू हुन् ।

बालमैत्री विद्यालय, विविधताको संवोधन, मातृभाषामा शिक्षण, तथा माध्यम भाषाको रूपमा मातृभाषा, विभिन्न प्रोत्साहानमूलक कार्यक्रमहरू, छात्रा शौचालय जस्ता नीतिगत तथा कार्यक्रमगत प्रबन्ध शिक्षामा समता तथा समावेशीकरणका लागि गरिएका सकारात्मक पहलहरू हुन् । नेपालको संविधानमा कमजोर वर्गका बालबालिकाहरूलाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क तथा अपाङ्ग बालबालिकाहरूलाई उच्च शिक्षासम्म निःशुल्क दिइने व्यवस्था, छात्रा र दलित एवम् सीमान्तकृत बालबालिकाहरूका लागि छात्रवृत्ति प्रदान गर्नु, विद्यालय एवम् कक्षाकोठामा विविधता व्यवस्थापनको पाटो सशक्त बन्दै जानु, गाउँपालिकाले कमजोर वर्गको शिक्षामा पहुँच पुर्याउनका लागि खेल्दै गरेको भूमिका, शिक्षक लगायत हरेक पेशामा आरक्षणको व्यवस्था लागु गरिनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् । यस गाउँपालिकामा निम्न अवस्था विद्यमान देखिन्छः

१. विद्यालयमा राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार शिक्षक र शिक्षिकाको नियुक्ति भएको तर करारमा नियुक्ति गर्दा त्यसलाई ध्यान नदिइएको ।
२. विद्यालयमा लैङ्गिक समतामूलक वातावरण रहेको ।
३. दलित, छात्रा र अपाङ्गको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था भएको ।
४. केही विद्यालयमा छात्रामैत्री शौचालय भएको ।
५. विद्यालयको हरेक क्रियाकलापमा बालबालिकाहरूलाई सहभागिता गराइएको ।

६. गाउँपालिकामा छात्र र छात्रा को अनुपात समदरको नजिक रहेको
७. वि.व्य.स तथा शि.अ.सङ्घ समावेशी भएको ।

समस्या

१. नियुक्तिमा समावेशीकरण नअपनाइनु ।
२. बाल विवाह गरि विद्यालय छाड्ने, अवस्था समस्याको रुपमा रहेको ।
३. भौतिक व्यवस्थापनमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र छात्रामैत्री संरचना निर्माणमा आर्थिक अभाव तथा सो अनुसार नक्साङ्कन हुन नसक्नु ।
४. वि.व्य. स. र शि.अ.सङ्घले आफ्नो भूमिका पूर्ण रुपमा निर्वाह नगर्नु ।
५. जिम्मेवार निकायबाट समता र समावेशीकरण सम्बन्धमा सहजीकरण नहुनु ।
६. शैक्षिक क्षेत्रमा भन्दा भौतिक पक्षमा बढी जोड दिनु ।
७. तालिम, गोष्ठी, जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु लक्षित वर्गमा हुन नसक्नु ।
८. जानकारी व्यक्तिलाई जिम्मेवारी दिएर काम गर्ने वातावरण नबनाइनु ।
९. वि.व्य.स र शि.अ.सङ्घको बैठकमा समता र समावेशीकरण विषय एजेण्डाको रुपमा नआउनु ।
१०. पुरातन मान्यताहरु रहिरहनु र परिवर्तनशील नहुनु ।

४.३.३ उद्देश्यहरु

शैक्षिक समता र समावेशीकरण विषय क्षेत्रअन्तर्गतत देहायका उद्देश्य रहेका छन ।

१. जोखिममा रहेका, विपन्न वर्ग ,अपाङ्गता भएका, द्वन्द्वबाट प्रभावित, जनजाति, दलित, महिला, र आर्थिक रूपमा कमजोर वर्गलाई शिक्षामा समान पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
२. समता र समावेशीकरणका सिद्धान्तअनुसार गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्दै शैक्षिक सुशासनमा सुधार गर्नु ।
३. लक्षित समूहका बालबालिकाहरुको सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि गर्दै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।
४. विद्यालयमा कुनै प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार मुक्त वातावरण सुनिश्चित गर्नु ।

४.३.४ रणनीतिहरु तथा कार्यनीतिहरु

उल्लिखित उद्देश्य प्राप्त गर्न देहायका रणनीतिहरु अबलम्बन गरिने छ ।

रणनीति	कार्यनीति
१. सबै समुदायका बालबालिकाहरुलाई शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने	१.१ बालबालिकाहरुको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी सोअनुरूप पहुँच र सहभागिताको प्रबन्ध गर्ने । १.२ समुदायमा पछाडि परेका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय ल्याउन अभिभावकहरूसँग सहकार्य गर्ने

२. बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गरी सबैले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्ने वातावरण तयार गर्ने	२.१ समावेशी कक्षा कोठा व्यवस्थापन गर्ने २.२ सिकाइ विविधतालाई मध्येनजर गर्दै समावेशी सिकाइ विधिको प्रयोग गर्ने २.३ दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री, स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा र किशोरीलक्षित महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने । २.४ आधारभूत तहमा बहुभाषिक माध्यमबाट सिकाइको अवसर प्रदान गर्नुका साथै स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान र सीप समावेश गरी स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
३. विद्यालयका भौतिक संरचनाहरू समावेशी बनाउने	३.१ छात्रामैत्री शौचालय निर्माण गर्ने ३.२ बालकालिकाको उच्चाइ वा उमेर अनुसारका हात धुने धारा, शौचालयलगायत विकास गर्ने ३.३ खेल सामग्रीहरू व्यवस्थापन गर्दा छात्र र छात्रा दुबैको आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी व्यवस्था गर्ने

४.३.५ उपलब्धि, नतिजा, मुख्य क्रियाकलाप र लक्ष्य

क उपलब्धि

सबैका लागि विद्यालय शिक्षामा समतामूलक एवम् समावेशी पहुँच तथा समावेशी सहभागिताको सुनिश्चितता भई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त हुने ।

ख मुख्य नतिजा

१. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि भई गुणस्तर सुधार हुने ।
२. विविधता, समता एवम् समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने ।
३. जनशक्तिको दक्षता र सक्षमता सुधार हुने ।
४. शैक्षिक सुशासनका लागि विद्यमान संरचनाहरू जवाफदेही हुने ।
५. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलगायत समग्र शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशीता अभिवृद्धि हुने ।
६. सबै विद्यालयहरू बालमैत्री हुने ।

शिक्षामा समता र समावेशीकरणका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	स्थानीय तहहरूमा व्यक्तिको अवस्था, सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने	पटक		१				१	१	स्थानीय तह
२	शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्धति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गराउने	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
३	विद्यालय बाहिर रहेको सबै बालबालिकालाई विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागीता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह
४	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

	कार्यक्रम तथा अवसर लागतसँग तादाम्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था मिलाउने									
५	सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर, शौचालय जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार अपाङ्गता एवं लैङ्गिकमैत्री बनाउने ।	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
६	बालबालिकालाई अध्ययनको निरन्तरताका लागि दिवा खाजा व्यवस्था लगायतका विभिन्न प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्दै बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थीबिच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमुखी शिक्षण पद्धति, कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन गर्ने ।	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह तथा विद्यालय
७	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप अनुरूप पाठ्यक्रमको स्थानीयकरण गरी पाठ्यक्रममा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विषयवस्तु समावेश गर्न	पटक		१		१		२	४	स्थानीय

	स्थानीय तहका शिक्षा अधिकृत, प्रअ, शिक्षक तथा विव्यसका पदाधिकारीलाई अभिमुखीकरण गर्ने ।									
८	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीलाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने ।	पटक		१				१	१	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय
९	आजीवन सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाका सहभागीहरूको आवश्यकता अनुसारको सिकाइ सहजीकरण सामग्रीको व्यवस्था गर्ने तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका शैक्षिक व्यवस्थापक तथा सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास गर्ने ।	पटक		१		१		२	४	स्थानीय तह
१०	पाठ्यक्रमलाई स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सीप समावेश गर्ने र सिकाइलाई जीवनोपयोगी सीपसँग आवद्ध गर्ने ।	पटक	१	१	१			३	५	सङ्घ र स्थानीय तह
११	स्थानीय तहबाट आधारभूत शिक्षाका उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाई	पटक			१			१	१	स्थानीय तह

	अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा गर्ने व्यस्था मिलाउने									
१२	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्बन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गर्ने	निरन्तर								स्थानीय
१३	पहुँचयुक्तताको लेखाजोखा र कार्यगत सीमितताको प्रारम्भिक पहिचान तथा आवश्यकता अनुसार सहायक सामग्रीहरूको उपलब्धता	पटक	१			१		१	१	स्थानीय

४.३ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य

४.४.१ परिचय

स्वस्थ शरीरमा स्वस्थ मस्तिष्कको विकास नै शिक्षा हो। न्यूनतम पोषण प्राप्त गर्न नसकेका बालबालिकाहरूको सिकाइ अन्य बालबालिकाहरूको भन्दा कमजोर रहने अनुसन्धानहरूले देखाएका छन्। विद्यालय शिक्षा नै असल र सफल जीवन यापनका लागि आधारशिला समेत भएको हुँदा सर्वाङ्गीण विकासका लागि पोषण अत्यन्त जरूरी विषय हो।

सरसफाई मानव सभ्यताको पहिचान हो। हाम्रो चेतना र विकासको अवस्था कस्तो छ भन्ने कुरा सरसफाईको अवस्थाले इङ्गित गर्दछ। घर पछाडी सबै भन्दा बढी समय बिताउने स्थल विद्यालय भएको हुँदा स्वस्थ, स्वच्छ एवम् सरसफाईयुक्त हरियाली वातावरणले सिकारुलाई सिकाइ अनुकूल वातावरण मात्र प्रदान गर्दैन कि जीवन यात्रामा पनि अमिट छाप छोडेको हुन्छ। वातावरण र जीवनपद्धतिसँग सामिप्यता कायम राख्न अभिप्रेरित गरिरहेको हुन्छ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था र चुनौतीहरू

बालमैत्री सिकाइ वातावरण आजको विद्यालय शिक्षाको माग हो। अनुकूलित सिकाइ वातावरणमा सिकारुका सम्भावित क्षमताहरू प्रष्फुटन सम्भव हुन्छ। हरित विद्यालयको अवधारणाले विद्यालय शिक्षामा वातावरणमैत्री विषयलाई आत्मसात गर्दछ। यसैगरी दिवा खाजाको व्यवस्थापन मार्फत न्यूनतम पोषणको सुनिश्चितता सहित सक्रिय सिकाइ सम्भव हुन्छ। कक्षा दोहोर्‍याउने, कक्षा छाड्ने जस्ता शैक्षिक क्षतिहरूलाई न्यूनीकरण गरी आन्तरिक सक्षमता बृद्धि गर्न सकिन्छ।

स्यानिटरी प्याड, छात्रा शौचालय, वास सुविधा सहितको शौचालय, फोहोरमैलको उचित व्यवस्थापन, विद्यार्थीहरूको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण जस्ता विषय क्षेत्र पनि विद्यालय शिक्षासँग जोडिएर आउने विषय हुन्। यिनीहरूको उचित प्रबन्ध मार्फत स्वच्छ, सफा, हराभरा विद्यालय वातावरण निर्माण गरी सिकाइ स्थलको रूपमा रूपान्तरण गर्न सकिन्छ।

यस पालिकाका विभिन्न विद्यालय शिक्षामा स्वास्थ्य तथा पोषणको वर्तमान अवस्था विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारको अवस्था पहिचान गरिएको छः

१. प्रत्येक विद्यालयमा प्रारम्भिक बाल विकास देखि कक्षा ५ सम्मका विद्यार्थीहरूलाई दिवा खाजा वापतको रकम उपलब्ध भएको
२. मापदण्ड अनुरूपको स्थानीय स्वस्थकर दिवा खाजाको व्यवस्था भएको।
३. छात्राहरूको लागि सेनेटरी प्याडको व्यवस्था भएको।
४. केही विद्यालयमा खानेपानीको व्यवस्था नभएको।
५. आंशिक रूपमा छात्रा छात्रका लागि छुट्टाछुट्टै शौचालयको व्यवस्था भएको।
६. १० देखि १८ वर्ष सम्म उमेर समूहका छात्राहरूका लागि आइरन चक्कीको व्यवस्था भएको।
७. आंशिक रूपमा सफा पर्याप्त हावा तथा प्रकाश पर्ने कक्षाकोठाको व्यवस्था।
८. जुकाको औषधि वितरण भएको।
९. कक्षाकोठा, विद्यालय परिसर तथा शौचालय कार्यलय सहयोगी र कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई पालैपालो कार्य तालिका बनाई सरसफाई गर्ने व्यवस्था भएको

समस्या

१. यस पालिकाका चार वटा विद्यालयहरूमा मात्र विद्यालय नर्सको (स्वास्थ्य सम्बन्धी) व्यवस्था भएको ।
२. स्वास्थ्य चौकीहरूसँगको समन्वयमा विद्यालयहरूमा स्वास्थ्य परीक्षण हुन नसकेको ।
३. स्वच्छ खानेपानी तथा स्वच्छ लैङ्गिक मैत्री शौचालयको अभाव छ यसका मुख्य कारणहरू निम्न रहेकाछन् ।
 - क) लगानीको अभाव
 - ख) जनचेनताको कमी
 - ग) कमजोर व्यवस्थापन
 - घ) खानेपानी मुहानको अभाव
 - ङ) जनशक्तिको अभाव

४.४.३ उद्देश्यहरू

१. विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई दिवा खाजाको व्यवस्था गरी न्यूनतम पोषणको सुनिश्चितता गर्नु
२. प्रत्येक विद्यालयलाई हरित विद्यालय बनाउनु
३. फोहोरमैलाको समुचित व्यवस्थापन गरी प्रदूषण रहित स्वच्छ, हराभरा विद्यालय वातावरण निर्माण गर्नु
४. सबै बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु

४.४.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. सफा, स्वच्छ, स्वस्थ हरियालीयुक्त विद्यालय वातावरणको निर्माण गर्ने ।	१.१ विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय परिसर सरसफाइमा परिचालन गर्ने १.२ हरित विद्यालय विकास गर्न फुलबारी र बगैँचा निर्माण गर्ने १.३ स्थान अभाव भएको विद्यालयहरूमा बोटल गार्डेन तयार गर्ने
२. विद्यार्थीहरूलाई पोषणयुक्त खाजाको प्रबन्ध गरी विद्यालय आउने दर वृद्धि गर्ने	२.१ स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने खाद्यान्नबाट दिवा खाजा तयार गर्न अभिभावक तथा उत्पादनहरूसँग सहकार्य गर्ने २.२ दिवा खाजा व्यवस्थापनका लागि प्रत्येक विद्यालयमा छुट्टै समिति बनाइ जिम्मेवारी दिने
३. एक शैक्षिक वर्षमा कम्तिमा दुईपटक सबै बालबालिकाहरूको आधारभुत स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने	३.१ हरेक विद्यालयमा विद्यालय नर्सको व्यवस्थापन गर्दै जाने ३.२ बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य परीक्षण, खोप, जुकाको औषधी तथा आइरन चक्की वितरण लगायतका कार्यहरू नियमित गर्ने

४.४.५ उपलब्धिहरू, नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलापहरू र लक्ष्य निर्धारण

क उपलब्धि

पोषणयुक्त सक्रिय सिकारु र हरियाली स्वच्छ वातावरण सहितको सिकाइ स्थल विद्यालय हुने

ख नतिजाहरू

१. सबै बालबालिकाहरूलाई पोषणयुक्त दिवा खाजा प्राप्त हुने तथा नियमित र सक्रिय सिकाइमा सहभागिता हुने
२. सबै विद्यालयमा बाल उद्यान तथा बगैचा निर्माण हुने
३. सबै बालबालिकाहरूको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण हुने

विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषणका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	विद्यालय दिवा खाजा कार्यविधि अद्यावधिक र परिमार्जन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	एक माध्यमिक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी	विद्यालय	४	४	४	१		१३	१३	
३	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	विद्यालय	१०	१०	१०	१०	१४	५४	५४	स्थानीय तह तथा अन्य
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	कक्षा	१	१	१	१	१	५	८	स्थानीय तह तथा अन्य
५	विद्यालयहरूमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास	सङ्ख्या		१		१		२	४	प्रदेश
६	स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवाखाजा	निरन्तर		१				१	१	
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓			

८	अभिभावक आमा समूह दिवा खाजा तथा सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	३	३	३	३	३	१५	१५	
९	दिवाखाजा कार्यक्रम विस्तार	कक्षा		६	७	८				

४.५ विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता

४.५.१ परिचय

युद्ध, द्वन्द्व महामारी तथा प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितका शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको रूपमा लिने गरिन्छ । यसको मुल उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न संकटकालीन अवस्थामा बालबालिका लगायत हिंसासँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित संकटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द्व तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाद रूपमा क्रियाशिल हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो। आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवधारणा बाल अधिकारको रूपमा स्वीकार गरिएको छ । यसमा प्राकृतिक प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण, महामारी, युद्ध, द्वन्द्व व्यवस्थापन आदि कुराहरू समावेश गरिन्छ । जोखिमको पूर्व तयारी (Preparedness), क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन (Response) र आपतकाल पश्चात क्षतिको आपूरण (Recovery) समेटिएको हुन्छ। विशेषगरी लामो द्वन्द्वको परिवेश, विनाशकारी भूकम्प, विभिन्न समय र स्थानमा घटनसक्ने प्राकृतिक प्रकोप, कोभिड-१९ जस्ता महामारीको प्रभावका कारण बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारमा पुगेको अवरोधबाट पाठ सिकी यस योजनामा आगामी ५ वर्षका लागि उद्देश्य, रणनीति, प्राथमिकता र मुख्य क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा तथा सुविधाविहीन तथा अपाङ्गता भएकाहरूलाई निःशुल्क उच्च शिक्षाको सुनिश्चितताका साथै बालबालिकामाथि हुने विभेद, सजाय र दुराचारलाई निषेध गरेको छ ।

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ र नियमावली, २०७७ ले कुनै पनि अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार कुण्ठित नहुने उल्लेख गरेको छ । त्यसैगरी बालबालिकालाई शारीरिक सजाय (Corporal Punishment), शारीरिक तथा मानसिक उत्पीडन र हेपाङ्ग (Bulling) र यौन दुराचार (Sexual Harassment) बाट मुक्त राखी सिकाइलाई निरन्तरता दिने गरी भयरहित शिक्षण सिकाइ निर्देशिका, २०६७ जारी भएको छ भने विद्यालय शान्ति क्षेत्र राष्ट्रिय कार्यढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ ले विद्यालयलाई सशस्त्र गतिविधि र अन्य हिंसाबाट मुक्त राख्ने, विद्यालयलाई दलगत राजनीति तथा अन्य हस्तक्षेपबाट मुक्त राख्ने र विद्यालयलाई भेदभाव, दूर्व्यवहार, बेवास्ता र शोषणबाट मुक्त राखी सिकाइको निरन्तरताको प्रवर्द्धन गर्ने विधि तथा प्रक्रिया समावेश गरेको छ ।

यसैगरी बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप, २०६७ ले विद्यालयको प्रभावकारिता, समावेशीकरण, शिक्षामा लैङ्गिक पक्ष, बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता, स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट, विद्यालयको भौतिक अवस्था, शिक्षणसिकाइ प्रक्रिया, मातृभाषामा शिक्षणसिकाइ र विद्यालय व्यवस्थापन जस्ता ९ विशेष क्षेत्रका न्यूनतम र अपेक्षित मापदण्ड सहितको कार्यढाँचा विकास गरी विपदकालीन शिक्षाको व्यवस्थाका लागि आधार तयार पारेको छ भने विद्यालय शिक्षाका लागि एकीकृत समता रणनीति, २०७१ ले सामाजिक अवस्था, लैङ्गिकता, भौगोलिक अवस्थिति, अपाङ्गता, जात र जातीयता, भाषा, स्वास्थ्य र पोषण र सङ्कटापन्न समूहका विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षाको दायरामा ल्याउने, विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ र उपलब्धिमा सुधार ल्याउने एवम् बीचैमा विद्यालय छाड्ने दरलाई घटाउने जस्ता प्रमुख उद्देश्यहरूसहित बालबालिकाको अवस्थाअनुसार छुट्टाछुट्टै सम्बोधन गर्ने गरी सिकाइ सुनिश्चित गर्ने मार्गदर्शन गरेको छ ।

त्यस्तै बृहत् विद्यालय सुरक्षा न्यूनतम प्याकेज, २०१८ ले विपद जोखिम न्यूनीकरण र उत्थानशीलताको शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड तयार गरी विद्यालयमा आधारित कार्यान्वयनको परिकल्पना, बृहत् विद्यालय सुरक्षा गुरुयोजना तथा कार्यान्वयन कार्यविधि, २०१८ ले विद्यालय सुरक्षाका मापदण्डहरू कार्यान्वयन गर्ने अपेक्षा, दिगो विकास लक्ष्य ४ ले समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई सुरक्षित राखी दिगो र अनुकूल सिकाइ वातावरण सुरक्षित गर्न सुरक्षित विद्यालय र प्रकोप व्यवस्थापनका सम्बन्धमा विभिन्न प्रावधानहरूको तय गरेको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले पनि सुरक्षित सिकाइ वातावरणका लागि भौतिक तथा मानवीय व्यवस्थापनसम्बन्धी सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक ज्ञान दिई विपदको पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, न्यूनीकरण र पुनर्लाभसम्बन्धी कार्यक्रमलाई विद्यालय तथा शिक्षालयको वार्षिक कार्यतालिकामा राख्ने, विद्यालयमा हुनसक्ने हेपाइ, हिंसा, असुरक्षा, भय, त्रास, गाली-बेइज्जती, विभेदलगायतका गैरसंरचनात्मक विपद तथा जोखिमहरूको न्यूनीकरणका लागि विद्यार्थी, शिक्षक र समुदायका सदस्यहरूको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री तथा सुरक्षित, हिंसारहित र भयरहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गरिने उल्लेख गरिने उल्लेख गरिएको छ ।

४.५.३ उद्देश्यहरू

१. सम्भावित विपदको पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्नु ।
२. सम्भावित विपदको व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासको लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको तयारी गर्नु ।
३. प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास गर्नु ।
४. अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुर्नस्थापना गर्नु ।

४.५.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. सम्भावित विपदमा पनि विद्यालय शिक्षा निरन्तर हुने अवस्थाका लागि उचित तयारी गर्ने	१.१ शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्न सक्ने विपदहरूको पूर्वानुमान र त्यसको मात्राको मूल्याङ्कन एवम् विश्लेषण गर्ने । १.२ विपद प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा पुनर्स्थापना गर्ने ।
२. बृहत् विद्यालय सुरक्षाका लागि सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्ने	२.१ प्रतिकार्य योजना तयार गरी विद्यालयहरूको विद्यालय सुधार योजनामा समावेश गर्न लगाउने। २.२ शिक्षक तालिम र अभिभावक सचेतना कार्यक्रममा विपद पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पुनर्स्थापन सम्बन्धी विषय समावेश गर्ने । २.३ गैरसरकारी सङ्घसंस्थाहरूको सहभागिता र सहयोगको परिचालन गर्ने । २.४ विपद व्यवस्थापनका परम्परागत ज्ञान, सीप र अनुभवहरूलाई प्रयोगमा ल्याउने ।

	२.५ आवश्यक पर्ने यन्त्र, उपकरण, औषधि, खाद्यान्न, लत्ताकपडा तथा अन्य राहत सामग्री उपलब्ध गराउने।
३. विपत प्रतिरोधी शिक्षा संरचना तयार गरी विपतको समयमा पनि सिकाइ निरन्तरता हुने वातावरण तयार गर्ने	३.१ वैकल्पिक सिकाइका माध्यमहरूको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने । ३.२ विपत व्यवस्थापनसम्बन्धी पाठ्यसामग्रीहरूको पठनपाठनलाई प्रभावकारी बनाउने

४.५.५ मुख्य उलब्धि, क्रियाकलाप र लक्ष्य

क मुख्य उपलब्धि

आपतकालिन अवस्थामा वैकल्पिक सिकाइका विधिहरू प्रयोग गरी बालबालिकाहरूको सिकन पाउने अधिकार सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

ख नतिजा

१. पालिकाको भौगोलिक, प्राकृतिक, विद्यालयसडक संरचना ,, खोला, नाला, वन जङ्गल आदि स्पष्ट देखिने गरी विपद् जोखिमको नक्साङ्कन तयार भएको हुनेछ ।
२. गाउँपालिकामा र विद्यालयहरूमा विपत/ व्यवस्थापन प्रतिकार्य संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास भएको हुनेछ ।
३. सम्भावित विपदको व्यवस्थापन तथा उत्थानशिलता प्रणाली विकासका लागि भौतिकमानवीय तथा आर्थिक स्रोतको , व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
४. विपद तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शैक्षिक क्रियाकलापहरू निरन्तररूपमा सञ्चालन भएका हुने छन ।

विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलताका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	उत्थानसिलताका लागि सचेतना विकास गर्ने	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓		✓	
२	शिक्षक तथा विव्यस तालिम	पटक	✓	✓	✓	✓	✓		✓	सबै विद्यालय
३	स्थानीय तहमा संकटासन्नता मूल्याङ्कनका आधारमा योजना निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	५	
४	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समूह निर्माण र परिचालन	विद्यालय	✓	✓	✓	✓	✓		✓	
५	स्वास्थ्य सुविधा सहितको स्वास्थ्य शिक्षक कार्यकर्ताको व्यवस्था	विद्यालय	२	१०	१०	१०	१०	४२	५४	आवश्यकताको आधारमा
६	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
७	आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि एकीकृत गर्ने	पटक	१					१	१	

८	शिक्षाका सबै उपक्षेत्रमा उल्लेखित आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा गर्न सकिने विधिमा वैकल्पिक उपाय सहित योजना बनाउने	पटक	१					१	१	
---	--	-----	---	--	--	--	--	---	---	--

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.६.१. परिचय

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ अनुसार विद्यालयमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, खानेपानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर, शिक्षक कक्ष, प्रधानाध्यापक कक्ष, सभाहल, कम्प्युटर कक्ष, मञ्च, बगैँचा जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवनलगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउँदै सबै विद्याललाई सुरक्षित एवम् बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने जस्ता नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ।

शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा तोकेको मापदण्ड अनुसार बालबालिकाको पठनपाठनको लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेलनका लागि खेलमैदान, दिसा-पिसाबका लागि शौचालय, सरसफाइ र पिउनका लागि खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन्।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

विगत यस क्षेत्रमा आएको विनासकारी भुकम्प पश्चात गरिएको विद्यालयहरूको पुनर्निर्माणले भौतिक पूर्वाधारको विकासमा राम्रो फड्को मारेको छ। यहाँका विद्यालयहरू प्रायः पक्की भवनमा सञ्चालनमा र कक्षाकोठाहरू राम्रो अवस्थामा रहेका छन्। पुराना केही भवन तथा कक्षाकोठाहरूको मर्मत गरी कक्षा सञ्चालन गर्नु पर्ने अवस्था पनि रहेको छ। फर्निचरको अवस्था राम्रो छ, जसले विद्यार्थीहरूको अध्ययन वातावरणलाई सहज बनाइ रहेको छ। स्वास्थ्य र सरसफाइका सुविधा सन्तोषजनक छ र शुद्ध पिउने पानीको व्यवस्था प्रायः सबै विद्यालयमा उपलब्ध छ। सबै विद्यालयमा बिजुली र इन्टरनेटको सुविधा छ, जसले विद्यार्थीहरूलाई डिजिटल शिक्षामा पहुँच पुर्याइ रहेको छ। खेल मैदान र अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापका लागि पर्याप्त स्थलहरूको व्यवस्था छ। यस पालिकाका विद्यालयहरूको विद्यमान अवस्थामा तथा समस्याहरू निम्न रहेको छ।

१. विद्यालय भवनहरू सामान्यतया पर्याप्त तथा राम्रो अवस्थामा रहेका
२. खेलमैदानभएका विद्यालयहरू करीव ५० प्रतिशतमा राम्रो र अन्यमा सुधार गर्नु पर्ने
३. शौचालय सामान्यतया सबैमा रहेको तर महिला, पुरुष र अपाङ्गमैत्री तथा **WASH** सुविधा करीव ५० प्रतिशतमा नरहेको।
४. घेराबार भएका विद्यालय ९०% भएको, बाँकी असुरक्षित।
५. छात्रावास, पुस्तकालय र वाचनालय ७०.५% नभएको।
६. फर्निचर अपर्याप्त
७. स्वच्छ खानेपानी अपर्याप्त।

समस्याहरू

१. सबै विद्यालयहरूमा भौतिक पूर्वाधार पूर्ण नहुनु
२. महिला, पुरुष शौचालय संयुक्त हुँदा शौचालयमा WASH को समस्या।
३. खेल मैदान साँगुरो हुँदा पाठ्यक्रमले तोकेका उद्देश्य पुरा गर्न कठिन।

४.६.३ उद्देश्यहरू

१. मापदण्ड बमोजिम विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तारका गर्नु/ गराउनु,
२. सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय गैससहरूसँग लागत साझेदारीको आधारमा स्रोत व्यवस्थापन गरी भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नु।

३. सुरक्षित विद्यालयको अवधारणाअनुरूप गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु,

४.६.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा भौतिक संरचनामा लगानी गर्ने	१.१ कक्षाकोठा अभाव भएको विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि पहिलो प्राथमिकता दिने १.२ न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार सुनिश्चित भएपछि विकासका मापदण्ड निर्धारण गर्ने
२. प्रकोप प्रतिरोधी, बालमैत्री, सिकाइमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा उत्थानशील भौतिक पूर्वाधार विकास गर्ने	२.१ जोखिमयुक्त संरचनाहरू पहिचान गरी पुननिर्माण तथा पुनस्थापना गर्ने २.२ नयाँ बनाइने संरचनाहरू प्रकोप प्रतिरोधी, बालमैत्री, सिकाइमैत्री, तथा अपाङ्गमैत्री बनाउने

४.६.५ उपलब्धिप्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य , नतिजा ,

क उपलब्धि

सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरण सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त हुने ।

ख नतिजा

१. आवश्यकता पहिचान तथा प्राथमिकीकरणको आधारमा विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास भएको हुने
२. राज्य तथा गैर राज्यबीचमा पूर्वाधार विकासका लागि लागत साझेदारी भएको हुने
३. तोकिएको मापदण्ड बमोजिम पूर्वाधार निर्माण भई सुरक्षित वातावरणमा सिकाइ भएको हुने

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	पूर्वाधार विकासका लागि मापदण्ड एवं सूचकको तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
२	पूर्वाधार विकास एवं विस्तारका लागि १० वर्षे गुरुयोजना तयार	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय, स्थानीय तह
३	विद्यालयको मर्मत सम्भार र संवर्द्धन	निरन्तर	√	√	√	√	√			
४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत व्यवस्था र जिम्मेवारी	निरन्तर	√	√	√	√	√			स्थानीय तह, विव्यस
५	अपाङ्गता मैत्री, लैङ्गिक मैत्री संरचनाको विकास	विद्यालय		५	५	५	५	२०	४०	विद्यालय
६	विद्यालय भवन मर्मत	आवश्यक	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय
७	विद्यालयमा हरित वगैचा, वालउद्यान निर्माण	विद्यालय		४	४	४	४	१६	२०	
८	विद्यालय खेलमैदानको व्यवस्था	विद्यालय	१	४	४	४	४	१७	२५	

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने विषयमा नीतिगत व्यवस्था गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरु योजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीतिहरू उल्लेख गरेको छ।

डिजिटल नेपालको कार्य ढाँचा, २०७६ ले विद्यालय तथा क्याम्पसहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा, जियोस्प्यासियल र जिआइएस शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा क्षेत्रको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षासम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने, सबैका लागि सूचना प्रविधि सम्बन्धी साक्षरता प्रदान गर्ने उल्लेख गरेको छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ मा सबै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी पुर्याउने, तालिम, शिक्षणसिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्तिको संरचना तयार गर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ।

त्यसैगरी विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रममा शिक्षणसिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोगको लागि आवश्यक सामग्री विद्यालयलाई उपलब्ध गराउने, विज्ञान/गणित/अंग्रेजी विषयमा विद्युतीय सामग्री निर्माण गर्ने, पूर्वाधार विकास र शिक्षणसिकाइ सामग्री प्रदान गर्ने, नमुना विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने, एकीकृत लेखा सफ्टवेयर कार्यान्वयन गर्ने र एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) विकास गर्ने मुख्य क्रियाकलापहरू रहेका थिए।

एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली वेवमा आधारित बनाइए पनि धेरैजसो विद्यालयमा कम्प्युटर लगायत सूचना प्रविधिसम्बन्धी सामग्री वा इन्टर्नेट कनेक्टिभिटीको अभावले पूर्णरूपमा विद्यालयमा आधारित बनाउन सकिएको छैन।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा समुचित प्रयोगले विद्यार्थीहरूबीच विद्यमान प्रविधिगत भिन्नता (Digital Divide) कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षणसिकाइको साधनको रूपमा सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुर्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय एवम् शासकीय पद्धतिमा सुधार ल्याउने कार्य गर्दछ।

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका अन्तर्गत सञ्चालित विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार, जनशक्ति र प्रयोगको अवस्था विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारका तथ्य भेटिए:

१. प्रत्येक माध्यामिक विद्यालयहरूमा कम्प्युटर ल्याब भएको, आधारभूत तह मात्र भएका विद्यालयहरूमा नभएको।
२. धेरै विद्यालयहरूमा स्मार्ट बोर्ड नभएको।
३. ICT उपकरणहरू प्रशासनिक कार्य र परीक्षाका लागि प्रयोग भइरहेको विद्यार्थी सिकाइमा कम प्रयोग भएको।
४. IEMIS अपडेट मा.वि हरूले आफैं गर्ने गरेको तर केहआ.वि हरूले बाह्य जनशक्ति प्रयोग गरी गर्ने गरेको।
५. सबै विद्यालयहरूमा Internet को व्यवस्था भएको
६. करिव ५० प्रतिशत भन्दा बढी शिक्षकहरू प्रविधिमैत्री नरहेको।
७. कक्षा ६-८ मा कम्प्युटर विषय पढाइ भइरहेको तर अभ्यास हुन नसकेको।
८. ICT उपकरणहरू मर्मत संभार खर्चको केही कतैबाट व्यवस्था नभएको।

९. द्रुत गतिको Internet को सुविधा नभएको साथै यस शीर्षकमा हुने निकासा पर्याप्त नरहेको ।
१०. दक्ष सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव साथै यस सम्बन्धी तालिमको पनि व्यवस्था नभएको ।
११. ICT उपकरणहरू प्रयोग विहिन हुनु

४.७.३ उद्देश्यहरू

१. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा पहुँच विस्तार गरी सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउनु ।
२. शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, पारदर्शी र जवाफदेही बनाउनु
३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमार्फत सहज र छिटोछरितो शैक्षिक सेवा प्रवाह गर्नु

४.७.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि पूर्वाधार विकास गर्ने	१.१ विद्यालयको आवश्यकता अनुसार कम्प्युटर, इन्टरनेट, फोटोकपि, प्रिन्टर लगायतका ICT साधनहरू उपलब्ध गराउने १.२ ICT साधनहरूको समुचित प्रयोग गर्न क्रमशः प्रशासनिक कार्यहरू कागजविहिन बनाउँदै लैजाने १.३ विद्यालयलाई ICT साधनहरूको मर्मत गर्न प्राविधिक जनशक्ति गाउँपालिकाले उपलब्ध गराउने १.४ इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी विद्यालयहरूमा उच्च गतिको इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्ने
२. प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइमा जोड दिने	२.१ शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने । २.२ शिक्षणसिकाइमा प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी शिक्षकहरूको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गर्ने २.३ विद्यालयहरूमा विभिन्न कक्षा र विषयका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री उपलब्ध गराई उचित प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
३. EMIS प्रयोग प्रभावकारी बनाउने	३.१ प्रत्येक विद्यालयलाई समयमा नै EMIS अध्यावधिक गर्न प्रोत्साहित गर्ने ३.२ EMIS तथ्याङ्कलाई शैक्षिक नीति, योजना, कार्यक्रम तथा बजेट निर्माणमा प्रयोग गर्ने

४.८.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क उपलब्धि

सबै विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधिको पहुँच र प्रयोगमा विस्तार भई शिक्षण सिकाइ सान्दर्भिक, उद्देश्यमूलक एवम गुणस्तरीय हुने तथा विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सुशासन प्रवर्धन हुने

ख नतिजा

१. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुग्ने,
२. अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच हुने,
३. विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेको हुने,
४. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुने,
५. सूचना प्रविधिको प्रयोगले व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउने,
६. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार आउने ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	ओटा	३	३	३	३	३	१५	३०	
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	ओटा	५४	०	०	०	०	५४	५४	सङ्घ र स्थानीय तह
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	जना		३०	३०	३०	३०	१२०	१७५	
४	विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	विद्यालय	१	३	३	४	४	१५	१५	
५	IEMIS व्यवस्थापन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको क्षमता विकास	पटक		१				१	१	
७	विद्यालयमा इ हाजिरी ब्वस्थापन	ओटा		२	२	२	२	८	१५	
८	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन				१	२	३	६	१०	

९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन (लागत सहभागीताका आधारमा)	विद्यालय	५	१०	१०	१०	१०	४५	५४	
१०	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	जना	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१३०	
११	विद्यालयमा कम्तिमा एउटा Interactive Board को व्यवस्था	विद्यालय	१	३	३	३	३	१३	१३	
१२	कक्षाकोठामा प्रोजेक्टरको व्यवस्था	विद्यालय	१	३	३	३	३	१३	१३	

परिच्छेद ५ - सुशासन तथा व्यवस्थापन

५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय, समुदाय तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाहरूको भूमिकाबाट मात्र सुशासन कायम गर्न सकिन्छ । शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, कार्य जिम्मेवारी र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली सुदृढ हुनुपर्दछ । नेपालको संविधानले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध र व्यवस्थापन हुने व्यवस्था गरेको छ । यस सन्दर्भमा एकल अधिकार मूल रूपमा प्रभावी भई साझा अधिकार परिपूरक वा सम्पूरक भएर आउँछ भन्ने विषयलाई ध्यान दिनुका साथै शिक्षामा विशिष्ट प्रकृतिका कार्यको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रबन्धको आवश्यकता पर्छ । त्यसैगरी योजना कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, समता र समावेशिताको प्रवर्द्धन, नतिजाप्रतिको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वजस्ता पक्षहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

केन्द्रमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, प्रदेश स्तरमा रहेका मन्त्रालय, शिक्षा विकास निर्देशनालय, शिक्षा तालिम केन्द्र, स्थानीय स्तरमा रहेका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, विद्यालयहरू विद्यालय शिक्षाको सेवा प्रवाह गर्ने संगठनात्मक संरचनाहरू हुन् । यसैगरी स्थानीय तहमा रहने शिक्षा समिति, सामाजिक विकास समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ लगायतका संस्थागत व्यवस्थाहरू रहेकाछन् । यी सबै संगठन तथा संरचनामा आवद्ध जनशक्तिहरूको क्षमता विकास तथा क्षमताको समुचित उपयोग मार्फत शैक्षिक सेवा प्रवाह गुणस्तरीय एवम् प्रभावकारी बन्न सक्छ । संस्थागत क्षमताको सुदृढीकरणले अपेक्षित उद्देश्य प्राप्ति सम्भव हुन्छ । गाउँपालिकाको शैक्षिक सेवा प्रवाह सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा निम्न अवस्था विद्यमान देखिन्छ ।

१. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ र बाल क्लब नियमानुसार गठन भएको साथै क्रियाशिल रहेका ।
२. लेखापरिक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई समयमै भएको तथा आर्थिक पारदर्शिता भएको
३. गाउँपालिका लगाएतका निकायबाट नियमित अनुगमन भएको ।
४. विद्यालय र समुदाय बीच सुमधुर सम्बन्ध कायम भएको ।
५. शिक्षक तथा विद्यार्थीले आचारसंहिता पालना गरेको ।
६. शिक्षक, विद्यार्थी, प्र.अ. आ आफ्नो क्षेत्रका लागि जवाफदेही रहेको ।
७. सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोग हुन नसकि सुशासन तथा व्यवस्थापन कमजोर भएको ।
८. विविधतायुक्त समाजमा एकै किसिमको सेवा प्रवाहले शैक्षिक राजनैतिक नेतृत्व प्रति कम विश्वास ।
९. वि.व्य.स, शि.अ.सङ्घ तथा प्रधानाध्यापकको नियुक्तमा राजनैतिक हस्तक्षेप
१०. शैक्षिक सुधार सुशासन तथा व्यवस्थापनका लागि दलहरूसँग स्पष्ट खाका, दुरदर्शिता नहुनु ।
११. राजनैतिक हस्तक्षेपका कारण क्षमतावान् नेतृत्व समितिमा आउन नसक्नु ।

५.१.३ उद्देश्य

१. विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी पारदर्शिता, प्रभावकारिता, कार्यकुशलता एवम् जवाफदेहिता सुनिश्चित गरी सुशासन अभिवृद्धि गर्नु
२. कार्यसम्पादनमा उत्तरदायी र नतिजाप्रति जवाफदेही संयन्त्रको सुदृढीकरण गर्नु,
३. आवश्यक कानून तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी संस्थागत संरचना मजबुत बनाउनु,
४. विद्यालयका शिक्षक, प्रधानाध्यापक र विभिन्न समितिका पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु,
५. प्रधानाध्यापकको छनौट र नियुक्ति प्रक्रियामा कार्यसम्पादन करार गरी विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षमा सुधार ल्याउनु,

५.१.५ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. आगामी २ वर्षभित्र शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक ऐन, नीति तथा कानूनहरू निर्माण गर्ने	१.१ शिक्षा ऐन, नीति तथा कानून तयार गर्न सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्ने १.२ शिक्षा नीति तथा कानून तयार गर्दा सङ्घीय तथा प्रादेशिक नीति तथा कानुनी प्रावधानहरूसँग उचित सहसम्बन्ध कायम गरी स्थानीय आवश्यकतालाई प्राथमिकता दिने
२. वित्तिय सुशासनका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग र संस्थागत क्षमता विकास गर्ने	२.१ विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिने २.२ शैक्षिक सूचनाहरू तथा महत्वपूर्ण जानकारी नियमित वेबसाइटमा अध्यावधिक गरी पारदर्शिता कायम गर्ने
३. विद्यालय तथा गाउँपालिका को शैक्षिक सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउने	३.१ प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरूसँग कार्यसम्पादन करार सम्झौता गर्ने, ३.२ कार्यसम्पादन तथा नतिजाको आधारमा पुरस्कृत तथा दण्डित हुने व्यवस्था लागु गर्ने, ३.३ प्रधानाध्यापक, शिक्षक, कर्मचारी तथा विभिन्न समितिका पदाधिकारीहरूलाई क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ३.४ प्रत्येक पदाधिकारीहरूको आचार संहिता बनाई कार्यान्वयन गर्ने

५.१.६ उपलब्धि, नतिजाप्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य ,

क उपलब्धि

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि भई विद्यालय सञ्चालनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, प्रभावकारिता एवम् जवाफदेहिता प्रवर्धन मार्फत सुशासन कायम भएको हुने

ख मुख्य नतिजा

१. विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग भई गुणस्तरीय एवम् प्रभावकारी सेवा प्रवाह हुने
२. सबै प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरूसँग कार्यसम्पादन करार सम्झौत भएको हुने
३. आचारसंहिता तयार भई कार्यान्वयन भएको हुने
४. कार्यसम्पादन तथा नतिजाको आधारमा पुरस्कार तथा दण्ड दिने प्रणाली कार्यान्वयन भएको हुने

शिक्षाको व्यवस्थापन र क्षमता विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	सङ्ख्या	१					१	१	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
३	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
४	कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	पटक		१	१	१	१	१	५	
५	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	सङ्ख्या	१					१	१	
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी संयन्त्र विकास गर्ने	सङ्ख्या		१				१	१	

७	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण, सरसफाई तथा स्वच्छता, विपद् तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वयका लागि संयन्त्र विकास गर्ने	सङ्ख्या		१				१		१	
---	---	---------	--	---	--	--	--	---	--	---	--

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रवन्ध

५.२.१ परिचय

सङ्घमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दछ। त्यसैगरी विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी पनि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रहेको छ। मन्त्रालय अन्तर्गत समग्र विद्यालय क्षेत्रका रणनीतिक योजना विकास, समन्वय, मापदण्ड विकास, अनुगमन तथा शैक्षिक सूचनाको व्यवस्थापन, शिक्षक तालिमका कोर्सहरू विकास तथा शिक्षा सेवाका कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गर्नका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसाग्री विकासका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक पद्धति, नीति तथा कार्यक्रमको उपलब्धि तथा प्रभाव अध्ययन गरी सुधारका लागि मार्ग पहिचान गर्न सघाउने कार्यका लागि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र गरी तीनओटा विभागीय निकायहरू रहेका छन्।

शिक्षक छनौट, बढुवा तथा अध्यापन अनुमति पत्रसम्बन्धी कार्य गर्न शिक्षक सेवा आयोग र शिक्षक अभिलेख तथा निवृत्तिभरण लगायतका निवृत्त शिक्षकको सेवाका लागि सङ्घिय मामला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय अन्तर्गत शिक्षक किताबखाना रहेको छ। राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले कक्षा १० र कक्षा १२ मा सार्वजनिक परीक्षा सञ्चालन गरीरहेको छ। प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गत एकएकओटा शिक्षा विकास निर्देशनालय र एकएकओटा शिक्षा तालिम केन्द्र रहेका छन्। स्थानीय तहमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाले स्थानीय तहको शिक्षा सम्बन्धी काम गरिरहेको अवस्था छ। यसका अतिरिक्त सङ्घिय शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत प्रत्येक जिल्लामा एकओटाका दरले ७७ ओटा जिल्लामा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईहरू रहेका छन्।

सङ्घीय संरचना अनुसार कार्यसम्पादन गर्नका लागि तत्काल परिवर्तन गरिएको उल्लिखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरी कुशल व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त नदेखिएको अवस्था छ। विभिन्न गाउँपालिका हरूले शिक्षकहरूलाई ल्याएर काम लगाएको अवस्था छ। शिक्षका कतिपय ससर्त अनुदानका बजेट र कार्यक्रमहरू स्पष्ट बुझाइको अभावमा विद्यालयलाई नदिएर फ्रिज हुने, विद्यालयलाई दिएपनि समयमा नदिने जस्ता समस्याहरू सबैतिर बल्लिएका छन्। आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ देखि सबै विद्यालयका बालविकास कक्षादेखि कक्षा ५ सम्मका बालबालिकाको दिवा खाजा वापतको रकम दिन थालिएको अवस्था रहेको छ। कक्षा १० परीक्षासम्बन्धी कामका लागि सेवाग्राहीहरू परीक्षाबोर्डको शाखा र प्रदेश कार्यालयहरूमा आउने गर्दछन् जबकि त्यो कामको बारेमा शाखा र प्रदेश कार्यालयहरू अनभिज्ञ छन्। त्यसैले यतिवेला योजना र कार्यक्रमको कार्यान्वयनको सबालमा केही द्विविधाहरू देखिएको अवस्था छ। गाउँपालिका हरूमा प्राप्त हुने योजना कार्यान्वयनको आवश्यक बजेट समेत समयमा फुक्नुवा नहुनाले तोकिएको समयमा योजना कार्यान्वयन हुन सकिरहेको छैन। कतिपय योजनाको बजेट आर्थिक वर्षको अन्तमा मात्र निकास हुने हुँदा सोही आर्थिक वर्षमा काम हुन सकेको छैन।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

कुनै पनि योजनाको सफलता तब मात्र हुन्छ जब योजना प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन भएको हुन्छ। योजनाको प्रभावकारिताका लागि संस्थागत संरचना, सीपयुक्त मानव संसाधन, आवश्यक वित्तिय तथा अन्य स्रोत साधनको समुचित प्रवन्ध गरिएको हुन्छ। योजना बास्तविक आवश्यकतामा आधारित भएर तर्जुमा गरिएमा मात्र अपेक्षित लक्ष्य प्राप्ति सम्भव हुन्छ। दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका ले शिक्षा क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रका क्षेत्रगत योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार प्रदान गरे सँगै स्थानीय शिक्षा ऐन तथा कार्यविधि तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरी शैक्षिक सुधारमा अगाडी बढेको छ। यो शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण पनि सोही प्राथमिकताको उपज हो।

विद्यालय शिक्षाको अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिएसँगै यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि व्यवस्था भएका संस्थागत संरचनाहरूको सुदृढीकरण तथा जनशक्तिको क्षमता, उत्प्रेरणा, मनोबल र उपयोगमा बृद्धि गर्नु आजको आवश्यकता हो। खास गरी गाउँ कार्यपालिकाको कार्यलय, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, सामाजिक समिति, पालिका शिक्षा समिति, वडा समितिको कार्यलय, वडा शिक्षा समिति, विद्यालय, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, प्रधानध्यापक समेतको संस्थागत तथा कार्यगत क्षमता अभिवृद्धि एवम् आफ्नो काम, कर्तव्य र नतिजाप्रति जिम्मेवार र जबाफदेही बनाउन सकेमा मात्र योजनाको कार्यान्वयन सम्भव हुन्छ।

योजना निर्माण, कार्यान्वयन एवम् प्रतिफल वितरण सम्म सरोकारवाला पक्षहरूको सहभागिता भएमा स्वामित्व तथा अपनत्व बृद्धि भई दिगोपना सम्भव हुन्छ। विद्यालय, प्रधानध्यापक, शिक्षक, अभिभावक, शिक्षा प्रशासन, जनप्रतिनिधिहरूको संयुक्त प्रयासबाट नै अपेक्षित सुधार सम्भव हुन्छ। यही स्फिरितमा यो योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य लिइएको छ ।

५.२.३ उद्देश्यहरू

१. शिक्षा क्षेत्रको योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी विद्यालय शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्नु
२. गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका शिक्षासँग सम्बन्धित संस्थागत संरचनाहरूको सुदृढीकरण गर्नु
३. शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनमा सम्बद्ध जनशक्तिको क्षमता विकास गर्नु
४. कार्यान्वयनका चरणमा देखा पर्ने समस्याहरूको समयमै पहिचान गरी समाधान गर्नु

५.२.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. शिक्षा क्षेत्रको योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने	१.१ योजना कार्यान्वयन योजना तयार पार्ने १.२ सरोकारवाला माझ योजनाको प्रवोधिकरण गर्ने १.३ कार्यान्वयन संयन्त्रको संस्थागत क्षमताको सुदृढीकरण गर्ने

५.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क उपलब्धि

दश वर्षको योजनाका आधारमा पाँच वर्षे शिक्षा क्षेत्रको कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भई विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुने

ख प्रमुख नतिजा

१. योजना कार्यान्वयन गर्ने संयन्त्रहरूको संस्थागत क्षमतामा अभिवृद्धि भई शिक्षा क्षेत्रको योजना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुने
२. कार्यन्वयन योजना तयार भएको हुने

३. अनुगमन सूचक सहित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन भएको हुने
४. कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई शैक्षिक सेवा प्रवाह छिटो, छरितो, गुणस्तरीय एवम् प्रभावकारी भएको हुने
५. समयमै प्रतिवेदन प्राप्त भई पृष्ठपोषण प्रदान भएको हुने

स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	जम्मा		
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	सङ्ख्या	१					१	१	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
३	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
४	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	सङ्ख्या		१				१	१	
५	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	सङ्ख्या	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या		१				१	१	
७	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरूलाई थप सहजीकरण	सङ्ख्या		१				१	१	

परिच्छेद ६ - लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१. परिचय

शिक्षामा लगानीले प्रमुख तीन पक्षहरू; सबै बालबालिका र नागरिकलाई शैक्षिक अवसर र सहभागिता, सहभागी सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र स्रोतको समतामूलक वितरण र उपयोगमा ध्यान दिने गरेको पाइन्छ। आधारभूत शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क सबै नागरिकहरूलाई उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ। आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका ट्युसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले २३ ओटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको छ। कार्यक्षेत्रभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तीय सुशासन कायम गर्ने दायित्व गाउँपालिका को कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्ययी, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ।

वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईओटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ। एकातर्फ योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुर्याइ तोकिए बमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्नेछ।

सीमित स्रोतसाधन र असिमित आवश्यकताको सम्बोधन गर्नु प्रमुख चुनौती रहेको छ। कमजोर पूर्वाधारको विस्थापन गरी सुविधासम्पन्न पूर्वाधारको निर्माण गर्नु पनि चुनौती रहेको छ। कार्यान्वयन संयन्त्रको क्षमता विकास र सबलीकरण गर्नु पनि अर्को चुनौतीका रूपमा देखापरेको छ।

६.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षामा राज्यको पर्याप्त लगानी समतामूलक र न्यायपूर्ण सामाजिक व्यवस्थाका लागि हुने गर्दछ। एकातिर संवैधानिक प्रावधानले मुलुकले समता र न्यायमा आधारित समाजवाद उन्मुख राज्य परिकल्पना गर्नु, अर्कोतिर शिक्षा क्षेत्रको लगानी र निजी क्षेत्रको संलग्नता क्रमशः बढ्दै जानुले शिक्षामा लगानीका सम्बन्धमा चुनौती थपिएको छ।

शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकत्रित गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षामा लगानीको प्रबन्ध गर्दा ध्यान दिनुपर्ने महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन्। शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन-कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह कसरी गर्ने र उपलब्ध स्रोतको उपयोग कुन ढङ्गबाट गर्ने भन्ने विषयमा जति ध्यान पुग्दछ, शैक्षिक लगानीको पक्ष उत्तिनै सक्षम र व्यवस्थित हुन्छ। यो योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ।

शिक्षाका सबै तहमा गुणस्तर र पहुँच अभिवृद्धिका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि समन्वयात्मक रूपमा स्रोतको खोजी र व्यवस्थापन गर्ने जस्ता प्रयास निरन्तर रूपमा भइरहेका छन्। विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन, टिकाउन र सिकाइका लागि आवश्यक न्यूनतम प्रबन्ध मिलाउन पनि थप लगानी आवश्यक देखिन्छ। शिक्षाको वित्तीय प्रणालीमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका साथै समुदायको साझेदारी रहनेछ। स्रोत साधनको परिचालनका लागि गाउँपालिका को दृढ प्रतिवद्धता, निजी क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रबन्ध र समुदायबीच खर्च साझेदारीको आवश्यकता पर्नेछ। यस्ता बहुपक्षीय पद्धति केवल कोष सञ्चालनका लागि मात्र नभई प्रमुख साझेदारहरूबीच सुदृढ स्वामित्व तथा जवाफदेहिताको अभिवृद्धि गर्नुपर्ने हुन्छ। वित्तीय

व्यवस्थापन, प्रतिवेदन तयारी र सामाजिक परीक्षणलाई संस्थागत गर्ने सम्बन्धमा सम्बद्ध निकायको क्षमता वृद्धि यस योजनाको अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो।

दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाले चालु आर्थिक वर्षमा स्थानीय स्रोतको ...% प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरेको देखिन्छ । पञ्चवर्षीय शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहनेछन । अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रूपमा रहनेछ । शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घ संस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रूपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ । समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि प्रयाप्त वित्तिय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकताका क्षेत्रमा स्रोत उपलब्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन । नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति मार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्य सम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ । श्रोतको आँकलन तपशिल वमोजिम गरिएको छ ।

क्र.स.	वित्तिय स्रोतको व्यवस्थापन	कुल बजेट रु हजारमा	प्रतिशत अनुमानित	कैफियत
१	सङ्घीय सरकार	७५२८४७	८९.६८%	
२	प्रदेश सरकार	१२८४८	१.५३%	
३	स्थानीय सरकार	५४६४३	६.५१%	
४	सङ्घ संस्था तथा दातृ निकाय	०	०.००%	
५	स्थानीय दाता तथा अन्य स्रोत	०	०.००%	
६	अपुग रकम	१९१७६	२.२८%	
	जम्मा	८३९५१५	१००.००%	

६.३ उद्देश्यहरू

१. योजना अवधिभर विद्यालय शिक्षामा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु,
२. पहिचान गरिएका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु,
३. पहिचान गरिएका कार्यक्रमहरूको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,
४. लगानीको उपयोगको अवस्था, विधि र प्रक्रिया प्रस्तुत गर्नु र जवाफदेहिता स्पष्ट पार्नु,
५. योजना कार्यान्वयनका लागि उपलब्ध सहायताको सक्षमता र प्रभावकारितामा सुधार गर्नु ।

६.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
--------	-----------

१. शिक्षा क्षेत्रमा लगानी बढाउने	१.१ तीनै तहको सरकार तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थासँग लागत साक्षेदारीमा आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने १.२ अवस्था र आवश्यकताका आधारमा समानीकरण, समपूरक, सशर्त र विशेष अनुदानको अवलम्बन गर्ने
२. खर्चमा मितव्ययिता, कार्यदक्षता र प्रभावकारीता सुनिश्चित गर्ने	२.१ विनियोजित बजेटको सही सदुपयोगको सुनिश्चितताकोलागि सुदृढ अनुगमन तथा निरीक्षण प्रणालीको विकास गर्ने २.२ स्रोतको उपयोग गर्ने प्रमुख इकाई विद्यालय हुने भएकाले गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने जवाफदेहिता विद्यालयबाट निर्वाह हुने व्यवस्था गर्ने २.३ सुत्र र नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धतिलाई अङ्गीकार गर्ने २.४ वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली र सार्वजनिक खरिद प्रणालीको दृढताका साथ परिपालना गर्ने २.५ मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गर्ने २.६ वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई थप सुदृढ गर्ने

६.५ प्रमुख उपलब्धि, नतिजा, क्रियाकलाप र लक्ष्य

क उपलब्धि

विद्यालय शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा सुधार आउने ।

ख नतिजा

१. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधारको लागि आवश्यक स्रोतको पहिचान र परिचालन हुने
२. विद्यालय शिक्षाका हरेक निकायमा कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व निर्वाह भएको हुने
३. मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने पद्धतिको विकास हुने
४. स्रोत व्यवस्था र परिचालनमा गैससहरूसँगको साझेदारी विकास भएको हुने
५. सबै शिक्षण संस्थाहरूको सामाजिक परीक्षण भएको हुने

क) संघीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	८७९४	९२३४	९६९५	१०१८०	१०६८९	४८५९२	
२	आधारभूत शिक्षा	६६७८४	७०१२३	७३६२९	७७३११	८११७६	३६९०२४	
३	माध्यमिक शिक्षा	२२५४६	२३६७३	२४८५७	२६१००	२७४०५	१२४५८१	
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	०	०	०	०	०	०	
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	८००	८४०	८८२	९२६	९७२	४४२१	
६	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	४०६६	४२६९	४४८३	४७०७	४९४२	२२४६७	
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	९०२६	९४७७	९९५१	१०४४९	१०९७१	४९८७४	
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	६१३	६४४	६७६	७१०	७४५	३३८७	
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	३६९५	३८८०	४०७४	४२७७	४४९१	२०४१७	
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	
११	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	१००००	१०५००	११०२५	११५७६	१२१५५	५५२५६	
१२	विद्यालयमा सुचना तथा संचार प्रविधि	६१६५	६४७३	६७९७	७१३७	७४९४	३४०६६	
जम्मा		१३२८८९	१३९५३३	१४६५१०	१५३८३६	१६१५२७	७३४२९६	

ख) प्रदेश सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट रु हजारमा

क्र.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	०	०	०	०	०	०	
२	आधारभूत शिक्षा	०	०	०	०	०	०	
३	माध्यमिक शिक्षा	९१८	९६४	१०१२	१०६३	१११६	५०७३	
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	०	०	०	०	०	०	
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	०	०	०	०	०	०	
६	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	०	०	०	०	०	०	
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	०	०	०	०	०	०	
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	१४०७	१४७७	१५५१	१६२९	१७१०	७७७५	
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	०	०	०	०	०	०	
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	०	०	०	०	०	०	
११	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	०	०	०	०	०	०	
१२	विद्यालयमा सुचना तथा संचार प्रविधि	०	०	०	०	०	०	
जम्मा		२३२५	२४४१	२५६३	२६९१	२८२६	१२८४७	

ग) स्थानीय तहबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट रु हजारमा

क्र.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	७५०६	७६५६	७८०९	७९६५	८१२५	३९०६२	
२	आधारभूत शिक्षा	१२१०	१२३४	१२५९	१२८४	१३१०	६२९७	
३	माध्यमिक शिक्षा	०	०	०	०	०	०	
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	०	०	०	०	०	०	
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	१८०	१८४	१८७	१९१	१९५	९३७	
६	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	१४६२	१४९१	१५२१	१५५१	१५८३	७६०८	
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	१००	१०२	१०४	१०६	१०८	५२०	
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	४२	४३	४४	४५	४५	२१९	
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	०	०	०	०	०	०	
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	०	०	०	०	०	०	
११	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	०	०	०	०	०	०	
१२	विद्यालयमा सुचना तथा संचार प्रविधि	०	०	०	०	०	०	
जम्मा		१०५००	१०७१०	१०९२४	१११४३	११३६६	५४६४२	

६.६वित्तिय योजनाको सारंश

क्र.स.	विद्यालय शिक्षाका मुख्य तथा अन्तरसम्बन्धित उपक्षेत्र तथा विषयहरू	योजना अवधिको कुल लागत	लक्ष्य(५ वर्ष)					श्रोत आँकलन				
			1	2	3	4	5	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	संघ संस्था	अन्य
१	विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू											
क	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	८७६५४	१६३००	१६८९०	१७५०५	१८१४६	१८८१४	४८५९२	०	३९०६२	०	
ख	आधारभूत शिक्षा	३७५३२१	६७९९४	७१३५७	७४८८८	७८५९५	८२४८६	३६९०२४	०	६२९७	०	
ग	माध्यमिक शिक्षा	१२९६५३	२३४६४	२४६३७	२५८६९	२७१६३	२८५२१	१२४५८१	५०७३	०	०	
घ	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
ङ	अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ	५३५७	९८०	१०२४	१०६९	१११७	११६७	४४२१	०	९३७	०	
२	अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू											
क	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मूल्याङ्कन	३००७६	५५२८	५७६१	६००४	६२५८	६५२५	२२४६७	०	७६०८	०	
ख	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	५०३९५	९१२६	९५७९	१००५५	१०५५५	११०७९	४९८७४	०	५२०	०	
ग	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	११३८०	२०६२	२१६४	२२७१	२३८३	२५०१	३३८७	७७७५	२१९	०	
घ	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम	२०४१७	३६९५	३८८०	४०७४	४२७७	४४९१	२०४१७	०	०	०	
ङ	विद्यालय सुरक्षा, विपद न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	२२१०	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	०	०	०	

च	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	५५२५६	१००००	१०५००	११०२५	११५७६	१२१५५	५५२५६	०	०	०	
छ	विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि	३४०६६	६१६५	६४७३	६७९७	७१३७	७४९४	३४०६६	०	०	०	
३	संस्थागत संरचना र क्षमता विकास	१६८५३	३०५०	३२०३	३३६३	३५३१	३७०७	१६८५३	०	०	०	
४	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	१२००	४००	२००	२००	२००	२००	१२००	०	०	०	
५	कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण	५००	१००	१००	१००	१००	१००	०	५००	०	०	
	कुल जम्मा	८२०३३८	१४९२६४	१५६१८७	१६३६६०	१७१५०१	१७९७२६	७५२३४९	१३३४७	५४६४२	०	
	प्रतिशतमा कूल जम्मा	१००.००%	१८.२०%	१९.०४%	१९.९५%	२०.९१%	२१.९१%	९१.७१%	१.६३%	६.६६%	०.००%	

परिच्छेद ७ - अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

७.१ परिचय

शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत र साधनहरूको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ, लगानीको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ वा छैन, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रकृत्यामा त्रुटिहरू छन् वा छैनन् भन्ने कुरा निश्चित गर्न व्यवस्थापनबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य र प्रगति बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, पुनर्वितरण, पर्यवेक्षण एवम् जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो। यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ। शैक्षिक कार्यक्रमको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारीताको सन्दर्भमा सुव्यवस्थित एवम् उद्देश्यपूर्ण ढंगले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो। मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ। अनुगमन: सामान्यतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनका चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भएपश्चात पनि गरिन्छ। अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई उद्देश्यमूलक, पारदर्शी, नतिजामूखी, जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउन सहयोग गर्दछ। कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्रभावकारिता उक्त कार्यको निरीक्षण, अनुगमन र पृष्ठपोषण लिनेदिने कार्यमा निर्भर गर्दछ। कार्यान्वयनको वास्तविक अवस्था, कमीकमजोरी पहिचान गरी समाधानका लागि दिशानिर्देश गर्न अनुगमन आवश्यक हुन्छ।

७.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा आठौँ योजनाबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई योजनाको अभिन्न अङ्गको रूपमा समेटेको पाइन्छ। राष्ट्रियस्तरमा प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समित (NDAC) र मन्त्रालयस्तरमा सम्बन्धित मन्त्रीको अध्यक्षतामा मन्त्रालयस्तरीय विकास समस्या समाधान समिति (MDAC) गठन भई चौमासिक रूपमा बैठक बस्ने र विकास कार्यक्रमहरूको चौमासिक प्रगति समिक्षा गर्ने गरिन्छ। सङ्घीय संरचना प्रारम्भ भएपछि मन्त्रालयको संरचनागत परिवर्तन भई योजना तथा अनुगमन महाशाखा अन्तर्गत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा रहेको छ।

शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य सङ्घीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र प्रदेश शिक्षा निर्देशनायलबाट, जिल्ला स्तरमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईबाट र स्थानीय तहमा शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ। शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि परीक्षण गर्दै आएको छ।

विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतकेन्द्रबाट शिक्षकलाई शिक्षण प्रकृत्यामा स्थलगत प्राविधिक सहयोगका अतिरिक्त विद्यालय एवम् शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया लगायतका विषयमा निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षण हुने गरेकोमा अहिले आएर स्रोतकेन्द्र खारेज भएका हुनाले सुपरीवेक्षणका लागि कुनै संस्थागत प्रबन्ध रहेको छैन। हाल आएर केही गाउँपालिकाहरूमा विषयगत विज्ञ समूह गठन गरी शिक्षकहरूलाई पेशागत सहायता प्रदान गर्ने कार्य प्रारम्भ भने भएको छ।

विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, कक्षाकोठा तथा पूर्वाधारसम्बन्धी मुख्य सूचना प्राप्तीको आधारको रूपमा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) लाई लिइएको छ। विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि, शिक्षक तथा विद्यार्थीको सामाजिक तथा भाषिक पृष्ठभूमि लगायतको विषयमा पनि तथ्याङ्क संकलनको कार्य शुरू गरिएको छ। विद्यालय तह, स्थानीय तह, प्रदेश र सङ्घीय तहमा शैक्षिक योजना निर्माण, कार्यान्वयन तथा समीक्षाको लागि शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको उपयोग गरीएको छ।

त्यसै गरी स्थानीय तहमा उल्लिखित प्रबन्ध भए पनि सङ्घीय संरचना अनुसार अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई थप व्यवस्थित गरी आवश्यक नतिजाहरू सबै तहको सरकारले प्राप्त गर्न सक्ने गरी स्वचालित बनाइनु पर्ने छ। यसका लागि हाल प्रयोगमा रहेको शैक्षिक सूचना प्रणालीमा सुधार गरी एकीकृत सूचना प्रणालीका माध्यमबाट तीनै तहका सरकारले आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न सक्ने

बनाइनु आवश्यक छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई औपचारिक निर्वाह गर्ने प्रयोजनका लागि नभई सुधार र प्रोत्साहनका लागि प्रयोग गरिनु पर्दछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका नतिजाका आधारमा कार्यक्रममा सुधार गर्ने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ

७.३ उद्देश्यहरू

१. आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी सुदृढ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्नु,
२. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रयोगमा ल्याउनु
३. योजना कार्यान्वयनका बखत देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु
४. परिपत्र/निर्देशन/कानुनी प्रावधानहरूको कार्यान्वयनको अवस्था पहिचान गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु,
५. सहभागितामूलक अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण पद्धतिको विकास गर्नु,
६. अनुगमन प्रणालीलाई लगानी, प्रक्रिया र प्रतिफलसँग आवद्ध गर्नु ।

७.४ रणनीति तथा कारयनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. प्रभावकारी अनुगमन संयन्त्र मार्फत सेवाग्राहीमैत्री सेवा प्रवाहलाई प्रबर्द्धन गर्ने	१.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकालागि संस्थागत संयन्त्र तथा जनशक्ति विकास गर्ने १.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रभावकारीताको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने १.३ अनुगमन सूचकहरूको निर्माण गर्ने १.४ अनुगमन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने १.५ सहभागितामूलक तथा नतिजामा आधारित अनुगमन पद्धतिको प्रयोग गर्ने १.६ स्वचालित प्रतिवेदन प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने १.७ स्रोत विज्ञहरूको नियुक्ती र परिचालन

७.५ उपलब्धि ,नतिजा ,प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क उपलब्धि

विद्यालयमा अनुगमन प्रणाली संस्थागत सुदृढीकरण भएको हुने ।

ख प्रमुख नतिजा

१. नतिजामा आधारित सहभागितामूलक अनुगमन प्रणाली स्थापित हुने ।
२. विद्यालय शिक्षाका हरेक निकायमा कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व निर्वाह भएको हुने ।
३. उचित प्रोत्साहन र पुरस्कार दिने व्यवस्थाले शिक्षक एवम् विद्यालय कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनमा सुधार आएको हुने ।
४. नियमित र समूहगत अनुगमन/ सुपरिवेक्षणले शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास भएको हुने ।
५. विद्यालयहरूको आर्थिक क्रियाकलापमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता वृद्धि भएको हुने ।
६. नियमित रुपमा प्रतिवेदन प्राप्त भएको हुने ।
७. अनुगमनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग भई प्रभावकारितामा अभिवृद्धि भएको हुने

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(पहिलो ५ वर्ष)						१० वर्षको लक्ष्य	कैफियत
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	जम्मा		
१	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	गाउँपालिका	२	२	२	२	२	१०	२०	सङ्घ, स्थानीय तह
२	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक			१				१	२	
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	सङ्घ तथा प्रदेश
४	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी परिक्षण गर्ने	कक्षा		३	५	८	१०	४	४	सङ्घसँग समन्वय गरेर
५	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	५ पटक	५	सङ्घ, स्थानीय
६	विद्यालयमा गरिने सामाजिक परिक्षणलाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
७	विद्यालयहरूको लेखापरीक्षण	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
८	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	गाउँपालिका	५	१०	१६	१६	१६			
९	विज्ञ समूह, विद्यालयनिरीक्षक तथा शिक्षक सिकाइ समूह मार्फत्, शिक्षा शाखा मार्फत् विद्यालय अनुगमन तथाकक्षा सुपरिवेक्षण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			

१०	प्रधानाध्यापक तथा आधारभूत तह संयोजकबाट विद्यालय तथा कक्षाकोठा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
११	प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कनका लागि अभिलेखिकरण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
१२	स्थानीय तहद्वारा कक्षा अनुगमन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	

अनुसूची १. क्रियाकलापगत वजेट

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष) २०८२/८३-२०८६/८७)					योजना अवधिको कुल लागत	लगानीको श्रोत आँकलन रु हजारमा				
		पहिलो	द्वितीय	तृतीय	चौथो	पंचम		संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	संघसंस्था	अपुग
३.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा											
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डको प्रबोधिकरण गर्ने	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	१०००	०	०
२	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	२००	०	०	०	२००	४००	०	०	४००	०	०
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी संघसंस्था, निजीक्षेत्रसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०	०
४	सहयोगी कार्यकर्ता र शिक्षकको तलब भत्ता	४३५०	४५६८	४७९६	५०३६	५२८७	२४०३६	२४०३६	०	०	०	०
५	न्यूनतम पूर्वाधार, सिकाइ तथा खेल सामग्री आदि व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने	४०००	४२००	४४१०	४६३१	४८६२	२२१०३	२२१०३	०	०	०	०
६	सहजकर्ताको योग्यता पेसागत क्षमता विकास गर्ने	९००	९४५	९९२	१०४२	१०९४	४९७३	०	०	४९७३	०	०

७	आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई स्थानीय भाषाको प्रयोग	१५०	१५८	१६५	१७४	१८२	८२९	८२९	०	०	०	०
८	अभिभावक शिक्षा	८००	८४०	८८२	९२६	९७२	४४२१	०	०	४४२१	०	०
९	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने (परामर्शदाताले)	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	०	०	२७६३	०	०
१०	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	१५०	१५८	१६५	१७४	१८२	८२९	०	०	८२९	०	०
११	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढ बनाउने	१५०	१५८	१६५	१७४	१८२	८२९	०	०	८२९	०	०
१२	प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताहरूको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधामा वृद्धि गर्ने	४०००	४२००	४४१०	४६३१	४८६२	२२१०३	०	०	२२१०३	०	०
१३	विद्यालय वा समुदायमा आधारित बाल उद्यान निर्माण	८००	८४०	८८२	९२६	९७२	४४२१	१६२४	०	१२४४	०	१५५१
जम्मा		१६३००	१६८९०	१७७२०	१८५९०	१९७०५	८९२०५	४८५९२	०	३९०६२	०	१५५१
३.२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)											

१	शिक्षकहरूको पारिश्रमिक र क्षमता विकास	६०५००	६३५२५	६६७०१	७००३६	७३५३८	३३४३०१	३३४३०१	०	०	०	०
२	विद्यालय नक्साङ्कन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३	दरबन्दि पुनर्वितरण तथा समायोजन	०	२००	०	०	०	२००	०	०	२००	०	०
४	बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	८००	८४०	८८२	९२६	९७२	४४२१	०	०	४४२१	०	०
५	प्रारम्भिक कक्षाको न्युनतम प्याकेज व्यवस्थापन र संचालनका लागि विद्यालयलाई अनुदान	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०
७	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०
८	अभिभावक अभिमुखिकरण र सहभागिता	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०
९	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	६९४	७२९	७६५	८०३	८४४	३८३५	३८६८	०	०	०	०
१०	कक्षा १ देखि ३ सम्मको बालबालिकाका लागि बालमैत्री शिक्षण सिकाइको व्यवस्थापन	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०

११	कक्षा पुस्तकालयको वा बुक कर्नरको स्थापना गरी बालवालिकालाई भरपुर पढाईको अवसर प्रदान	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०
१२	वाल क्लब तथा खेलकुद क्लब गठन	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	३२२७	०	१६७६	०	५८९
जम्मा		६७९९४	७१५९४	७४९६३	७८७१२	८२६४७	३७५९१०	३६९०२४	०	६२९७	०	५८९
३.३	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)											
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०	०
२	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सनिश्चित गर्ने तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका वैकल्पिक प्रवन्ध गर्ने	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
३	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेरावार, शौचालय)	६००	६३०	६६२	६९५	७२९	३३१५	३३१५	०	०	०	०

४	सिकाइ सामाग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
५	कक्षा ९-१२ मा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता	२००८०	२१०८४	२२१३८	२३२४५	२४४०७	११०९५५	११०९५५	०	०	०	०
६	शिक्षक क्षमता विकास	२५०	२६३	२७६	२८९	३०४	१३८१	१३८१	०	०	०	०
७	विव्यस, शिअसंघ पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखिकरण	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
८	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामाग्री तथा क्षमता विकास	२३४	२४६	२५८	२७१	२८४	१२९३	१२९३	०	०	०	०
९	सिक्दै कमाउँदै कार्यक्रम व्यवस्थापन	६००	६३०	६६२	६९५	७२९	३३१५	०	३३१५	०		
१०	बुक फ्रि फ्राइडे कार्यक्रम व्यवस्थापन	६००	६३०	६६२	६९५	७२९	३३१५	५०६	१७५८	०		१०५२
जम्मा		२३६६४	२४८४२	२६०७९	२७३७८	२८७४२	१३०७०६	१२४५८१	५०७३	०	०	१०५२
३.४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम											
१	प्रयोगशाला व्यवस्थापन सहयोग	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

२	विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा(बाली विज्ञान पशु विज्ञान सिभिल इञ्जिनियरिङ इत्यादी) कार्यक्रम सञ्चालन	२०००	२१००	२२०५	२३१५	२४३१	११०५१	०	०	०	०	११०५१
३	सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालित प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रमको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा सम्बन्धी गाउँपालिका स्तरिय नीतिको तर्जुमा	१५०	०	०	०	०	१५०	०	०	०	०	१५०
५	छोटो अवधिका सिपमूलक तालिमहरू सञ्चालन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	०	०	०	११०५
६	प्राविधिक धार सञ्चालन भएको विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा सहयोग	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	०	०	०	११०५
७	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना	२०००	०	०	०	०	२०००	०	०	०	०	२०००
जम्मा		४५५०	२५२०	२६४६	२७७८	२९१७	१५४१२	०	०	०	०	१५४११
३.५	अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ											
१	निरक्षरहरूको विवरण संकलन र अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०

२	सामुदायिक पुस्कालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आवद्ध गर्ने	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	०	०	०	०
३	सामुदायिक केन्द्रमा सूचना तथा संचार प्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
४	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहमा रहेका समुदायमा आधारित संस्थासँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय लगायतका संस्थाहरूको स्थापना, संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउने	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	०	०	५५३	०	०
७	जेष्ठ नागरिक, श्रमिक, गृहिणी महिलाहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	८०	८४	८८	९३	९७	४४२	०	०	३८४	०	५७
जम्मा		९८०	१०२९	१०८०	११३४	११९१	५४१५	४४२१	०	९३७	०	५७
४.१	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन											

१	पाठ्यक्रम अभिमुखिकरण, कार्यान्वयन	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	०	०	५५३	०	०
३	शिक्षक पेसागत सहयोग	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
४	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्यांकन	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
५	आवधिक मूल्यांकन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
६	स्थानीय पाठ्यक्रम/पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन	३२८	३४४	३६२	३८०	३९९	१८१२	१८१२	०	०	०	०
७	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	०	०	१६५८	०	०
८	निशुल्क पाठ्यपुस्तक	२५००	२६२५	२७५६	२८९४	३०३९	१३८१४	१३८१४	०	०	०	०
९	स्थानिय/पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
१०	पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाहुखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती	६००	६३०	६६२	६९५	७२९	३३१५	०	०	३३१५	०	०
११	डिजिटल सामाग्रीको प्रयोग	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२१०	०	२०८२	०	४७१
जम्मा		५५२८	५८०४	६०९५	६३९९	६७१९	३०५४६	२२४६७	०	७६०८	०	४७१
४.२	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास											

१	गाउँपालिका तथा विद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड तथा निर्देशिका तयारी	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
२	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परिक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने ।	७००	७३५	७७२	८१०	८५१	३८६८	३८६८	०	०	०	०
३	शिक्षकलाई परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपिरवेक्षणको लागि विज्ञ समुह गठन तथा परिचालन गर्ने	१५००	१५७५	१६५४	१७३६	१८२३	८२८८	८२८८	०	०	०	०
४	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत सिकाइ उपलब्धीमा सुधार ल्याउने	७००	७३५	७७२	८१०	८५१	३८६८	३८६८	०	०	०	०
५	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समुह बैठक/घुम्ती बैठक सञ्चालन गर्ने	१८००	१८९०	१९८५	२०८४	२१८८	९९४६	९९४६	०	०	०	०

६	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	१८००	१८९०	१९८५	२०८४	२१८८	९९४६	९९४६	०	०	०	०
७	एकीकृत पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मका शिक्षकहरूलाई साक्षरता तथा गणितिय सिप एकीकृत तालिमको व्यवस्था	१५००	१५७५	१६५४	१७३६	१८२३	८२८८	८२८८	०	०	०	०
८	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	६२६	६५७	६९०	७२५	७६१	३४५९	२९०७	०	५२०	०	३२
जम्मा		९१२६	९५८२	१००६१	१०५६४	११०९३	५०४२७	४९८७४	०	५२०	०	३२
४.३	शिक्षामा समता र समावेशीकरण											
१	स्थानीय तहहरूमा बालबालिकाको अवस्था, सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	११०५	०	०	०
२	शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्धती तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गराउने ।	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	०	१६५८	०	०	०

३	विद्यालय बाहिर रहेको सबै बालबालिकालाई विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागिता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	११०५	०	०	०
४	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा अवसर लागतसँग तादाम्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था मिलाउने	४६२	४८५	५०९	५३५	५६२	२५५३	२५५३	०	०	०	०
५	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामाग्रीलाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	०	५५३	०	०	०
६	पाठ्यतक्रमलाई स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आवद्ध गर्ने ।	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	११०५	०	०	०

७	स्थानीय तहबाट आधारभूत शिक्षाका उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाइ अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	०	५५३	०	०	
८	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्बन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गर्ने ।	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	११०५	०	०	
९	पहुँचयुक्तताको लेखाजोखा र कार्यगत सीमितताको प्रारम्भिक पहिचान तथा आवश्यकता अनुसार सहायक सामग्रीहरूको उपलब्धता	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	८३४	५९१	२१९	०	१३
जम्मा		२०६२	२१६५	२२७३	२३८७	२५०६	११३९४	३३८७	७७७५	२१९	०	१३
४.४	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण											
१	छात्राहरूका लागि निशुल्क स्यानिछरी प्याड कक्षा ६ देखी १२ का लागि	२०००	२१००	२२०५	२३१५	२४३१	११०५१	११०५१	०	०	०	०
२	एक माध्यमिक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

३	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५	विद्यालयहरुमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
६	स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवाखाजा	१५००	१५७५	१६५४	१७३६	१८२३	८२८८	८२८८	०	०	०	०
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
८	अभिभावक आमा समूह दिवा खाजा तथा सचेतना कार्यक्रम	९५	१००	१०५	११०	११५	५२५	५२५	०	०	०	०
९	दिवा खाजा बिस्तार कार्यक्रम	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जम्मा		३६९५	३८८०	४०७४	४२७७	४४९१	२०४१७	२०४१६	०	०	०	०
४.५	विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता											
१	उत्थानसिलताका लागि सचेतना विकास गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२	ReAL योजना कार्यान्वयन	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
३	स्थानीय तहमा संकट तथा विपद् मूल्यांकनका आधारमा योजना निर्माण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

४	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समुह निर्माण र परिचालन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि एकिकृत गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जम्मा		४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
४.६	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास											
१	पूर्वाधार बिकासका लागि मापदण्ड एवं सूचकको तयारी	४००	०	०	०	०	४००	४००	०	०	०	०
२	पूर्वाधार विकास एवं विस्तारका लागि १० वर्षे गुरुयोजना तयार	०	७०५	०	०	०	७०५	७०५	०	०	०	०
३	विद्यालयको मर्मत सम्भार र संबर्धन	९००	९४५	९९२	१०४२	१०९४	४९७३	४९७३	०	०	०	०
४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत व्यवस्था र जिम्मेवारी	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	०	०	०	०
५	अपाङ्गता मैत्री, लैङ्गिक मैत्री संरचनाको विकास	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०
६	नमुना विद्यालय कार्यक्रम	६८००	७१४०	७४९७	७८७२	८२६५	३७५७४	३७५७४	०	०	०	०

७	विद्यालयमा खेलमैदानको व्यवस्थापन	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०		
जम्मा		१०२००	१०९९५	१०८०५	११३४५	११९१२	५५२५६	५५२५७	०	०	०	०
४.७ विद्यालयमा सूचना र सञ्चार प्रविधि												
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	८००	८४०	८८२	९२६	९७२	४४२१	४४२१	०	०	०	०
४	विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	१०००	१०५०	११०३	११५८	१२१६	५५२६	५५२६	०	०	०	०
५	EMIS व्यवस्थापन	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
६	विद्यालयमा इ हाजिरी व्यवस्थापन	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
७	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
८	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन (लागत सहभागिताका आधारमा)	४६५	४८८	५१३	५३८	५६५	२५६९	२५६९	०	०	०	०

९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतप्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
जम्मा		६१६५	६४७३	६७९७	७१३७	७४९४	३४०६६	३४०६६	०	०	०	०
५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमता विकासका												
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
२	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
३	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
४	कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने र प्रोत्साहन	७००	७३५	७७२	८१०	८५१	३८६८	३८६८	०	०	०	०
५	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	७००	७३५	७७२	८१०	८५१	३८६८	३८६८	०	०	०	०
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी संयन्त्र विकास गर्ने	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०

७	विद्यालय कार्यसम्पादन एवम् स्वमूल्याङ्कन र प्रोत्साहन गर्ने गराउने	५५०	५७८	६०६	६३७	६६९	३०३९	३०३९	०	०	०	०
जम्मा		३०५०	३२०३	३३६३	३५३१	३७०७	१६८५३	१६८५३	०	०	०	०
५.२	शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध											
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०	०
२	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०	०
३	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	१००	०	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०
४	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	१००	०	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०
५	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरूलाई थप सहजीकरण	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०	०
जम्मा		४००	२००	२००	२००	२००	१२००	१२००	०	०	०	०
७	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन											
१	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	१०	१०	१०	१०	१०	५०	५०	०	०	०	०

३	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	१५०	०	०	०	०
४	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	१५०	०	०	०	०
५	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	१५०	०	०	०	०
जम्मा		१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०	०
कुल जम्मा		१५४२१४	१५९६९७	१६६६९७	१७४९९७	१८३९११	८३९५१६	७५२८४७	१२८४८	५४६४३	०	१९१७६

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

१. नेपालको संविधान २०७२, नेपाल कानून आयोग,
२. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, नेपाल कानून आयोग,
३. शिक्षा ऐन २०२८ तथा शिक्षा नियमावली २०५९ (संसोधन सहित),
४. दिगो विकास लक्ष्यहरू, वर्तमान अवस्था र भावी मार्ग चित्र: २०१६- २०३०, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरवार, काठमाडौं,
५. सोह्रौ योजना (आ.व. २०८१/८२-२०८५/८६) आधार पत्र, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरवार, काठमाडौं,
६. शिक्षा क्षेत्रको योजना २०२१-२०३०, नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं, २०७७,
७. शिक्षा क्षेत्र योजना विकास कार्यढाँचा २०७७, नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं, २०७७
८. नीति, कार्यक्रम तथा बजेट २०८० र ०८१, दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका
९. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं,
१०. विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६, नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी भक्तपुर,
११. आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम २०७६, नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी भक्तपुर
१२. शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न आयोगका प्रतिवेदनहरू,
१३. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (EMIS) २०८० र २०८१
१४. प्रारम्भिक बालविकास राष्ट्रिय रणनीति २०७७-२०८८,
१५. शैक्षिक सूचना २०८१, नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ